

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาพื้นที่ “กลุขุ” ที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิตโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-กะเหรี่ยง (โพล่ว)
บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

โดย นายสุนทร พุ่มไพรวลัย และคณะ

มกราคม ๒๕๕๗

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาพื้นที่ “กลุซุ” ที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิตโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว)

บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

คณะผู้วิจัย

๑. นายสุนทร	พุ่มไพรวลัย
๒. นายโต	ไทรนิทัศน์
๓. นายชาธิ	สังขवाल
๔. นายปี่	ไทรนิทัศน์
๕. นายสุวรรณ	สังขธิติ
๗. นายไป่เก็ง	สังขสุวรรณา
๘. นางสุดา	สังขดำเนินการ
๙. นางเอ่งมิวโพ	นวลคำดีแท้

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

กานา

“กลุซุ เป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานที่เหนือกินภายในครอบครัว การมีมคคาแบ่งปันกันกินได้ การสร้างภาวนากุศลที่คนมีบุญได้กิน และเป็นการสร้างแหล่งอาหารให้คนและสัตว์อื่น ๆ การสร้างทานในกลุซุไม่เพียงแก่คนและสัตว์ได้กินเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการทำบุญในงานประเพณี เช่น การทำบุญเรือถวายผลไม้และพืชผักในช่วงกลางพรรษาถวายให้กับพระ ประเพณีออกพรรษาถวายให้พระ ให้พระแม่ธรณีบนบกและให้คนที่ผ่านไปผ่านมาได้กิน ให้พระแม่คงคาในน้ำและให้สัตว์ต่าง ๆ ที่อยู่ใต้น้ำได้กิน”

“คนทุกคนในสังคม สิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ คือ อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เรียกกันว่า ปัจจัยสี่ที่อยู่ในโลกาภาวะ เป็นองค์ประกอบในสังคมโลกที่ต้องพึงปรารถนา แม้แต่พระพุทธเจ้าที่ออกข่าวมาหลายปียังไม่ได้บรรลุนิพพาน สุตท้ายพระองค์ต้องเสวยข้าวเพื่อให้เกิดสมาธิบรรลุนิพพานได้ บรรพบุรุษบอกว่า ข้าวอยู่ในไร่ ในนา ส่วนพืชผักผลไม้อยู่ในป่าและในสวน และมีพืชผักบางส่วนปลูกในไร่ข้าว พืชผักส่วนใหญ่ในไร่ข้าวเป็นพืชอายุสั้นที่ใช้กินในปีเดียวและต้องปลูกใหม่ในปีต่อไป ในส่วนของกลุซุ เป็นพื้นที่ที่ปลูกพืชผักผลไม้ทั้งระยะสั้นและระยะยาวไว้กินในครอบครัว กลุซุเป็นการย่อบส่วนพื้นที่ป่ามาไว้ใกล้บ้าน เอาพืชผักผลไม้และยาสมุนไพรในป่าแต่ละพื้นที่มาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อง่ายและสะดวกในการหากิน”

“กลุซุ เป็นแหล่งอาศัยของนก กระรอก และเทพ (รุกขจีโอ) ไม้ที่อยู่ในป่าหรือไม้ที่เราเอามาปลูก พอโคขึ้นวัดได้ ๓ คืบ เทพที่ดูแลต้นไม้ก็เข้ามาสถิตอยู่ ถ้าเราจะใช้ต้นไม้ต้นนั้น เราต้องขอจากเทพ ให้ท่านไปอยู่ที่อื่นก่อนเราจึงใช้ได้ เราอยู่กับกลุซุ เราอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เราต้องเข้าใจ เราต้องดูแล ถ้าทำได้ทุกวันพระคอนเข้า เอาข้าวที่หุงเสร็จรวมกับแกลงกับน้ำเอาไปหว่านในสวน ในป่า เป็นมงคลที่ดี”

“กินอื่น หับสหาย”

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ข
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	ก
บทคัดย่อ	ง
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑-๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	๖-๑๖
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินงาน	๑๗-๔๘
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๔๙-๘๙
ภาคผนวก	
พันธุ์พืชอาหารและยาในกลุ่ช	๙๐-๑๔๘
รายชื่อทีมวิจัย	๑๔๙-๑๕๑

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

จากจุดเริ่มต้นที่เราได้ศึกษาภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” แล้วนำมาปรับใช้ในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากิน ทั้งพื้นที่ป่าต้นน้ำ, พื้นที่วัฒนธรรม ความเชื่อ, พื้นที่ไร่มนเวียน และพื้นที่แหล่งอาหาร โดยเดินสำรวจพื้นที่ จับ พิกัด GPS ทำแผนที่ใช้ประโยชน์พื้นที่หาอยู่หากินของหมู่บ้าน และตั้งกฎกติกาที่เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่าง ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการใช้ประโยชน์พื้นที่ไร่มนเวียน แต่แล้วพื้นที่ไร่มนเวียนที่ต้องปลูกข้าวกลับ ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังอย่างถาวรเพิ่มขึ้น ซึ่งแต่เดิมก็มีการจับจองพื้นที่เพื่อเป็นเจ้าของอยู่ แล้ว แต่เมื่อมีการฝ่าฝืนข้อตกลงเพิ่มขึ้นจึงต้องพูดคุยเพื่อยุติปัญหาเพราะหากละเลยให้มีการจับจองต่อไป พื้นที่ รมนเวียนจะลดน้อยลง แต่ชาวบ้านต้องทำกิน การบุกรุกพื้นที่ป่านอกเขตแผนที่อาจเกิดขึ้น การกระทบกระทั่ง กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็จะเกิดขึ้นอีก ที่ประชุมร่วมชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงอนุญาตให้ปลูกได้ในพื้นที่สวน ในเขตหมู่บ้านที่มีการปักหลัก แต่ไม่อนุญาตให้ปลูกนอกหลักเขตหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านที่ไม่ได้ปลูกเกิดความ น้อยใจเพราะมองไม่เห็นทางออกว่า แล้วจะให้ปลูกอะไรที่ช่วยให้มีรายได้ การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กฤษ” โดย การปรับใช้ภูมิปัญญาจึงมีเป้าหมายในการตอบใจพ่ดังกล่าว แต่มีเป้าหมายหลักคือการสร้างความมั่นคงทาง อาหารและยาเป็นลำดับแรก ซึ่งทางโครงการ ได้เลือกพื้นที่ที่มีทุนเดิมอยู่บ้างแล้ว และปลูกเสริมให้มีความ หลากหลายมากขึ้นทั้งนำพืชในป่าและพืชที่ไม่ได้อยู่ในท้องถิ่นมาปลูก ซึ่งผลการทดลองปฏิบัติเป็นที่น่าพอใจ ด้วยพืชส่วนใหญ่สามารถเจริญเติบโตได้ดี ออกดอกออกผลให้ได้เก็บกินและขายได้บ้าง แต่ด้วยโครงการมี ระยะเวลาสิ้นสุดการดำเนินงาน หากจะถามว่า ณ เวลานี้ พื้นที่ต้นแบบ “กฤษ” ที่พัฒนาขึ้นมาตามระยะเวลา โครงการสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารและยา ลดรายจ่าย สร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้แล้วหรือยัง คง ยังไม่สามารถตอบได้ เพราะการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กฤษ” ไปให้ถึงเป้าหมายต้องใช้ระยะเวลาอีกนาน เหมือน การปลูกป่าที่ต้องใช้ระยะเวลากว่าที่ต้นไม้จะเจริญเติบโตให้เราได้พึ่งพิง

บทคัดย่อ

การพัฒนาพื้นที่ “กลุซุ” ที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิต โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-กะเหรี่ยง (โกล่ว) บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ ๑) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลต่อพื้นที่ทำกินของคนในชุมชน ๒) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ “กลุซุ” ทั้งในด้านหลักการและแนวคิด คุณค่าและความหมายที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ๓) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สถานภาพของกลุซุที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และรูปแบบที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิต สถานการณ์ปัจจุบันโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม ๔) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ” โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ๕) เพื่อพัฒนาพื้นที่ต้นแบบกลุซุ “ย้ายป่ามาไว้หลังบ้าน” ที่พอเหมาะ พอดี พร้อมทั้งขยายผลแนวคิดและรูปแบบกลุซุให้กับทั้งคนในและคนนอกหมู่บ้านในการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง ขอบเขตการศึกษา ๑) ศึกษาและวิเคราะห์หลักการและแนวคิดภูมิปัญญา “กลุซุ” ใน ๖ หมู่บ้าน ๒) พัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ” บ้านสะเนพ่อง วิธีการดำเนินงาน ประกอบด้วย ๒ ส่วนหลัก ๆ คือ ๑) การเก็บข้อมูลในส่วนของการจัดทำรายงาน การจัดเวทีพูดคุย ระดมความคิดเห็นวางแผนพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ” ๒) การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ” โดยการปรับสภาพพื้นที่ให้ใกล้เคียงกับป่าและถิ่นที่อยู่ของพันธุ์ไม้ พันธุ์พืชต่าง ๆ เพื่อนำมาทดลองปลูก

ผลการวิจัย โดยสรุป “กลุซุ” คือป่าขนาดเล็กที่อยู่ในชุมชน อยู่ในบ้านเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพรให้กับครอบครัว หรือแบ่งปันให้คนในชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานที่หลีกเลี่ยงภายในครอบครัว และลดการใช้ประโยชน์จากป่า กลุซุเป็นการย่อบส่วนจากป่าผืนใหญ่ที่มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิดกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่ริมห้วย พื้นที่ราบ ฯลฯ ลงมาอยู่ในพื้นที่สวนหลังบ้านประมาณ ๑-๒ ไร่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับป่าผืนใหญ่ กลุซุจึงมีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ พันธุ์พืชนานาชนิดที่นำมารวมกันไว้ในสวนหลังบ้านเพื่อสะดวกต่อการเก็บมาเป็นอาหารและยา และหยิบใช้ตามการใช้ประโยชน์ของไม้แต่ละประเภท แต่ละชนิด เช่น เป็นไม้ใช้สอย ใช้สร้างบ้าน ใช้ทำเครื่องมือเป็นค้ำมิด ค้ำจอบ ใช้ทำเครื่องจักสาน ใช้ทำไม้พิน ช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมถึงช่วยเสริมโชคชะดาราசி (โง่เสอะรี) ให้กับผู้อาศัยตามความเชื่อของบรรพบุรุษ โดยจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วนคือ หน้าบ้าน ปลูกดอกไม้อหลังบ้าน ปลูกไม้อาหารและไม้ผล ด้านบน (ห้วยนอน) ปลูกสมุนไพร และด้านล่าง (ครัว) ปลูกพืชสวนครัว และจากการสำรวจและเก็บข้อมูลสถานภาพกลุซุที่มีอยู่จริงในปัจจุบันในแต่ละครัวเรือนโดยใช้แบบสำรวจจำนวน ๑๒๒ ครัวเรือน โดยกลุ่มเยาวชน พบว่า มีกลุซุในทุกบ้านซึ่งจะมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามแต่จะมีพื้นที่มากหรือน้อย แต่จะเน้นการปลูกพืชอาหารเป็นหลัก เช่น เลคองดู (ผักเหลียง, ผักมันหมู) เป๋อแง (โกล่ว) มะนาว) สะแงง (พริก) ห่วงอี (ตะไคร้) แอ้งไซ (ต้นข่า) ยาบ่อง (ขมิ้น) โกล่ (ผักทอง) พะคะฉี (ผักขี้ผึ้ง, ผักขี้ใบเลื่อย) หน้าถ่า (ตับประด) โกล่ (มะพร้าว) ชู (มะม่วง) เพ็งไซ (ส้มป่อย) เป็นต้น

จากการทดลองปลูกพืชอาหารชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่กลุซุ พบว่า สภาพพื้นที่ที่สามารถปลูกพืชอาหารชนิดต่าง ๆ ได้ดีจะเป็นพื้นที่ราบที่มีความชื้น แสงแดดส่องถึง การปลูกพืชต้องให้มีความหลากหลาย มีหลายระดับชั้น และควรนำพืชระยะสั้นเช่นพืชอาหารในไร่เข้ามาปลูกเสริมด้วยเพื่อให้มีอาหารหมุนเวียนครบทั้ง ๑๒

เดือน ดังนี้ ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เป็นชั้นสูงสุดที่ใช้สำหรับปลูกสร้างบ้าน เป็นไม้หอมเพื่ออนาคต เช่น ไม้แดง, ไม้อินทนิล, ไม้ประดู่ ฯลฯ ไม้ยืนต้นขนาดกลางลงมา เป็นชั้นรอง เป็นพืชอาหารและยา เช่น มะเดื่อ, สะพลู (ลูกถ่าน) กวะ (ชะมวง) นวข (ขนุน), มะขามป้อม, มะขาม, มะม่วงหิมพานต์, หมากรูด, มะพร้าว, ขี้เหล็ก, ไทโลโด่ง (เพกา) ฯลฯ ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เช่น ส้มป่อย, ชะอม, ผักมันหมู, ผักกุ่ม, มะนาว, มะกรูด ฯลฯ พืชอาหารประเภทไม้เลื้อย เช่น ทองหลาง, ทุเล่า, พริกไทย, ใบพลู, เพ็ญชะชะ, ใจปื้ตู่, ถั่ว (น้ำเต้า) ฯลฯ พืชอาหารและยาประเภทกินหัวใต้ดิน เช่น แอ้งขี้ (ข่า), ข่าบ้อง (ขมิ้น), ไม้กะเทาะ, เหงือก, ไม้คะ, ชะนำทิง ฯลฯ พืชอาหารประเภทกินดอก เช่น บุนนาค (ดอกดิน), พุเม้ง, โหระพา, แอ้งขี้ (ข่า) ผลสุก (โพล), ปะกะไล, นองมูร่า, พุ (ว่าน) ฯลฯ พืชอาหารและยาขนาดเล็กประเภทกินใบ กินยอด เช่น แสงช่องอี, ทองเถา (ผักคราด) ผักหนาม ผักกูด ฯลฯ ซึ่งนอกจากประโยชน์ทางด้านอาหารและยาแล้ว ยังสามารถใช้ไม้ทำพื้นได้อีกด้วย เช่น มะขามป้อม, ขี้เหล็ก, ดินเบ็ด เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าการทำ “กลุข” จะใช้ระยะเวลาานกว่าจะช่วยลดรายจ่าย สร้างรายได้ และหลายคนอาจมองว่าชุมชนอยู่ในป่า สามารถพึ่งพิงป่าได้ตลอด แต่เราจะรู้อนาคตได้อย่างไรว่า ป่าจะเป็นที่พึ่งให้เราได้ตลอดหากว่าป่าถูกใช้ประโยชน์มากเกินไปจนเกิดความจำเป็น เพราะปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น หลายสิบคน หลายสิบลครอบครัวทั้งคนในหมู่บ้านเองและคนนอกที่เข้ามาอาศัยอย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์จากป่าก็ย่อมมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ทุกคนต่างพึ่งพิง ทุกคนต่างพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่เคยช่วยกันดูแล ช่วยกันรักษา ช่วยกันฟื้นฟู หรือปลูกทดแทน เพราะต่างก็คิดว่าทรัพยากรมีมาก แต่เมื่อทรัพยากรเริ่มน้อยลง หาเก็บหากินได้ยากขึ้น จะไปหาซื้ออาหารในร้านค้าก็ไม่มีเงิน ความทุกข์เริ่มเกิดขึ้น มีแต่ข้าว แต่ไม่มีผัก ไม่มีอาหารอย่างอื่น แต่หากเราทุกคนร่วมกันสร้าง “กลุข” ของครอบครัว ไม่ต้องถึงขนาดให้เป็นป่าผืนหนึ่งที่ต้องมีครบทุกอย่างทั้งไม้ใช้สอย ไม้ทำพื้น ไม้อาหารหรือ ไม้ผล ขอเพียงมีพืชอาหารและยาให้หลากหลาย ใช้พื้นที่รอบ ๆ บ้านไม่ว่าจะมากหรือน้อยให้เกิดประโยชน์สูงสุดมีทั้งพืชบนดิน ใต้ดิน เพียงเท่านี้เราก็จะมีตลาดส่วนตัวที่ไม่ต้องเสียเงินซื้อ และหากเหลือกินยังสามารถเก็บขาย หรือแบ่งปันให้กับคนอื่น เป็นการให้ทาน สร้างบุญ สร้างกุศล แอมด้วยสุขภาพแข็งแรง ไม่มีสารพิษตกค้างในร่างกาย อีกทั้งยังช่วยให้ปายังคงมีอาหารและยาให้เราได้เก็บกินในยามที่ต้องพึ่งพา เพราะชีวิตคนเราจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อ “กินอิ่ม หายเหนื่อย”

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

พืชผักในกลุขมีอยู่มากมายหลายอย่างทั้งกินสด ลวก คั่ว ผัด เป็นผักจิ้มกับน้ำพริก พริกตำต่าง ๆ แต่มีหลายคนไม่รู้ว่ามีพืชผักเหล่านั้นสามารถนำมาทำเป็นอาหาร หรือขนมได้หลากหลาย เป็นอาหารพื้นบ้านที่หากินได้ยากเพราะคนที่ทำเป็นคือกลุ่มแม่บ้านที่อายุ ๔๐-๕๐ ปีขึ้นไป และไม่ใช่ทุกคนจะทำเป็น ทำได้ เพราะองค์ความรู้ด้านอาหารเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ต้องได้รับการถ่ายทอดมาแต่รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ซึ่งปัจจุบันแม่บ้านรุ่นใหม่ หรือเด็กสาวสมัยใหม่แทบไม่เคยรู้จักและไม่เคยได้กิน การรวบรวมองค์ความรู้ด้านอาหารพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาและถ่ายทอด เพราะหากมีกลุขแล้วแต่เอาพืชผักที่มีอยู่มาทำอาหารไม่เป็น ได้แต่กินสด ลวก คั่ว ผัด คุณค่าของกลุขก็จะลดน้อยลง อาหารพื้นบ้านก็จะสูญหายไปเพราะขาดคนถ่ายทอดและสืบทอด

บทสรุปผู้บริหาร

การพัฒนาพื้นที่ “กลุซุ” ที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิตโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) บ้านสะเนท่ง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีจุดเริ่มต้นจากการพูดคุยถึงคำถามที่ว่า พื้นที่สวนที่มีอยู่จำเป็นหรือไม่ที่ต้องปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียวเพื่อเป็นรายได้ แล้วเราจะพัฒนาพื้นที่สวนที่มีอยู่อย่างไรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และสอดคล้องกับการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ด้วยเหตุที่ผ่านมามีการปลูกมันสำปะหลังกันมากทั้งในและนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะพื้นที่หุบเขาสวนซึ่งว่างจากถูกเลิกเอาไว้ให้ปลูกข้าว แต่เมื่อมีการค้าฝิ่น คำถามจึงเกิดขึ้นจากหัวหน้าเขต ฯ ห้วยใหญ่แสรสรที่ร่วมกับชุมชนในการกำหนดกฎกติกา เมื่อไม่สามารถปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่หุบเขาสวนได้และมองไม่เห็นทางออกว่าจะปลูกพืชชนิดใดทดแทนที่ช่วยให้มีรายได้ คำถามวิจัยจึงเกิดขึ้น เราจะสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาปรับใช้ในการพัฒนาพื้นที่สวนรอบ ๆ บ้านที่ไม่ว่าจะมากหรือน้อยให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ในอนาคตได้หรือไม่

ผลการวิจัย จากการเก็บข้อมูลหลักการ แนวคิด คุณค่า ความหมาย และนำมาพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ กล่าวได้ว่า “กลุซุ” คือป่าขนาดเล็กที่อยู่ในชุมชน อยู่ในบ้านเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพรให้กับครอบครัว หรือแบ่งปันให้คนในชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานที่หลีกเลี่ยงภายในครอบครัว และลดการใช้ประโยชน์จากป่า กลุซุเป็นการขอยืมจากป่าผืนใหญ่ที่มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิดกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่ริมห้วย พื้นที่ราบ ฯลฯ ลงมาอยู่ในพื้นที่สวนหลังบ้านประมาณ ๑-๒ ไร่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับป่าผืนใหญ่ กลุซุจึงมีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ พันธุ์พืชนานาชนิดที่นำมารวมกันไว้ในสวนหลังบ้านเพื่อสะดวกต่อการเก็บมาเป็นอาหารและยา และหยิบใช้ตามการใช้ประโยชน์ของไม้แต่ละประเภทแต่ละชนิด เช่น เป็นไม้ใช้สอย ใช้สร้างบ้าน ใช้ทำเครื่องมือเป็นค้ำมิด ค้ำจอบ ใช้ทำเครื่องจักสาน ใช้ทำไม้พิน ช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมถึงช่วยเสริมโซ่ชะดาระสี (ไจยเสอะรี) ให้กับผู้อาศัยความเชื่อของบรรพบุรุษ โดยจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วนคือ หน้าบ้าน ปลูกดอกไม้ หลังบ้าน ปลูกไม้อาหารและไม้ผล ด้านบน (หัวนอน) ปลูกสมุนไพร และด้านล่าง (ครัว) ปลูกพืชสวนครัว

ความหลากหลายในกลุซุควรมีหลายระดับชั้น และควรนำพืชระยะสั้นเช่นพืชอาหารในไร่ข้าวมาปลูกเสริมด้วยเพื่อให้มีอาหารหมุนเวียนครบทั้ง ๑๒ เดือน ดังนี้ ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เป็นชั้นสูงสุดที่ใช้สำหรับปลูกสร้างบ้าน เป็นไม้หอมเพื่ออนาคต เช่น ไม้แดง, ไม้อินทนิล, ไม้ประดู่ ฯลฯ ไม้ยืนต้นขนาดกลางลงมา เป็นชั้นรองเป็นพืชอาหารและยา เช่น มะเคื่อ, สะพลู (ลูกถ่าน) กะวะ (ชะมวง) นวย (ขุนุน), มะขามป้อม, มะขาม, มะม่วงหิมพานต์, หนาม, มะพร้าว, จี่เหล็ก, ไทโลโด่ง (เพกา) ฯลฯ ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เช่น ส้มป่อย, ชะอม, ผักมันหมู, ผักกุ่ม, มะนาว, มะกูด ฯลฯ พืชอาหารประเภทไม้เลื้อย เช่น งองฐน้า, ทุลดาช, พริกไทย, ใบพลู, เพ็ญชัย, ใ้ปี่ที่ดู, อีหรี (น้ำเต้า) ฯลฯ พืชอาหารและยาประเภทกินหัวใต้ดิน เช่น เออชัย (ข่า), ข่าบ้อง (ขมิ้น), ไม้เกอหอก, เซ่ง, ใบตะ, ชะนำทิง ฯลฯ พืชอาหารประเภทกินดอก เช่น บุนเบ็ง (ดอกดิน), พุเหม่อโหรงโคร่ง, เออชัย (ข่า) ผล่อ (พลู), ปะกะไค, นองมูร่า, พุ (ว่าน) ฯลฯ พืชอาหารและยาขนาดเล็กประเภทกินใบ กินยอด เช่น แสงช้องอี, งอ

งเดอ (ผักคราด) ผักหนาม ผักกูด ฯลฯ ซึ่งนอกจากประโยชน์ทางด้านอาหารและยาแล้ว ยังสามารถใช้ไม้ทำพินได้อีกด้วย เช่น มะขามป้อม ขี้เหล็ก, ดินเป็ด เป็นต้น

แม้ว่าการทำ “กลุซุ” จะใช้ระยะเวลาานกว่าจะช่วยลดรายจ่าย สร้างรายได้ และหลายคนอาจมองว่าชุมชนอยู่ในป่า สามารถพึ่งพิงป่าได้ตลอด แต่เราจะต้องนึกได้ว่า ป่าจะเป็นที่พึ่งให้เราได้ตลอดหากว่าป่าถูกใช้ประโยชน์มากเกินไปจนเกิดความจำเป็น เพราะปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นหลายสิบคน หลายสิบครอบครัวทั้งคนในหมู่บ้านเองและคนนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่อย่างถาวร การใช้ประโยชน์จากป่าก็ย่อมมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ทุกคนต่างพึ่งพิง ทุกคนต่างพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่เคยช่วยกันดูแล ช่วยกันรักษา ช่วยกันฟื้นฟู หรือปลูกทดแทน เพราะต่างก็คิดว่าทรัพยากรมีมาก แต่เมื่อทรัพยากรเริ่มน้อยลง หาเก็บหากินได้ยากขึ้น จะไปหาซื้ออาหาร ในร้านค้าก็ไม่มีเงิน ความทุกข์เริ่มเกิดขึ้น มีแต่ข้าว แต่ไม่มีผัก ไม่มีอาหารอย่างอื่น แต่หากเราทุกคนร่วมกันสร้าง “กลุซุ” ของครอบครัว ไม่ต้องถึงขนาดให้เป็นป่าผืนหนึ่งที่ต้องมีครบทุกอย่างทั้งไม้ใช้สอย ไม้ทำพิน ไม้อาหารหรือไม้ผล ขอเพียงมีพืชอาหารและยาให้หลากหลาย ไร่พื้นที่รอบ ๆ บ้านไม่ว่าจะมากหรือน้อยให้เกิดประโยชน์สูงสุดมีทั้งพืชบนดิน ใต้ดิน เพียงเท่านี้เราก็จะมีตลาดส่วนตัวที่ไม่ต้องเสียเงินซื้อ และหากเหลือกินยังสามารถเก็บขาย หรือแบ่งปันให้กับคนอื่น เป็นการให้ทาน สร้างบุญ สร้างกุศล แล้วยังสุขภาพแข็งแรง ไม่มีสารพิษตกค้างในร่างกาย อีกทั้งยังช่วยให้ป่ายังคงมีอาหารและยาให้เราได้เก็บกินในยามที่ต้องพึ่งพา เพราะชีวิตคนเราจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อ “กินอิ่ม หัดับสบาย”

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมา/ความสำคัญของปัญหา

ภายหลังจากที่บ้านสะเนทอง ค.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี ได้ดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปแล้วใน ๒ โครงการ คือ การศึกษาและฟื้นฟูภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ๑ และการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” เพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกหากิน ๑ ซึ่งในการดำเนินงานนั้นชุมชนมีเป้าหมายเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกหากินทั้งพื้นที่ไร่หมุนเวียนและไร่ซาก พื้นที่ป่าคันน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและลดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร อุ้มถ้ำ ความสำคัญในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวจึงอยู่ที่การศึกษาและทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในป่าที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด ซึ่งการทำมาหากินของคนในป่าอยู่ภายใต้หลักคิด “ลือกาเวะ” “ดั่งเม็ชเวะ” และ “เรี่ยเจียเวะ” ที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ลือกาเวะ องค์ประกอบทางโลก หมายความว่า การดำเนินวิถีชีวิตในการทำมาหากินที่คนทุกคนในสังคมโลกพึงปรารถนา ดั่งเม็ชเวะ องค์ประกอบทางธรรมะ หมายความว่า การดำเนินวิถีชีวิตที่เข้าถึงจิตวิญญาณของความเป็นธรรมชาติของโลก และเรี่ยเจียเวะ องค์ประกอบของความเป็นราชา หมายความว่า คนต้องมีจิตสำนึกของความเป็นธรรมะ รู้จักควบคุมการปฏิบัติตน ไม่คิดเอาเปรียบ หรือเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมโลกหรือสังคมเดียวกัน ซึ่งเวะ ๓ เวะนั้นต้องขึ้นอยู่กับเอกภาคกัน เพราะการดำเนินชีวิตในสังคมโลกของการพึ่งพิงนั้นต้องมีธรรมะและการควบคุมการปฏิบัติ ถ้าครอบครัวและสังคมขาดการควบคุมการปฏิบัติย่อมไม่เกิดความเป็นธรรมในการดำเนินชีวิต และผลของการกระทำจะก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งต่อตัวเรา ครอบครัว และสังคม ดังนั้น การอยู่อาศัยและการทำมาหากินของคนในป่าจึงไม่ใช่การดำเนินไปอย่างเลื่อนลอย แต่มีการควบคุมการปฏิบัติทั้งจากตัวเรา ครอบครัว และสังคม ดังเช่น การทำไร่หมุนเวียนที่มีการควบคุมการปฏิบัติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น มีองค์ความรู้ในการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม ไม่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนและสิ่งแวดล้อมโดยรวม เช่น ไม่เลือกพื้นที่ที่เคยคูดอง คือพื้นที่ที่มีน้ำผุดจากดินดินตลอดทั้งปี, ที่ทองผล คือพื้นที่น้ำพุ, ที่วาล่าไคว คือพื้นที่ติดลำห้วยทั้ง ๒ ฝั่ง, บละเอยโผก คือพื้นที่เป็นต้นเขาทอดยาวเหมือนหลังช้าง, กะหริผลงดู คือพื้นที่ช่องแคบ ขาลิชล่ายชวอง คือพื้นที่เนินเขา มีร่องน้ำทั้งสองฝั่งไหลลงเขา, กูหลงไถ่กองเด คือเชิงเขาภูเขาหิน, เม่อละไซ คือพื้นที่กั้นกระทะ เป็นคัน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้จะบังเกิดผลในทางปฏิบัติได้จริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การควบคุมการปฏิบัติ โดยเริ่มที่ตัวเราก่อน แต่เมื่อมีข้อสงสัย ได้แย้งและพยายามฝ่าฝืนด้วยไม่เข้าใจในเหตุผล ครอบครัวจะทำหน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติ โดยให้เหตุผลหรือบอกกล่าวในสิ่งที่ปู่ตาชายสั่งสอนไว้ และหากการควบคุมการปฏิบัติยังไม่บังเกิดผล ชุมชนหรือสังคมจะทำหน้าที่ในการหาข้อยุติ ดังเช่น กรณีการสำรวจพื้นที่ จับพิถัก ทำแนวเขตพื้นที่หาลูกหากิน และป้ายสีทำสัญลักษณ์พื้นที่ห้ามทำในบริเวณป่าคันน้ำ ป่าวัฒนธรรม และแหล่งอาหาร ในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อทำมาหากินนั้นไม่ได้มีเพียงพื้นที่ไร่หมุนเวียนเพียงอย่างเดียว แต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อทำมาหากินเป็น ๕ รูปแบบด้วยกัน คือ ๑. ที่อยู่อาศัยหรือเหยงหลอง คือบริเวณที่ตั้งบ้านเรือน ๒. ที่นาหรือไซก สำหรับปลูกข้าว ๓. ที่สวนหรือกลุซ สำหรับปลูกพืชผัก

หลากหลายชนิดเพื่อการยังชีพและเหลือขาย ๔. ที่ไร่หรือเขอะ สำหรับปลูกข้าวไร่ในลักษณะหมุนเวียนพื้นที่ และ ๕. พื้นที่ป่าหรือเหมืองละ คือพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพร เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำและป่าวัฒนธรรม ซึ่งคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเป็นหลักทั้งทำไร่หมุนเวียนและหาเก็บพืชผักอาหารสมุนไพร

แต่จากการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยที่ผ่านมา พบว่า พื้นที่ป่าในบางพื้นที่ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์เพียงแค่การทำไร่หมุนเวียนและหาเก็บหากินพืชผักอาหารสมุนไพรเท่านั้น แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ไปจากเดิม เช่น จากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่หมุนเวียนใช้ประโยชน์ร่วมกันสำหรับปลูกข้าว เปลี่ยนเป็นพื้นที่หมุนเวียนที่มีเจ้าของจับจองสำหรับปลูกมันสำปะหลัง หรือเปลี่ยนเป็นสวนถาวรสำหรับปลูกมะม่วงหิมพานต์ หรือจากเดิมเป็นพื้นที่หมุนเวียนสำหรับปลูกข้าวและใช้ประโยชน์ร่วมกันตามวัฒนธรรม กลายเป็นพื้นที่หมุนเวียนที่แม้จะปลูกข้าวแต่มีเจ้าของให้หมุนเวียนเฉพาะครอบครัว ซึ่งการปรับเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวจะอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านและไม่ห่างไกลจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่หิบบิ้น โดยคนภายนอกมากมัก ด้วยเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กจ.๕ ซึ่งพื้นที่ป่าในความรับผิดชอบของหน่วยกจ. ๕ ปัจจุบันกลายเป็นสวนยางพาราและไร่มันสำปะหลังเป็นส่วนใหญ่ ที่ต่อมามีการนำมันสำปะหลังเข้ามาปลูกในส่วนในเขตหมู่บ้าน ขยายเข้าไปปลูกในพื้นที่หมุนเวียนบางแห่งและบริเวณเนินเขา เป็นเหตุให้พื้นที่หมุนเวียนลดลงเพราะถูกจับจองมากขึ้นและจับจองเป็นจำนวนหลายไร่ในแต่ละครอบครัวซึ่งผิดวัฒนธรรม แต่การควบคุมการปฏิบัติทั้งในครัวเรือนและครอบครัวไม่อาจทำได้ ด้วยความต้องการในปัจจุบันต่าง ๆ สูงเกิน แต่ด้วยหมู่บ้านอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์และเจ้าหน้าที่ป่าไม้อุทิศให้ชาวบ้านทำไร่ข้าวหมุนเวียนตามวัฒนธรรม การปลูกพืชเชิงเดี่ยวจึงเปรียบเสมือนการบุกรุกพื้นที่ป่า เมื่อเป็นเช่นนั้น การควบคุมการปฏิบัติโดยชุมชนหรือสังคมจึงเข้ามาทำหน้าที่ในการหาข้อยุติโดยใช้วัฒนธรรมเป็นข้อบังคับไม่ให้มีการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่หมุนเวียนอีกต่อไปแต่ยังคงปลูกได้ในพื้นที่สวนในเขตหมู่บ้าน ซึ่งแน่นอนว่าข้อบังคับดังกล่าวย่อมส่งผลให้ชาวบ้านที่เคยปลูกชาครายได้และสร้างปัญหาไว้ในบางครอบครัวที่ยังมีหนี้สินจากการปลูกในปีที่ผ่านมาต้องหาทางออกโดยไปรับจ้างทำงานข้างนอก และเกิดความน้อยใจที่บางครอบครัวปลูกได้และบางครอบครัวปลูกไม่ได้ทำให้ยังเป็นข้อถกเถียงมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้มีการพูดคุยในทีมวิจัย ผู้อาวุโส และชาวบ้านบางส่วนที่ได้พบปะเจอเจอถามตามวาระโอกาสต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวบ้านทั้ง ๒ กลุ่มและอีกหลายครอบครัวที่ค้ำมองข้ามพื้นที่สวนรอบ ๆ บ้านที่ไม่ว่าจะมากหรือน้อยแต่ก็มีศักยภาพมากพอที่จะเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ในอนาคต หากได้รับการพัฒนา ไม่ใช่เพียงการปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ให้รกร้างว่างเปล่า หรือปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งมีชีวิตในดินในวันข้างหน้า จึงเกิดคำถามที่ว่าเราจะสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาปรับใช้ในการพัฒนาพื้นที่สวนให้เกิดประโยชน์มากกว่าที่ผ่านมาได้หรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาและเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชน ฯ เราพบว่า กลุ่คือคำตอบในเรื่องดังกล่าว เพราะ “กลุ่” คือความหลากหลายทางอาหารและสมุนไพร ที่แต่เดิมพื้นที่ป่าคือส่วนหนึ่งของกลุ่สำหรับคนในชุมชน โดยมีพื้นที่รอบ ๆ บ้านเป็นสวนสำหรับแต่ละครอบครัว โดยน้อยยะของ “กลุ่” ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว หมายความว่า ความหลากหลายของพันธุ์พืชในพื้นที่สวน ปลูกทุกอย่างที่กิน

ตั้งแต่พืชหัว พืชเถา พืชผล พืชดอก และพืชใบ กลุ่ฯ ประกอบไปด้วย บริเวณหน้าบ้านปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ บริเวณหัวนอนปลูกสมุนไพร บริเวณด้านตรงข้ามหัวนอนปลูกพืชสวนครัว และบริเวณด้านหลังบ้านปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชอาหารทุกชนิด “กลุ่ฯ” จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหลากหลายไม่ต่างจาก ไร่หมุนเวียนที่ปลูกพืชอาหารทุกชนิดเช่นเดียวกัน ซึ่งหากแต่ละบ้านแต่ละครอบครัวรู้จักที่จะพัฒนาพื้นที่ที่รอบ ๆ บ้านของตนเองให้เป็นกลุ่ฯ มีอาหารและสมุนไพรครบทั้ง ๑๒ เดือนแล้วจะเป็นภูมิคุ้มกันให้กับครอบครัว มีความมั่นคงทางอาหารและยา และยังช่วยลดการใช้ประโยชน์จากป่าได้อีกทางหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ทีมวิจัยจึงมีแนวคิดที่จะศึกษาและพัฒนา รูปแบบพื้นที่กลุ่ฯที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิตปัจจุบัน โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดย ๑) ศึกษาหลักการและแนวคิดกลุ่ฯที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม สืบรากกลุ่ฯ ที่เป็นอยู่ ณ ปัจจุบันในชุมชน และวิเคราะห์กลุ่ฯที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต สถานการณ์ปัจจุบันเพื่อนำมาปรับใช้ ๒) ศึกษาความเป็นไปได้ในการ “ย้ายป่ามาไว้หลังบ้าน” โดยการสำรวจและศึกษาพื้นที่ที่เป็นแหล่งอาหาร ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ที่พืชอาหารและพืชสมุนไพรแต่ละชนิด แต่ละประเภทชอบอยู่ และนำมาทดลองปลูกในกลุ่ฯหลังบ้าน และ ๓) พัฒนาพื้นที่ต้นแบบกลุ่ฯที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิต สถานการณ์ปัจจุบัน พร้อมทั้งขยายผลให้ทั้งคนในและคนนอกหมู่บ้านได้นำแนวคิดและรูปแบบกลุ่ฯไปพัฒนาพื้นที่ของตนเอง หรือปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกจากพืชเชิงเดี่ยวให้มีความหลากหลายมากขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาให้กับครอบครัว

๑.๒. วัตถุประสงค์

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลต่อพื้นที่ทำกินของคนในชุมชน

๑.๒.๒. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ “กลุ่ฯ” ทั้งในด้านหลักการและแนวคิด คุณค่าและความหมายที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น

๑.๒.๓. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สถานภาพของกลุ่ฯที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และรูปแบบที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิต สถานการณ์ปัจจุบัน โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม

๑.๒.๔. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุ่ฯ” โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๒.๕. เพื่อพัฒนาพื้นที่ต้นแบบกลุ่ฯ “ย้ายป่ามาไว้หลังบ้าน” ที่พอเหมาะ พอดี พร้อมทั้งขยายผลแนวคิดและรูปแบบกลุ่ฯให้กับทั้งคนในและคนนอกหมู่บ้านในการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง

๑.๓. คำถามวิจัย

รูปแบบพื้นที่ “กลุ่ฯ” ที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสถานการณ์ปัจจุบัน โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) บ้านสะเนตอง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร

๑.๔. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๔.๑. ผลที่คาดว่าจะได้รับระยะที่ ๑

มิติวิจัย

๑.๔.๑.๑. ได้ข้อมูลบริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทำกินของคนในชุมชน

๑.๔.๑.๒. ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญา “กลุซุ” ทั้งในด้านหลักการและแนวคิด คุณค่าและความหมายที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น

๑.๔.๑.๓. ได้ทราบสถานภาพของกลุซุที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และรูปแบบที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิต สถานการณ์ปัจจุบันโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม

๑.๔.๑.๔. ได้แนวทางการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ” โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

มิติพัฒนา

๑.๔.๑.๕. ได้แผนปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่ “กลุซุ” โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๑.๖. คนในชุมชนเกิดทักษะการเรียนรู้จากข้อมูลนำไปสู่การพัฒนารูปแบบพื้นที่ “กลุซุ” ที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิตและสถานการณ์ปัจจุบันอย่างมีส่วนร่วม

๑.๔.๑.๗. คนในชุมชนเกิดความรู้และตระหนักในการพัฒนาพื้นที่สวนรอบ ๆ บ้านให้เป็น “กลุซุ” เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาให้กับครอบครัว

๑.๔.๒. ผลที่คาดว่าจะได้รับระยะที่ ๒

มิติวิจัย

๑.๔.๒.๑. ได้องค์ความรู้ด้านการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบกลุซุ “ย้ายป่ามาไว้หลังบ้าน” ที่พอเหมาะ พอดีพร้อมทั้งขยายผลแนวคิดและรูปแบบกลุซุให้กับทั้งคนในและคนนอกหมู่บ้านในการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง

- เกิดองค์ความรู้เรื่องพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่เหมาะสมกับพื้นที่ “กลุซุ”
- เกิดองค์ความรู้ในการดูแลรักษาพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่นำมาปลูกในพื้นที่ทดลอง
- เกิดองค์ความรู้ในการปลูกพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ
- เกิดองค์ความรู้ด้านระบบนิเวศในพื้นที่ “กลุซุ”
- เกิดองค์ความรู้การดูแลภาวะแวดล้อมจากระบบนิเวศภายในพื้นที่ “กลุซุ”
- ได้ทราบปัจจัยและเงื่อนไขในการพัฒนาพื้นที่กลุซุในวิถีปัจจุบัน

มิติพัฒนา

๑.๔.๒.๒. ได้รูปแบบพื้นที่ “กลุซุ” ที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิตและสถานการณ์ปัจจุบันโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๒.๓. คนในชุมชนเกิดทักษะการเรียนรู้จากข้อมูลนำไปสู่การพัฒนารูปแบบพื้นที่ “กลุซุ” ที่พอเหมาะ พอดีกับวิถีชีวิตและสถานการณ์ปัจจุบันอย่างมีส่วนร่วม

๑.๔.๒.๔. คนในชุมชนเกิดความตระหนักในการเพิ่มพื้นที่ป่าในชุมชนเพื่อลดการใช้ประโยชน์จากป่า

๑.๔.๒.๕. มีการพัฒนาต่อเนื่อง ขยายผลจากเป้าหมายขั้นที่ ๑ สร้างความมั่นคงทางอาหารและยาซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ ไปสู่ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๒ และทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓

๑.๔.๒.๕. เกิดการขยายผลไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียงในระดับตำบล (เครือข่ายกลุ่ฯ)

๑.๕. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

๑ สิงหาคม ๒๕๕๕ ถึง ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖

๑.๖. งบประมาณ

๒๐๐,๓๕๐ บาท

๑.๗. กรอบแนวคิด

การพัฒนา “กลุ่ฯ” ที่มีพร้อมทุกอย่างทั้งอาหารและยาให้มีกินมีใช้ครบทั้ง ๑๒ เดือนไว้ในบริเวณสวนรอบ ๆ บ้านจะเป็นภูมิคุ้มกันให้กับครอบครัว สร้างความมั่นคงทางอาหารและยาให้มีพอกินพอใช้ และเหลือขายและเป็นการเพิ่มศักยภาพในพื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างรู้คุณค่าและหลากหลาย

๑.๘. นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

กลุ่ฯ หมายถึง ความหลากหลายของพันธุ์พืชในพื้นที่สวน ปลูกทุกอย่างที่กินตั้งแต่พืชหัว พืชเถา พืชผล พืชดอก และพืชใบ โดยมีองค์ประกอบ คือ บริเวณหน้าบ้านปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ บริเวณห้วยอนปลูกสมุนไพร บริเวณด้านตรงข้ามห้วยอนปลูกพืชสวนครัว และบริเวณด้านหลังบ้านปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชอาหารทุกชนิด

การปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การนำองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมมาศึกษาวิเคราะห์และพิจารณาความเหมาะสมในการปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสถานการณ์ปัจจุบัน

ความมั่นคงทางอาหารและยา หมายถึง การปลูกพืชผักอาหารและพืชสมุนไพรให้มีความหลากหลายไว้ในบริเวณรอบ ๆ บ้านเพื่อให้มีกิน มีใช้ มีเก็บเพียงพอในครอบครัว และเหลือขายในอนาคค

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ก. ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การปลูกป่า ๓ อย่างได้ประโยชน์ ๔ อย่าง : การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยพระปรีชาญาณอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์แก่ปวงชนมากที่สุดยาวนานที่สุดและทั่วถึงกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำการปลูกป่าในเชิงผสมผสาน ทั้งด้านเกษตร วนศาสตร์ และเศรษฐกิจสังคมไว้เป็นบรรทัดฐานปลูกป่าแบบลักษณะเบ็ดเสร็จนั้นไว้ด้วย

ลักษณะทั่วไปของป่า ๓ อย่าง

พระราชดำริปลูกป่า ๓ อย่างนั้น มีพระราชดำรัส ความว่า ...ป่าไม้ที่จะปลูกนั้น สมควรที่จะปลูกแบบป่าใช้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับใช้ผลหนึ่ง ป่าสำหรับใช้เป็นฟืนอย่างหนึ่ง อันนี้แยกออกไปเป็นกว้าง ๆ ใหญ่ ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ดังนี้ ในคำวิเคราะห์ของกรมป่าไม้รู้สึกจะไม่ใช่ป่าไม้ แต่ในความหมายของการช่วยเหลือเพื่อคนน้ำล้าธารนั้น ป่าไม้เช่นนี้ จะเป็นสวนผลไม้ก็ตาม หรือเป็นสวนไม้ฟืนก็ตาม นั่นแหละเป็นป่าไม้ที่ถูกต้อง เพราะทำหน้าที่เป็นป่า คือ เป็นต้นไม้และทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในด้านสำหรับให้ผลมาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้...

ประโยชน์ที่ได้รับ

ในการปลูกป่า ๓ อย่างนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชานุญาตถึงประโยชน์ในการปลูกป่าตามพระราชดำริว่า

...การปลูกป่า ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งได้ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืนนั้น สามารถให้ประโยชน์ได้ถึง ๔ อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์อื่นที่ ๔ ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย...

และได้มีพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่า

...การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ ให้ใช้วิธีปลูกไม้ ๓ อย่าง แต่มีประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยรองรับการชลประทาน ปลูกรับจับน้ำ และปลูกอุ้มน้ำไว้ คอยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างอื่นที่ ๔ ได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ...

พระราชดำริเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ดำเนินการในหลายส่วนราชการ ทั้งกรมป่าไม้และศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกแห่ง คือ การปลูกป่าใช้สอย โดยดำเนินการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วสำหรับตัดกิ่งมาทำฟืนเผาถ่าน ตลอดจนไม้สำหรับใช้ในการก่อสร้างและหัตถกรรมส่วนใหญ่ได้มีการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วเป็นสวนป่า เช่น ยูคาลิปตัส ขี้เหล็ก ประดู่ แดก กระโดนยักษ์ และสะเดา เป็นต้น

ป่า ๓ อย่าง

หมายถึง ลักษณะไม้ ๓ อย่างที่เป็นชนิดไม้ที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกับวิถีชีวิตของชุมชน คือ

๑. ไม้ใช้สอยและเศรษฐกิจ เป็นชนิดไม้ที่ชุมชนนำไปใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน โรงเรือน เครื่องเรือน คอกสัตว์ เครื่องมือในการเกษตร เช่น เกวียน คันไถ ค้ำจอบ เสียม และมีด รวมทั้งไม้ที่สามารถนำมาทำเป็นเครื่องจักรสาน กระบุง ตะกร้า เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และเมื่อมีพัฒนาการทางฝีมือก็สามารถจัดทำเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน นำไปจำหน่ายเป็นรายได้ของชุมชน ซึ่งเรียกว่า เป็นไม้เศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ มะขามป้า สารภี ช้อ ไม้หูก ไม้ไร่ ไม้บง ไม้ซาง มะแฟน สัก ประดู่ กาสามปีก จำปี จำปา ดั้ม ทะโล้ หมี่ ขมหอม กฤษณา นางพญาเสือโคร่ง ไม้ กล้วย ยางกราด กระดิน เก็ดคำ มะหาด ไม้เดิม มะห้ำ มะกอกเกลื่อน จั้ว ดินเบ็ด ขมหอม มะขม มะแข่น สมอไทย ตะคร้อ เสี้ยว บุนนาค ปิบ ตะแบก คอง คอแลน รัง เต็ง แดง พลวง พะยอม ตะเคียน สักหลวง เป็นต้น
๒. ไม้พื้นเชื้อเพลิงของชุมชน ชุมชนในชนบทต้องใช้ไม้พื้นเพื่อการหุงต้มปรุงอาหาร สร้างความอบอุ่นในฤดูหนาว สุมควายตามคอก ไล่ยุง เหลือบ รัน ไร รวมทั้งไม้พื้นในการนั่งเมี่ยง และการอบถนอมอาหาร ผลไม้บางชนิด ไม้พื้นมีความจำเป็นที่สำคัญ หากไม่มีการจัดการที่ดีไม่ธรรมชาติที่มีอยู่จะไม่เพียงพอในการใช้ประโยชน์ ความอึดอัดขาดแคลนจะเกิดขึ้น ดังนั้นจะต้องมีการวางแผนการปลูกไม้โตเร็วขึ้นทดแทนก็จะทำให้ชุมชนมีไม้พื้นใช้ได้อย่างเพียงพอ ได้แก่ ไม้หาด สะเดา เป้าเลือด มะกอกเกลื่อน ไม้เต้าหลวง กระท้อน ขี้เหล็ก ดินเบ็ด ขมหอม ลำไยป่า มะขม ดงคำ มะแข่น สมอไทย ตะคร้อ ดันเสี้ยว บุนนาค ตะแบก คอแลน แดง เต็ง รัง พลวง ตั้ว หว่า มะขามป้อม แด ผักเสียด เมี่ยง มะม่วงป้า มะแฟน กาสามปีก มันปลา นางพญาเสือโคร่ง มะมือ ลำไย รกฟ้า ถิ่นจี่
๓. ไม้อาหารหรือไม้กินได้ ชุมชนดั้งเดิมเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ ทั้งการไล่ล่าสัตว์ป่าเป็นอาหาร รวมทั้งพืชสมุนไพร อดิศาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์จึงเป็นแหล่งอาหารเสริมสร้างพลานามัย การปลูกไม้ที่สามารถให้หน่อ ใบ ดอก ผล ใช้เป็นอาหารได้ก็ จะทำให้ชุมชนมีอาหารและสมุนไพรในธรรมชาติเสริมสร้างสุขภาพให้มีกินมีใช้อย่างไม่ขาดแคลน ได้แก่ มะหาด อ้อสะพายควาย เป้าเลือด นูก กลอย จั้ว กระท้อน ขี้เหล็ก มะขม มะแข่น สมอไทย ตะคร้อ เสี้ยว คอแลน ผักหวานป่า มะไฟ มะขามป้อม มะเคื่อ มะปิ่นดง เพกา แด สะเดา เมี่ยง มะม่วงป้า มะแฟน มะเฒ่า หวาย ดอกด้าง กระดิน ก่อเคือย หว่า กล้วย ลำไย มะกอกเกลื่อน มะระขี้นก ประคำดีควาย ตะคร้อ กระบก ผักปุย้า มะเฟือง แด หางค่าง ขนุน มะปราง มะหลอด คอแลน มะเฒ่า ส้มป่อย

ประโยชน์ ๔ ประการ

ไม้ ๓ อย่าง เมื่อปลูกไปแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ ๔ ประการ คือ

๑. ประโยชน์ในการเป็นไม้ใช้สอย ในสภาพปัจจุบันป่าไม้ลดลงเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ ดังนั้น เมื่อมีการปลูกไม้ที่มีความเหมาะสมและมีคุณสมบัติที่ดีเพื่อการใช้สอยและสามารถนำมาใช้เสริมสร้างอาชีพได้ โดยมีการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมและดูแลรักษาก็จะทำให้ชุมชนมีไม้ไว้ใช้สอย

อย่างไม่ขาดแคลน และจะไม่สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และหากมีการปลูกในปริมาณที่มากพอ ชุมชนก็สามารถนำมาเสริมสร้างอาชีพเสริมรายได้ทำให้ชุมชนมีรายได้เสริมให้มีความอยู่ดีกินดีขึ้น

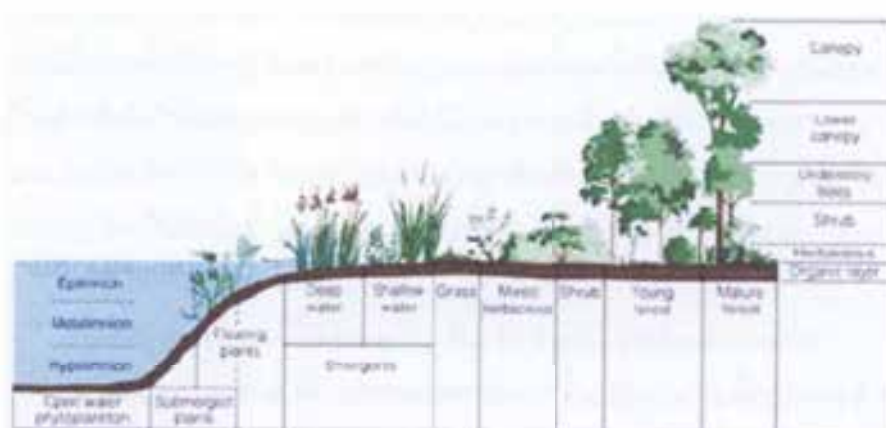
๒. ประโยชน์ในการเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือน เป็นพืชที่สามารถนำมาจำหน่ายได้ ซึ่งควรปลูกพืชหลากหลายชนิดเพื่อลดความเสี่ยงเรื่องราคาค่าและ ไม่แน่นอน
๓. ประโยชน์ในการเป็นอาหารและสมุนไพร รวมทั้งสัตว์แมลงที่ชุมชนสามารถเก็บหาได้จากธรรมชาติจะเป็นอาหารที่มีคุณค่าปลอดภัย อันเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน เป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งถ้ามีปริมาณเกินกว่าที่ต้องการแล้วยังสามารถใช้เป็นสินค้าเสริมสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง
๔. ประโยชน์ในการช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อมีการปลูกไม้เจริญเติบโตเป็นพื้นที่ขยายมากขึ้น และมีการปลูกเสริมคุณค่าป่าด้วยพันธุ์ต่างๆ ทำให้เกิดความหลากหลายและเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งก่อให้เกิดการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร

ข. ภูมิปัญญาเกษตร ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ ชั้น

การปลูกพืชเป็นลำดับชั้นในพื้นที่เดียวกันใช้หลักการค้นหาองค์ความรู้จากภูมิปัญญาการทำเกษตรของคนสมัยก่อน ซึ่งได้พัฒนาจากการเรียนรู้เกี่ยวกับชั้นเรือนยอดของป่าไม้ ลักษณะและธรรมชาติของต้นไม้ โดยใช้ความจริงที่ว่าพืชไม่ว่าจะเป็นต้นเล็กต้นใหญ่ ในธรรมชาติจะมีการอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ต้นไม้เล็กจะได้ปุ๋ยจากต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ใหญ่อาศัยต้นไม้เล็กในการคลุมดินเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น เป็นการปลูกพันธุ์ไม้ให้มีสภาพใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติเพื่อประโยชน์ต่อความสมดุลของระบบนิเวศ ใช้พื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งจัดอยู่ในการเกษตรประเภทเกษตรผสมผสาน โดยเน้นการปลูกพืชหลากหลายชนิดให้อยู่ร่วมกันในแปลงเดียวกัน แต่มีความสูงต่างระดับกัน จะทำให้ได้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ทำให้ได้ประโยชน์จากพื้นที่ทุกตารางเมตร ประหยัดแรงงานในการดูแลรักษา ต้นทุนการผลิตไม่มากนัก ที่สำคัญได้ผลผลิตจากพืชหลายชนิดขึ้น ซึ่งภูมิปัญญาการปลูกพืชเป็นลำดับชั้นสามารถนำไปใช้ได้จริง เช่น ภูมิปัญญาเกษตร ๔ ชั้น ภูมิปัญญาเกษตร ๕ ชั้น ภูมิปัญญาเกษตร ๖ ชั้น ภูมิปัญญาเกษตร ๗ ชั้น ในสังคมพืชจะมีการจัดชั้นในแนวตั้ง (Vertical stratification) ซึ่งเป็นการจัดชั้นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยของแสง ที่มีผลทำให้เกิดความเหมาะสมต่อรูปแบบชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนี้

การแบ่งชั้นเรือนยอด

วิธีการแบ่งชั้นเรือนยอดใช้หลักเกณฑ์เกือบจะเหมือนกันแทบทุกประเทศ ที่ใช้กันมากในประเทศไทยสหรัฐฯ คือ

- ๑) เรือนยอดชั้นบน หรือชั้นไม้เด่น (Dominant) ไม้จำพวกนี้จะมีเรือนยอดสูงกว่าระดับของพุ่มเรือนยอดของพืชอื่นทั้งหมด เพราะฉะนั้นเรือนยอดของพืชจะได้รับแสงเต็มที่ทั้งด้านบนและด้านข้าง ไม้พวกนี้จะมีโตกว่าไม้ในบริเวณเดียวกันและมีเรือนยอดเจริญดี
- ๒) เรือนยอดชั้นรอง หรือชั้นไม้อ่อน (Co-dominant) ไม้จำพวกนี้จะเป็นไม้ที่มีเรือนยอดอยู่ในระดับเดียวกับระดับของยอดไม้ทั้งป่า เพราะฉะนั้นแสงจะได้รับมากทางด้านบนของเรือนยอด ส่วนด้านข้างของเรือนยอดจะไม่ได้รับแสงหรือรับได้น้อยมาก ตัวเรือนยอดเองก็มักจะมีขนาดปานกลาง และมีเรือนยอดไม้ต้นอื่นเบียดเสียดอยู่ข้างๆ
- ๓) เรือนยอดชั้นกลาง หรือชั้นไม้กลาง (Intermediate) ไม้กลางนั้นจะมีเรือนยอดอยู่ต่ำกว่าระดับเรือนยอดของไม้ทั้งบริเวณ แต่อาจจะมีส่วนใดส่วนหนึ่งของเรือนยอดได้รับแสงโดยตรงจากข้างบนบ้างเล็กน้อย แต่ข้างๆ เรือนยอดนั้นไม่ได้รับแสงเลย โดยปกติแล้ว “ไม้กลาง” จะมีเรือนยอดเล็กและถูกเบียดจากข้างๆ หรือรอบๆ มาก
- ๔) เรือนยอดชั้นล่าง หรือไม้ล่าง (Over-topped) ไม้ล่างเป็นไม้ที่มีเรือนยอดต่ำกว่าระดับเรือนยอดของไม้ทั้งบริเวณเรือนยอดจะไม่ได้รับแสงโดยตรงเลย ไม่ว่าจะทางบนหรือรอบๆ เรือนยอด

เมื่อเรียนรู้เกี่ยวกับชั้นเรือนยอดจากการสังเกตธรรมชาติของป่าแล้ว ประสบการณ์การปลูกพืชของเกษตรกรและความรู้เกี่ยวกับลักษณะและธรรมชาติของพืชเป็นอีกส่วนหนึ่งที่นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเป็นลำดับขั้น ตัวอย่างความรู้เรื่องการจำแนกทางพืชสวน สามารถจำแนกได้หลายวิธี เช่น ๑) การจำแนกทางสวนพืช โดยลักษณะลำต้น ได้แก่ ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย ๒) การจำแนกโดยอาศัยลักษณะเฉพาะของพืชสวน ได้แก่ ไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ ๓) การจำแนกพืชโดยอาศัยการเจริญเติบโต พืชล้มลุก พืชสองฤดู พืชยืนต้น

การประยุกต์การปลูกพืชเป็นลำดับขั้นในปัจจุบัน

การปลูกพืชเป็นลำดับขั้นในปัจจุบันมีหลากหลายแนวคิด ซึ่งได้พัฒนาจากการเรียนรู้เกี่ยวกับชั้นเรือนยอด ลักษณะและธรรมชาติของต้นไม้ เช่น ระบบการหยั่งรากของพืชที่ต่างกันทำให้ไม่แย่งอาหารกัน

ความต้องการแสงของพืชแต่ละชนิดไม่เท่ากันทำให้สามารถปลูกบริเวณใกล้เคียงกันได้ เป็นต้น เน้นหลักการที่ว่าพืชไม่ว่าจะเป็นต้นเล็กต้นใหญ่ ในธรรมชาติจะมีการอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ต้นไม้เล็กจะได้ปุ๋ยจากต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ใหญ่อาศัยต้นไม้เล็กในการคลุมดินเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น ต้นไม้ใหญ่ช่วยพรางแสงให้กับต้นไม้บางชนิดที่อยู่ในระดับต่ำกว่า เป็นต้น ซึ่งภูมิปัญญาการปลูกพืชเป็นลำดับชั้นสามารถนำไปในใช้ได้จริง มีการจัดรูปแบบการปลูกพืชเป็นลำดับชั้นและเรียกรูปแบบนั้น ๆ แตกต่างกันไป ตามแนวคิดและประสบการณ์ของคนเอง ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

ภูมิปัญญาเกษตร ๔ ชั้น (เกษตร ๔ ชั้น, ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง)

ภูมิปัญญาเกษตร ๕ ชั้น (เกษตรผสมผสาน ๕ ชั้น, ปลูกต้นไม้เพื่อประโยชน์ ๕ ชั้น)

ภูมิปัญญาเกษตร ๘ ชั้น (ปลูกต้นไม้ ๘ ระดับ)

ภูมิปัญญาเกษตร ๘ ชั้น (พืชกอนโค ๘ ชั้น)

ภูมิปัญญาเกษตร ๔ ชั้น

พงศา ชูเนม ให้ความหมายของเกษตร ๔ ชั้น ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวให้เป็นเกษตรเชิงนิเวศ หรือเกษตรผสมผสานที่มีสภาพใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ โดยใช้หลักการค้นหาองค์ความรู้จากภูมิปัญญาการทำเกษตรของคนสมัยก่อน และเทียบเคียงจากในป่าธรรมชาติซึ่งจะมีเรือนยอดต้นไม้อยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ เรือนยอดชั้นบน ชั้นกลาง ชั้นล่าง (ผิวดิน) และรวมชั้นใต้ดินด้วย เป็น ๔ ชั้น ซึ่งพืชที่สามารถปลูกได้ในแต่ละชั้น มีดังนี้

- ๑) ไม้เรือนยอดชั้นบน ได้แก่ ไม้ที่ปลูกใช้เนื้อไม้ทำที่อยู่อาศัย เช่น ตะเคียนทอง สัก ยางนา สะเดา จำปาทอง ฯลฯ และไม้ที่ลำต้นสูงและที่ผลเป็นอาหารได้ เช่น สะตอ เหยียง กระท้อน มะพร้าว หมาก ฯลฯ
- ๒) ไม้เรือนยอดชั้นกลาง ส่วนใหญ่เป็นไม้เพื่อการกิน ขาย ใช้เป็นอาหารและสมุนไพร เช่น มะม่วง ขนุน ชมพู่ มังคุด ไม้ทุเรียน ลองกอง ปาล์ม ฯลฯ
- ๓) ไม้ที่ปกคลุมผิวดิน ทั้งที่เป็นอาหาร สมุนไพรและของใช้ เช่น กาแฟ ผักป้าชนิดต่าง ๆ ชะพลู มะนาว หวาย สับดำ ฯลฯ
- ๔) พันธุ์พืชที่ใช้ประโยชน์จากส่วนที่อยู่ใต้ดิน (พืชหัว) เป็นพืชที่ปลูกเพื่อความพอเพียงในด้านการกิน ได้แก่ ถั่วลิสง กล้วย ข้าว กระชาย กระเทียม ฯลฯ

การปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนกาแฟ จากที่มีพืชกาแฟเพียงอย่างเดียว ได้นำพันธุ์พืชที่มีชั้นเรือนยอดหลายชั้นมาปลูกผสมผสานลงไป ในสวนกาแฟ โดยไม่ต้องเพิ่มพื้นที่ ดังนี้

- ๑) มีสวนกาแฟเดิมอยู่ ๑๐ ไร่ ก็มีรายได้จากกาแฟเพียงอย่างเดียวแค่ ๑๐ ไร่ เป็นเกษตรเชิงเดี่ยวจึงมีพื้นที่ทำกิน ๑๐ ไร่เท่านั้น
- ๒) เมื่อนำเอาพันธุ์ไม้ เช่น สะตอปลูกลงไป ในสวนกาแฟ ๑๐ ไร่ เดิมนั้นให้เดิมพื้นที่ที่จะเสมือนมีพื้นที่ ๒๐ ไร่ โดยต้นสะตอจะมีเรือนยอดสูงอยู่ชั้นบนเป็นชั้นที่ ๑ (ชั้นบน)

- ๓) มีการปลูกหมากลงไปอีกในพื้นที่ ๑๐ ไร่ เดิมมีพื้นที่ ๓๐ ไร่ เป็นสวนกาแฟ ๑๐ ไร่, สวนสะตอ ๑๐ ไร่, สวนหมาก ๑๐ ไร่ ซึ่งหมากและสะตอหรือไม้อื่น ๆ ที่ต้นใหญ่เป็นเรือนยอดชั้นบนเรียกว่า ชั้นที่ ๑
- ๔) ได้ดินสะตอสามารถปลูกลองกอง, มังคุด, ลำไย ลงไปได้อีก เป็นเรือนยอดชั้นที่ ๒ เหมือนมีพื้นที่ ๔๐-๕๐ ไร่ เรียกว่าพืชชั้นที่ ๒ (ชั้นกลาง)
- ๕) ได้ดินลำไย, ลองกอง ปลูกผักเหลียง, ผักหวาน และพืชสวนครัวอื่น ๆ เท่ากับเพิ่มพื้นที่เป็น ๖๐-๗๐ ไร่ และเป็นไม้เรือนยอดชั้นที่ ๓ (ชั้นล่าง หรือชั้นผิวดิน)
- ๖) ได้ดินสามารถปลูกพืชที่ใช้หัวเป็นอาหาร ได้แก่ กลอย ชิงช้าชาลี ขมิ้น เพิ่มสัดส่วนได้อีกชั้นเป็นชั้นที่ ๔ (ชั้นผิวดิน) หรือเหมือนมีพื้นที่เป็น ๘๐ ไร่ เป็นสวนกาแฟ ๑๐ ไร่, สะตอ ๑๐ ไร่, หมาก ๑๐ ไร่, ลองกอง ๑๐ ไร่, มังคุด ๑๐ ไร่, ผักเหลียง ๑๐ ไร่, ชิงช้าชาลี ๑๐ ไร่, กลอย ๑๐ ไร่ จากเดิมแค่ ๑๐ ไร่ ซึ่งกระบวนการปลูกในรูปแบบดังกล่าวจะได้พันธุ์ไม้ที่เกิดป่า ๓ อย่าง คือ ป่าเพื่อพอกิน ป่าเพื่อพอกิน และป่าเพื่อพอกิน และจะได้ประโยชน์เพิ่มในด้านการรักษาสมดุลด้านสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเกษตร ๕ ชั้น

เกษตรผสมผสานจากต้นแบบของนายบุญ มีชัย เป็นเกษตร ๕ ชั้น มีการใช้พื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตั้งแต่ระดับผิวดิน โดยปลูกพืชหลากหลายชนิดให้อยู่ร่วมกันในแปลงเดียวกัน หลุมเดียวกัน แต่มีความสูงต่างระดับกัน จะทำให้ได้ประโยชน์หลายอย่าง ดังนี้

- ๑) ชั้นที่ ๑ คือ ชั้นสูงสุด ในกลุ่มนี้จะปลูกไม้ใหญ่ ไม้ยืนต้น ช่วยรักษาระบบนิเวศน์ อีกทั้งเป็นการออมเพื่ออนาคตสำหรับตนเอง และลูกหลาน โดยในสวนจะปลูกต้นยางนา สะแบง ประดู่ สัก กฤษณา เป็นหลัก
- ๒) ชั้นที่ ๒ คือ ชั้นระดับกลาง เป็นชั้นที่มีความสูงเป็นรองกลุ่มไม้ยืนต้น ได้แก่ พริก กล้วย มะม่วง มะขาม ลิ้นจี่ เงาะ ไข่ เป็นต้น
- ๓) ชั้นที่ ๓ คือ ชั้นระดับต่ำ เป็นการนำประโยชน์จากต้นไม้ที่มีทรงพุ่มเตี้ย ได้แก่ ผักเม็ก ผักต้ว มะกรูด มะนาว กระดังง์ ถั่วลิสง ถั่วฝักยาว เป็นต้น
- ๔) ชั้นที่ ๔ คือ ชั้นระดับผิวดิน โดยจะปลูกพืชผักสวนครัวเป็นหลัก เช่น ชิงช้าชาลี ตะไคร้ หอมเป (ขมิ้น) สะระแหน่ บวบ และพริกขี้หนู เป็นต้น
- ๕) ชั้นที่ ๕ คือ ระดับชั้นผิวดิน โดยจะปลูกพืชหัวเพื่อเป็นอาหาร ได้แก่ มันสำปะหลัง มันเทศ

ภูมิปัญญาเกษตร ๗ ชั้น

นายอัมรินทร์ สีหาราช ประธานศูนย์ฝึกอบรมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดอุดรธานี อธิบายเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ ๗ ระดับ ใช้หลักเกณฑ์ของอายุพืชมาพิจารณาด้วย ดังนี้

- ๑) ระดับที่ ๑ ไม้ชั้นบนหรือไม้ยืนต้น อายุ ๑๐ ปีขึ้นไปจึงจะใช้ประโยชน์ได้ เช่น ประดู่ ยางนา สัก มะค่า ถือเป็นไม้ที่สร้างบำเหน็จ บำนาญ และมรดก
- ๒) ระดับที่ ๒ คือไม้ชั้นกลาง อายุ ๓ ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่เป็นไม้ผล รวมถึงพืชพลังงาน อาทิ มะม่วง ลำไย กระท้อน ขนุน
- ๓) ระดับที่ ๓ ไม้ทรงพุ่ม อายุ ๑ ปีขึ้นไป เช่น มะนาว มะละกอ มะเขือพวง กอด้วย
- ๔) ระดับที่ ๔ พืชหน้าดิน ได้แก่ พืชผักสวนครัว
- ๕) ระดับที่ ๕ พืชหัว คือพวกที่อยู่ใต้ดิน ประเภท ขิง ข่า กระชาย เผือก มัน
- ๖) ระดับที่ ๖ พืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด บัว
- ๗) ระดับที่ ๗ พืชเกาะเกี่ยวจำพวกตำลึง มะระ ถั่วฝักยาว บวบ ฯลฯ

ต้นไม้ทั้ง ๗ ระดับเราสามารถปลูกไว้ในพื้นที่เดียวกันโดยใช้หลักการระบบนิเวศป่า โดยประโยชน์ ๕ อย่างที่จะได้รับ คือ ๑.อาหาร ๒.พืชสมุนไพรเป็นยา ๓.ได้เงิน เมื่อปลูกไว้มากเกินก็ขายได้ ๔.ได้ไม้ใช้สอยนำมาสร้างบ้านเพอร์นิเจอร์ ทำวงกบ ประตู หน้าต่าง ๕. เกิดระบบนิเวศที่ดี ได้พื้นที่สีเขียว ซึ่งถ้าเราเริ่มปลูกวันนี้ ต้นไม้จะกลายเป็นบำเหน็จบำนาญและมรดกของชีวิต ประโยชน์ที่จะได้รับ เช่น ปัจจุบัน เรามีอายุ ๔๕ ปี ปลูกต้นยางนาซึ่งเป็นต้นไม้พลังงาน จำนวน ๓,๐๐๐ ต้น อีก ๑๕ ปีข้างหน้ามีอายุ ๖๐ ปี ต้นยางนาเหล่านี้ก็เติบโต มีความสูงไม่ต่ำกว่า ๑๕ เมตร นำมาแปรรูปเป็นไม้ได้ต้นละไม่ต่ำกว่า ๒ ยก ถ้าราคาขายกละ ๑๕,๐๐๐ บาท ก็เท่ากับเกิดสินทรัพย์ถึง ๘๐ ล้านบาท หากอยากได้บำเหน็จก็แค่ตัดต้นยางนาเหล่านี้ไปแปรรูปขาย แต่ถ้าอยากได้บำนาญ ต้นยางนาก็ยังให้น้ำยางถึงต้นละ ๓๐ ลิตร/ปี รวม ๓,๐๐๐ ต้น ได้ ๙๐,๐๐๐ ลิตร/ปี นำมาผลิตเป็นไบโอดีเซลขายได้ นอกจากนี้ยังเป็นมรดกให้ลูกหลานใช้เป็นหลักทรัพย์ในอนาคตได้

ภูมิปัญญาเกษตร ๕ ชั้น

หรือการปลูกพืชคอนโค๑ ๘ ชั้น เป็นแนวคิดของคุณสมบุรณ์ ศรีสุปติ หรืออุณนิล ซึ่งได้มีการพัฒนาแนวคิดการปลูกพืชเป็นลำดับชั้นให้มีกิจกรรมทางการเกษตรมากขึ้น ก่อให้เกิดรายได้ที่มากขึ้นตามไปด้วย ดังนี้

ชั้นที่ ๑ คือ การขุดบ่อเลี้ยงปลา พร้อมกับปลูกพืชน้ำอย่างผักกระเฉด ผักบุ้ง บัว

ชั้นที่ ๒ คือ การปลูกพืชจำพวกกลอย มัน หอม และพืชตระกูลหัวทั้งหมด เช่น ขมิ้น กระชาย

ชั้นที่ ๓ ปลูกพริกหน้าดิน และผักเหียง

ชั้นที่ ๔ ปลูกส้มจี๊ด

ชั้นที่ ๕ ปลูกกล้วยเล็บมือนาง

ชั้นที่ ๖ ปลูกทุเรียนพันธุ์หมอนทอง

ชั้นที่ ๗ ปลูกสะตอ, มังคุด, ลองกอง โดยทุกชั้นจะปลูกพริกไทยดำให้เลื้อยขึ้นไปบนต้นเพื่อ

เป็น

รายได้เสริม

ชั้นที่ ๘ เป็นส่วนของธนาคารต้นไม้ ที่ปลูกไว้กิน ไว้ใช้ ไว้จำหน่ายพันธุ์ไม้

ชั้นที่ ๙ ปลูกไม้ยางนา ๓๐ ต้น สูงต้นละประมาณ ๔๐-๕๐ เมตร

ในส่วนนี้จะมีรายได้จากการขายทุเรียนที่เป็นรายได้หลัก มีรายได้จากพืชต่าง ๆ ที่ปลูกแซมเข้าไปในส่วน นั่นคือ กลอย สามารถขายได้ปีละประมาณ ๑ แสนบาท กระชายปีละประมาณ ๔ พัน ส้มจี๊ดมีรายได้วันละประมาณสองพันบาท กล้วยเล็บมือนางจะตัดสัปดาห์ละครั้ง ครั้งละ ๑ พัน ราคา กิโลกรัมละ ๕ บาท และพริกไทยดำที่ฝากไว้ตามต้นมังคุด, ต้นสะตอ, ต้นลองกองสามารถขายได้ปีละประมาณ ๓ แสนบาท

ขั้นตอนการเริ่มดำเนินการปลูกพืชเป็นลำดับชั้น

๑. จัดการความรู้ของตัวเอง

- ศึกษาสภาพแวดล้อมของพื้นที่ว่า สภาพอากาศ ดิน น้ำ เป็นอย่างไร
- ศึกษาธรรมชาติของพืชแต่ละชนิดว่ามีระบบรากอย่างไร ทรงพุ่มเป็นอย่างไร เมื่อปลูกร่วมกันแล้วจะบังแสงกันหรือไม่ ความต้องการน้ำและธาตุอาหารเป็นอย่างไร เมื่อปลูก แล้วพืชสามารถอยู่ร่วมกันได้ ได้ผลผลิตหลายชนิด ได้กินและขายเพิ่มรายได้

๒. เลือกต้นไม้ที่จะปลูกว่าควรจะปลูกต้นอะไร ให้ยึดหลักการใช้ประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ โดย คำนึงถึงประโยชน์พื้นฐานที่จะได้รับ ๕ อย่าง คือ ๑) อาหาร ๒) พืชสมุนไพร เป็นยา ๓) ก่อให้เกิดรายได้ (เมื่อปลูกมากเกินก็ขายได้) ๔) ได้ไม้ใช้สอย ๕) เกิดระบบนิเวศที่ดี ได้พื้นที่สีเขียว

๓. วางแผนการปลูกพืชอย่างรอบคอบแล้วจึงตัดสินใจในการดำเนินการ

หลักการปลูกพืชเป็นลำดับชั้นอย่างยั่งยืน ยึดหลักสำคัญ ๔ อย่าง คือ

๑. ปลุกไม้ประจำถิ่น เพราะพืชแต่ละชนิดกำเนิดในถิ่นฐานใดก็จะเจริญเติบโตดี ในสภาพดิน ฟ้า อากาศของท้องถิ่นนั้น
๒. ปลุกพืชหลากหลายชนิด
๓. ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักปุ๋ยคอก ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในสวน
๔. ไม่เผาเศษพืช วัชพืชในสวนจะปล่อยให้อย่อยสลายเป็นปุ๋ย และนำไปทำปุ๋ยหมักคืนสู่ธรรมชาติให้กับดิน

การปลุกพืชโดยยึดหลัก ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ ดิน มีความอุดมสมบูรณ์ ร่วนซุย ได้เดือนดิน จุลินทรีย์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ดินนุ่ม ไม่แข็งกระด้าง พืชเจริญเติบโตดี

ประโยชน์ของการทำเกษตรโดยปลุกพืชเป็นลำดับขั้น

๑. สร้างและรักษาภูมิปัญญา เป็นการรวบรวมองค์ความรู้มาสร้างนวัตกรรมเกษตรที่เป็นแบบฉบับของตนเอง ถือเป็นภูมิปัญญาอันสำคัญ
๒. ลดการบุกรุกแผ้วถางป่า คือ เมื่อเกษตรกรปลุกพืชเป็นลำดับขั้น สามารถเพิ่มพูนผลผลิตให้ได้มากขึ้น หลากหลายขึ้นเสมือนมีพื้นที่มากขึ้น จึงทำให้ไม่ต้องขยายพื้นที่เพิ่มเติม
๓. ลดการใช้สารเคมี การปลุกพืชเป็นลำดับขั้น ไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมี ระบบจะเกื้อกูลให้อยู่กันได้ตามธรรมชาติ ส่งผลให้ผู้ทำเกษตร ห่างไกลจากสารเคมีได้อย่างยั่งยืน
๔. การเพิ่มพื้นที่ป่า เป็นแหล่งรวมของพืชพรรณหลากหลายชนิด หลากหลายชั้นเรือนยอดมีสภาพนิเวศใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ ซึ่งเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าขึ้นด้วย
๕. การสะสมสายพันธุ์พืช สามารถนำสายพันธุ์พืชจากหลายแห่งมารวบรวมไว้ จึงเป็นเสมือนแหล่งรวมสายพันธุ์พืชและเป็นการรักษาพันธุกรรมพืชไว้อีกทางหนึ่ง
๖. สร้างพฤติกรรมการบริโภคที่ดี ด้วยพืชกินได้อย่างหลากหลาย ซึ่งเกือบทุกชนิดเป็นพืชสมุนไพรและเป็นอาหารทำให้พฤติกรรมการบริโภคถูกสร้างสมให้มีการบริโภคที่หลากหลาย
๗. รักษาสภาพนิเวศ ทำให้พื้นที่มีสภาพใกล้เคียงป่าธรรมชาติ จึงเสมือนเป็นการรักษาสภาพระบบนิเวศให้อยู่ในภาวะสมดุล
๘. การเก็บน้ำไว้ในพื้นที่ ความหนาแน่นหลากหลายของพืชพรรณทำให้เกิดการอุ้มน้ำไว้ได้ ด้วยการคลุมดิน และระบบรากที่คล้ายกับป่าธรรมชาติที่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้
๙. การสร้างรายได้ตลอดปี มีพืชเกษตรที่หลากหลาย ช่วงเวลาการเก็บเกี่ยวไม่ตรงกันบางชนิดสามารถให้ผลผลิตทั้งปี ช่วงเวลาการเก็บเกี่ยวเกิดการกระจายให้มีทั้งปี
๑๐. การสร้างความยั่งยืน อาศัยของพืชพรรณนี้ปลูกลง ไปยืนยาวเกื้อกูลกัน ก่อเกิดความยั่งยืนของระบบ มีรูปแบบการปรับตัวของพันธุ์พืชให้อยู่ร่วมกันได้
๑๑. ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดรายได้ตลอดปีเกิดการพึ่งพาตนเอง มีอาหารไว้บริโภคเป็นของตนเองอย่างพอเพียง และการสร้างรายได้อย่างสม่ำเสมอ

๑๒. การสร้างความผูกพันกับพื้นที่และการรักถิ่น เนื่องจากต้องใช้เวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิตอยู่ตลอดเวลา ทำให้ต้องดูแล เก็บเกี่ยว ก่อเกิดความรักผูกพันต่อพื้นที่

ก. วนเกษตร (Agroforestry farming)

เป็นเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และ ไม้ใช้สอยต่าง ๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นาผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม รวมทั้งการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

หลักการของระบบวนเกษตร หมายถึง การทำการเกษตรในพื้นที่ป่า เช่น การปลูกพืชเกษตรแซมในพื้นที่ป่าธรรมชาติ การนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า การเก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการใช้พื้นที่ป่าทำการเพาะปลูกในช่วงเวลาสลับกับการปล่อยให้ฟื้นคืนสภาพกลับไปเป็นป่า รวมถึงการสร้างระบบเกษตรให้มีลักษณะเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ คือ มีไม้ยืนต้นหนาแน่นเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ระบบมีร่มไม้ปกคลุม และมีความชุ่มชื้นสูง บางพื้นที่มีชื่อเรียกเฉพาะ ตามลักษณะความโดดเด่นของระบบนั้น ๆ การเกษตรรูปแบบนี้ส่วนใหญ่พบในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่ป่าธรรมชาติ เกษตรกรจะทำการผลิตโดยไม่ให้กระทบต่อพื้นที่ป่าเดิม เช่น ไม่โค่นไม้ป่า หรือ การนำผลผลิตมาจากป่ามาใช้ประโยชน์โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

วนเกษตรเป็นแนวคิดและทางเลือกปฏิบัติทางการเกษตรแบบหนึ่งซึ่งรูปแบบจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และสภาพพื้นที่ โดยสามารถแบ่งเป็นหลายประเภทดังนี้

๑. วนเกษตรแบบบ้านสวน มีต้นไม้และพืชผลหลายชั้นความสูง โดยปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร และพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้าน
๒. วนเกษตรที่มีต้นไม้แทรกในไร่นาหรือทุ่งหญ้า เหมาะกับพื้นที่ซึ่งมีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ โดยปลูกต้นไม้เสริมในที่ที่ไม่เหมาะสมกับพืชผล เช่น ที่เนินหรือที่ลุ่มน้ำขัง และปลูกพืชในที่ราบหรือที่สม่ำเสมอ
๓. วนเกษตรที่มีต้นไม้ล้อมไร่นา เหมาะกับพื้นที่ไร่นา ซึ่งมีลมแรงพืชผลได้รับความเสียหายจากลมพายุอยู่เสมอ จึงต้องปลูกต้นไม้เพิ่มความชุ่มชื้น บังแดดบังลมให้กับผลที่ต้องการร่มเงาและความชื้น
๔. วนเกษตรที่มีแถบต้นไม้และพืชผลสลับกัน เหมาะกับพื้นที่ที่มีความลาดชันเป็นแนวยาวน้ำไหลชะหน้าดินมาก แถบต้นไม้จึงปลูกไว้สองถึงสามแถวสลับกับพืชผลเป็นช่วงๆ ขวางความลาดชันจะช่วยรักษาน้ำดิน และในระยะยาวจะทำให้เกิดชั้นบันไดดินแบบธรรมชาติให้กับพื้นที่สำหรับแถบพืช อาจมีความกว้าง ๕-๒๐ เมตรตามความเหมาะสมของพื้นที่

๕. วงกบควรใช้พื้นที่หมุนเวียนปลูกไม้ยืนต้น พืชผล และเลียงสัตว์ เหมาะกับพื้นที่ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่พอที่จะปลูกพืชผลเป็นแปลงหมุนเวียน โดยมีแปลงไม้ยืนต้นร่วมกับการเลียงสัตว์แบบหมุนเวียนเพื่อฟื้นฟูดิน

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินงานวิจัย

๓.๑. ขอบเขตวิจัย

๓.๑.๑. ขอบเขตพื้นที่

- ศึกษาและวิเคราะห์หลักการและแนวคิดภูมิปัญญา “กลุซุ” ใน ๖ หมู่บ้าน คือ บ้านสะเนพ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านไล่โว่ บ้านเกาะสะเค็ง บ้านที่ไล่ป้า และบ้านจะแก
- พัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ” โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษากันสะเนพ่อง ค.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

๓.๑.๒. ขอบเขตเนื้อหา

๓.๑.๒.๑. ทบทวนบริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๓.๑.๒.๒. การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกิน และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต

ก. การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต

- การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากร โดยคนนอก การซื้อ-ขายที่ดินเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว การลักลอบตัดไม้
- การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต รูปแบบการใช้ทรัพยากร การเข้ามาของพืชเชิงเดี่ยว
- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตกับระบบตลาดระบบทุน
- การปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง

ข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การพัฒนาตามโครงการต่าง ๆ การขยายโอกาสทางการศึกษา ฯลฯ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว แบบแผนการดำเนินชีวิต ระเบียบคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี

๓.๑.๒.๓. วิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกิน ปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยวปัจจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

๓.๑.๒.๔. ศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญา “กลุซุ”

- หลักการและแนวคิด “กลุซุ” ในภูมิปัญญาดั้งเดิม
- แนวคิดและรูปแบบ “กลุซุ” ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
- แนวคิดและรูปแบบ “กลุซุ” ที่ควรจะเป็นโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ที่เป็นแหล่งอาหาร

- ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ที่พืชอาหารและพืชสมุนไพรแต่ละชนิด แต่ละประเภทชอบอยู่
- คุณประโยชน์ของพืชอาหารและพืชสมุนไพร
- การคัดเลือกพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่มีความเหมาะสมต่อพื้นที่ดินแบบ (สวนหลังบ้าน)
- วิธีการเคลื่อนย้ายพืชอาหารและพืชสมุนไพรมาปลูกในพื้นที่ดินแบบ (สวนหลังบ้าน)
- การดูแลรักษาพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่นำมาปลูกในพื้นที่ดินแบบ (สวนหลังบ้าน)
- อัตราการรอด/สาเหตุของพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่นำมาปลูกในพื้นที่ดินแบบ (สวนหลังบ้าน)

๓.๑.๒.๕. แนวทางการพัฒนาพื้นที่ “กลุ่” โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓.๑.๒.๖. รูปแบบการพัฒนาพื้นที่ “กลุ่” (สวนหลังบ้าน) ที่มีความเหมาะสมต่อลักษณะธรรมชาติของพืชอาหารและพืชสมุนไพร

๓.๑.๒.๗. กระบวนการเรียนรู้และรูปแบบการใช้ภูมิปัญญา “กลุ่” ในการพัฒนาพื้นที่ดินแบบ (สวนหลังบ้าน) เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยา

๓.๒. กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย และชาวบ้าน (แนวร่วม)
- ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส กลุ่มเยาวชน
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ฯลฯ

๓.๓. วิธีการดำเนินงาน

ระยะที่ ๑

๓.๓.๑. ประชุมทีมวิจัย

๓.๓.๒. เวทีชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแจ้งทำความเข้าใจการดำเนินงานโครงการ

๓.๓.๓. เวทีวางแผน ออกแบบวิธีการดำเนินงานเก็บข้อมูล / แบบสอบถาม ประเด็นเนื้อหาที่จะศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๓.๔. เก็บข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น การสำรวจชุมชน การสำรวจป่า

๓.๓.๕. เวทีวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์พื้นที่หาอยู่หากิน ปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ปังจ๊าย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

๓.๓.๖. เวทีเดิมความรู้

๓.๓.๗. สรุปถอดบทเรียน

๓.๓.๘. จัดเวทีกินข้อมูล และระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ “กลุ่” ใน
ระยะต่อไป

๓.๓.๙. ตรวจสอบ สรุป รวบรวม แบ่งหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูล

๓.๓.๑๐. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

ระยะที่ ๒

๓.๓.๑. ประชุมทีมวิจัย

๓.๓.๒. เวทีชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชี้แจงทำความเข้าใจการดำเนินงาน โครงการ

๓.๓.๓. เวทีวางแผน ออกแบบวิธีการดำเนินงานเก็บข้อมูลในพื้นที่ทดลอง

๓.๓.๔. ทดลองปฏิบัติ และการเก็บข้อมูลในพื้นที่ทดลอง

๓.๓.๕. เวทีเติมความรู้

๓.๓.๖. สรุปถอดบทเรียน

๓.๓.๗. จัดเวทีกินข้อมูล

๓.๓.๘. ตรวจสอบ สรุป รวบรวม แบ่งหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูล

๓.๓.๙. จัดทำรายงานความก้าวหน้า รายงานฉบับร่างและรายงานฉบับสมบูรณ์

๓.๔. ขั้นตอนการดำเนินงาน

สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

๓.๔.๑. เวทีทีมวิจัย

➤ วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๕ ทีมพี่เลี้ยงได้นัดหมายทีมวิจัยชุดเดิมจากโครงการเลือก
ภาวะและผู้เข้าร่วมหน้าใหม่มาพูดคุยกันถึงการดำเนินงานในโครงการกลุ่ซึ่ง
ได้รับการอนุมัติจาก สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่กลุ่ที่มีความ
หลากหลายของพันธุ์พืชเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยา โดยนัดหมายกันที่
บ้านของพี่เลี้ยง ซึ่งมีผู้เข้าร่วมพูดคุย คือ น้ำสะอาด เก่ง ใจ (สุวรรณ) น้ำโด น้ำคำชิ น้ำปี
น้ำไปเก้ง น้ำหม่องโฮ (สุนทร) พี่เอ (เอ่งมิวโพ) และพี่ลา (สุดา) การดำเนินโครงการ
ในครั้งนี้ยังคงมีเป้าหมายสำคัญที่คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ โดยการสร้างความมั่นคงทาง
อาหารและยาที่มาจากการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่บริเวณรอบ ๆ บ้าน ให้
เกิดขึ้นที่ต้นแบบกลุ่ที่พอเหมาะพอดีกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม กิจกรรมที่ต้องลง
มือปฏิบัติ เช่น การเก็บข้อมูลหลักการและแนวคิด กลุ่ ความหมายและคุณลักษณะ
ของกลุ่ในความคิดเห็นของผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน, การสำรวจกลุ่ของแต่ละ
ครอบครัว สำรวจพืชผักที่ปลูกในแต่ละบ้าน, การเก็บข้อมูลคุณประโยชน์ของพืชแต่ละ
ชนิด, การสำรวจและเก็บพันธุ์พืชในป่าเพื่อนำมาทดลองปลูกในพื้นที่ต้นแบบ,
การศึกษาลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ที่พืชอาหารและพืชสมุนไพรแต่ละชนิด แต่ละ
ประเภทชอบอยู่, การคัดเลือกพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่มีความเหมาะสมต่อพื้นที่
ต้นแบบ, การดูแลรักษาพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่นำมาปลูกในพื้นที่ต้นแบบ, ดู
ความเป็นไปได้ในการรอดและการขาย สาเหตุของพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่

นำมาปลูกในพื้นที่คันแบบ, การขุดบ่อบาดาลเพื่อเป็นแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ในช่วงหน้าแล้ง ซึ่งบ่อบาดาลที่ขุดจะต้องใช้ร่วมกันได้หลายครอบครัว รวมถึงการมองหาพันธุ์พืชที่จะสร้างรายได้ในอนาคตซึ่งพันธุ์พืชนั้น ๆ ต้องอยู่ร่วมกับป่าได้ ภายหลังการชี้แจงกิจกรรมที่ต้องร่วมกันดำเนินการ พี่เลี้ยงได้อามทิมวิจัยทั้งเก่าและใหม่ถึงพื้นที่ที่จะนำมาพัฒนาให้เป็นคันแบบ “กลุซุ” ว่าควรเป็นที่ไหน ทิมวิจัยมีข้อตกลงร่วมกันให้ใช้พื้นที่สวนของบ้านพี่เลี้ยงด้วยมีทุนเดิมอยู่บ้างแล้วและมีแหล่งน้ำคือบ่อบาดาล หากไปหาพื้นที่ใหม่อาจต้องใช้เวลานานในการพัฒนาเพื่อให้เป็นพื้นที่คันแบบ แต่หากใช้พื้นที่ที่มีทุนเดิมอยู่แล้วและปลูกเสริมพันธุ์พืชเข้าไปน่าจะเห็นรูปธรรมพื้นที่คันแบบได้เร็วกว่า อีกทั้งเคยมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมในเรื่องอาหารโภชนาการและใช้พื้นที่บริเวณวัดใกล้ห้วยทำสวนผสมผสานโดยหวังให้เป็นพื้นที่คันแบบ ให้คนในหมู่บ้านร่วมกันดูแล ร่วมกันใช้ประโยชน์ แรก ๆ ให้นักวิจัยในโครงการเป็นคนดูแล รดน้ำ เพาะพันธุ์แล้วแจกจ่าย ใกล้จะปิดโครงการก็ส่งต่อให้ชาวบ้านร่วมกันดูแล พอปิดโครงการไปแล้วก็ไม่มีใครมาดูแลอีก นักวิจัยพอลมคหน้าก็ก็ไม่ดูแลต่อ ชาวบ้านก็แค่เข้าไปเก็บผัก สุดท้ายพื้นที่คันแบบก็ต้องรื้อทิ้งไปเพราะไม่มีใครดูแล “อะไรที่หวังจะให้เป็นอย่างส่วนรวม ไม่มีทางเป็นไปได้ ต่างคนต่างเกี่ยงกัน แต่ถ้าเป็นส่วนตัว เราดูแลเอง ถ้ามีใครมาขอไปปลูกบ้าง เราก็ให้ไป ถ้าเป็นส่วนรวม สุดท้ายก็ไม่เหลืออะไร” หลังจากนั้นทีมพี่เลี้ยงจึงชวนคุยในเรื่องพันธุ์พืชและคุณสมบัติประโยชน์โดยให้ดูรูปประกอบและได้ข้อมูลมาประกอบรายงานพอสมควร และนัดหมายว่าจะเก็บข้อมูลในเรื่องดังกล่าวอีกครั้ง หลังจากปิดเวที ทีมวิจัยยังคงพูดคุยกันต่อไปประเด็นสวนปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ดูจะบานปลายมากขึ้น ซึ่งได้แต่พูดคุยปรับทุกข์กันไปเพราะเป็นหน้าที่ของผู้นำและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ต้องหาพูดคุยกันต่อไป

- วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๕ ทีมพี่เลี้ยงเชิญผู้รู้มาให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะธรรมชาติของแต่ละพื้นที่และลักษณะของป่าแต่ละประเภทเพื่อดูว่าพันธุ์พืชชนิดไหนที่ชอบอยู่ พื้นที่แต่ละแห่ง ป่าแต่ละประเภทจะสามารถนำพันธุ์พืชชนิดใดมาปลูกในพื้นที่ทดลองเพื่อเป็นพื้นที่คันแบบกลุซุ ได้บ้าง มีผู้เข้าร่วม ๕ คนคือนำไปเก็บป่าสะเรงจี ลุงกองจริงช่วย พี่ดา และพี่มะเอวี ข้อมูลลักษณะพื้นที่ แบ่งออกเป็น พื้นที่ผะหรือเผอ คือพื้นที่ชุ่มน้ำ มีน้ำขังในช่วงหน้าฝน หน้าแล้งก็ยังมีน้ำขังสูง และบางพื้นที่ยังเป็นน้ำแฉะ พืชส่วนใหญ่ที่ขึ้นเป็นพืชเถาที่เป็นยา เช่น เบาะตะโหร่ง คาจี คาซัง คาติ หยี ฯลฯ พืชเหล่านี้ส่วนใหญ่จะลอกเปลือกออกเพื่อกินเนื้อข้างใน พื้นที่เกาะกล่า คือ พื้นที่เป็นหลุม เป็นบ่อลึก ในหน้าฝนเวลาน้ำหลาก น้ำจะขังตามหลุมตามบ่อ พืชส่วนใหญ่ที่ขึ้นจะเป็นพืชเถาเช่นกันเช่น ใจปีคีดู หยี (พืชตระกูลหวาย) กละฮือ เป็นเถา มีรสขมมาก เอามาฝนใช้ล้างคอเวลาไอ และทาที่คอ ถ้าเป็นเด็กใช้ทาที่หน้าอก เป็นคัน พื้นที่เจอเกิงกู พื้นที่เจอหลู พื้นที่เจอเค่ง พื้นที่กูหล่ง พื้นที่ปะเยอ พื้นที่เหล่านี้เป็นภูเขาทั้งหมด แต่เรียกชื่อแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไปตามลักษณะ

ลักษณะพื้นที่แตกต่างกันเล็กน้อยก็จะเรียกอีกชื่อหนึ่ง เช่น ปะเยอ เป็นภูเขาที่ใหญ่ที่สุดจากภูเขาทั้งหมด รองลงมา คือ คูหล่ง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑. คูหล่งองคุ เป็นภูเขาหิน พืชที่ขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่ มีต้นไม้ขึ้นบ้างปะปนกัน เป็นป่าโปร่งบางจุด ที่มีความชื้นสูงจะเป็นป่าดิบชื้น ๒. คูหล่งหลงปวิ เป็นเขาหินก้อนเล็ก ๆ เป็นป่าไผ่และมีต้นไม้อยู่บ้าง บางจุดที่มีความชื้นสูงเป็นป่าดิบชื้น และ ๓. คูหล่งไล่ เป็นเขาหินก้อนใหญ่ เขาหินบางลูกเป็นป่าดิบชื้น เขาหินบางลูกเป็นป่าโปร่ง และเขาหินบางลูกแห้งแล้งมาก และแบ่งพื้นที่ป่าแต่ละประเภท คือ ป่าเต็ง มี ๒ ประเภทคือ ๑. ป่าเต็งมือ เป็นป่าดิบชื้น มีต้นไม้เยอะ ไผ่และเถาวัลย์เยอะ แต่โปร่งกว่าป่าเต็งพ่า ๒. ป่าเต็งพ่า เป็นป่าดิบชื้น แสงสว่างส่องถึงพื้นได้น้อย ส่วนใหญ่จะเป็นต้นไม้ใหญ่ ป่า ๒ ประเภทนี้ขึ้นอยู่ได้ทุกลักษณะพื้นที่ ป่าวากลา คือป่าไผ่ ป่าที่โหน คือป่าริมห้วย พืชที่ขึ้นส่วนใหญ่จะอยู่ตามริมห้วย เช่น ผักกูด ผักหนาม ใบและดอกเหือก พักข้าว ผักกุ่ม มะเดื่อ งองซูน่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลโดยถอดจากประสบการณ์ของผู้ที่เคยกินแล้วที่เป็นยา ซึ่งจะได้อาหารความรู้ของแต่ละรุ่มมาประกอบการเดินป่าเพื่อหาพันธุ์พืชแต่ละชนิดมาปลูกในพื้นที่ทดลอง

- วันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๕๕ เก็บข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์พืชทั้งที่เป็นอาหารและเป็นยา มีผู้ร่วมพูดคุย คือ พี่เอ (เอ็งมิวโพ) นำไปเก็ง และน้ำหม่องโฮ (สุนทร) พูดคุยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของพืชแต่ละชนิดที่กินได้โดยดูจากรูปภาพ และในวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕ ยังคงเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์พืชทั้งที่เป็นอาหารและเป็นยาค่อยจากครั้งที่แล้ว แต่เปลี่ยนกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยเชิญลุงก้องจริงช่วย ปัสสะเวงจี น้ำลำไฟ ใจ (สุวรรณ) และพี่ดามาให้ข้อมูลซึ่งใช้ภาพจากการเดินป่าเช่นเคย (ข้อมูลนำไปประกอบในการารวลักษณะและสรรพคุณพืช)
- เวทีที่มวิจัยในช่วงหลัง ตรวจสอบข้อมูลพันธุ์พืชทั้งที่เป็นอาหารและเป็นยาเพื่อจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

๓.๔.๒.

เก็บรวบรวมข้อมูล

- กิจกรรมเดินป่า สำรวจและเก็บพันธุ์พืช มีการนัดหมายกันหลายครั้งทั้งที่เฉพาะเจาะจงและใช้ช่วงจังหวะการเลือกพื้นที่ทำไร่ ยกตัวอย่างการเดินป่าเข้าพื้นที่ทุ่งไผ่ ทีมวิจัยใช้เส้นทางขึ้นเขาคูหล่งวาหมี หรือเขาไม้แนวล ซึ่งเป็นภูเขาหิน เป็นเขาที่มีไผ่นวลล้วน ๆ บางจุดเป็นที่แห้งแล้ง มีพืชขึ้นหลายชนิดในช่วงหน้าฝนแต่จะล้มตายในช่วงหน้าแล้ง มีดินชะอมขึ้นปะปนบ้างแต่ไม่มาก ทีมวิจัยเดินไปถึงที่ผ่อซึ่งเป็นต้นน้ำผุดออกมาจากใต้ดิน ในบริเวณรอบ ๆ เป็นป่าชื้น มีไม้ใหญ่ขึ้นเต็ม บางจุดเป็นคิงไผ่บงและไผ่คอง ตามริมห้วยและเชิงเขาเต็มไปด้วยเถาวัลย์ที่เป็นยา เช่น ร่องหรี (รางจืด) กะอือ ถั่วได้ งองซูน่า ฯลฯ ห่างจากที่เผิงไปประมาณ ๒๐๐ เมตรเป็นไร่ข้าว ทีมวิจัยเดินสำรวจต่อไปถึงพื้นที่กะหรีช่อง เป็นป่าเขาหินที่มีความชื้นสูง มีต้นน้ำผุดตามจุดต่าง ๆ ทั้งบนเขาและเชิงเขา เป็นป่าดิบชื้น มีไผ่คองอยู่บนยอดเขาและ

มีไผ่บงอยู่ตามเชิงเขา มีคันระกำ และพืชอื่น ๆ ที่กินได้ เช่น เตยช่องอี และเถาวัลย์ที่เป็นยาอีกหลายชนิด แต่ไม่ค่อยมีเข้าไปในป่าประเภทนี้เพราะเป็นที่ร่มมีเถาวัลย์หนามอยู่เยอะ ทีมวิจัยเดินไปถึงที่ขวยซึ่งเป็นที่ทำไร่ ข้างหัวขวยที่ขวยเดิมไปด้วยคงว่านที่กินได้ เช่น ว่านพุดเจดีย์ ว่านพุดชูเอ่ ว่านพุดบ่อง ว่านพุดเผ ๑๑ และพืชอีกหลายชนิด เช่น มะเดื่อ เถาวัลย์โจปี้คู้ สะไร ๑๑ จากที่ขวยไปถึงพื้นที่กละอี พื้นที่ตรงนี้เป็นแอ่งกระทะ เป็นหลุม เป็นบ่อ พอถึงช่วงหน้าฝนน้ำจะหลากเต็มพื้นที่ ต้องข้ามน้ำจึงจะไปต่อได้ พื้นที่ตรงนี้มีเถาวัลย์เยอะจึงเรียกว่าพื้นที่กละอีและมีพืชที่กินได้อีกมาก เช่น ถั่วยไถ่ ร่องหรี หม่องไผ่ โจปี้คู้ หยี่ (หวาย) ๑๑ ค่อยจากนี้จึงเดินไปถึงทุ่งไผ่ ในป่าแห่งนี้มีเลคองดู (ผักมันหมู) เยอะ และมีพื้นที่กว้างสำหรับทำไร่ คามริมหัวขวยไผ่มีคาสี่ คาเซ่อ ผักกูด หม่องไผ่ หน่อไผ่วาบวย หน่อไผ่วากลือ ว่านพุดเจดีย์ ว่านพุดชูเอ่ ว่านพุดบ่อง ว่านพุดเผ ๑๑ ซึ่งจากการสังเกต พืชอาหารที่กินได้จะอยู่ตามริมหัวขวยมากกว่าอยู่ในป่า หลังจากนั้นทีมวิจัยเดินไปสำรวจพืชในไร่และเก็บภาพ เช่น เตยเหล่ ตะกู่ (พืชกินหัว) กู๊ (เผือก) แดงเปรี้ยว แดงประเภทต่าง ๆ พักทอง กระเจี๊ยบ ผักชีใบเลื่อย พริก ตะกู่ เฉอะดีจั่ว (มันเทศ) อ้อย บ่องบา เอ่เกร่อ (หอมกะเหรี่ยง) นูโก (มันสำปะหลัง) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การเดินป่าเก็บพันธุ์พืชที่ผ่านมาได้เฉพาะพันธุ์ไผ่บงซึ่งต้องรณรงค์อย่างค่อนเนื่องเพื่อให้ดินพื้นและโคพอที่ไม่ต้องรณรงค์ได้ ส่วนพันธุ์พืชชนิดอื่น ๆ ยังไม่ได้เก็บมาเพาะและขยายพันธุ์เนื่องจากยังไม่มีเมล็ด ซึ่งต้องรอช่วงจังหวะที่เหมาะสม

- มอบหมายงานให้เยาวชนสำรวจ เก็บข้อมูลพืชผักในกลุ่ขุที่เป็นทุนเดิมของแต่ละครัวเรือนภายในหมู่บ้านแล้วนำมาสรุปจำนวนพืชผักที่ปลูกอยู่ในแต่ละครัวเรือน โดยเริ่มจากการสำรวจและทำแผนที่หมู่บ้าน (ท้ายบทที่ ๓) เพื่อให้เยาวชนแบ่งเขตการสำรวจและทำเครื่องหมายครัวเรือนที่ได้สำรวจไปแล้วเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนและใช้แบบสำรวจ (ตารางที่ ๑) สอบถามคนในบ้านและนำมาสรุปข้อมูลภายหลัง (บทที่ ๔) เยาวชนทำการสำรวจข้อมูลได้ ๑๒๒ บ้าน ซึ่งมีคนอยู่ในบ้าน ณ ขณะนั้น บางบ้านเก็บข้อมูลในช่วงที่เดินสำรวจไม่ได้ก็กลับไปเก็บซ้ำในช่วงค่ำ หรือในวันถัดไป บางบ้านเก็บข้อมูลไม่ได้เพราะคนในบ้านไปอยู่ที่ไร้ บางบ้านสำรวจข้อมูลจากเด็ก และบางบ้านสำรวจข้อมูลจากผู้ใหญ่

แบบสำรวจพืชอาหาร สมุนไพร ผลไม้ในสวนหลังบ้าน (ตารางที่ ๑)

ชื่อ	มี	ไม่มี	กินเป็นยา / รักษาอะไร
เลกองค์ (ผักเหลียง, ผักมันหมู)			
เป็ญงูไก่ (ลูกมะนาว)			
เผือก (พริก)			
หว่างซี่ (ตะไคร้)			
แอ่งไข่ (ต้นข่า)			
มะกรอก (มะกรูด)			
โง้ง (บุกบ้าน)			
เถ่งปึง (กระเจี๊ยบ)			
หย่องคาเซ (มะเขือพวง)			
หย่อง (มะเขือ)			
หม่องโง้ง (มะขาม)			
ข่าบ้อง (ขมิ้น)			
เซอะล่อ (กระชาย)			
ไก่ตุตุ (ผักกูด)			
ห่องกุ่ม (ผักหนาม)			
เก๋อบ้องไก่ (มันสำปะหลัง)			
พืลลา (ใบพลู)			
ลี (หมาก)			
(ใบชะพลู)			
(ใบขี้เหล็ก)			
วองดำ (ผักกุ่ม)			
เซพูล่า (ผักหวานบ้าน)			
ไวกะโหล่ (กะเพรา)			
ทลายโด่ง (เพกา)			
กูชา (มะเคื่อ)			
พูเซ่ (ชะอม)			
สะซู่ (มะจั่ว)			
เพ้งไร (ส้มป่อย)			
ชะพลู (ลูกส่าน)			
บุบเลอ (ดอกคิน)			
ไคว (พริกไทย)			

ทึ่หรี (น้ำเต้า)			
บอง (หน่อไม้)			
ทุมะลุ่มกุ่ม (ดอกกระเจียว)			
โลเค่ (ฟักทอง)			
กะโค่หวาย (มะเขือเทศ)			
สะโนชา (ลูกเนียง)			
โพงชา (ลูกมะกอก)			
(สะดอ)			
เพล่ญ (โพล)			
พะคะนี (ผักชีฝรั่ง)			
(ดอกเผือก) (จวงเผือก)			
เคว			
เซอ้วญ			
กู่ออง			
งองชุน่า			
สะอู๋			
เกอวจี (มะละกอ)			
(ขมพู)			
หน้าหล่า (สับปะรด)			
โหว่ชู่ (เงาะ)			
หน่วย (ขนุน)			
โม่ (มะพร้าว)			
ซุ (มะม่วง)			
ไคคุง (มะเฟือง)			
เหลียวก่า (ฝรั่ง)			
ดูเหล่ (ทุเรียน)			
ซุเซ่ยซื่อ (มะม่วงหิมพานต์)			
สะกุ่ม (กล้วย)			
กุ่ม (ระกำ)			
กวะ (มังคุดป่า)			
ซ่อง (มะปราง)			
(จำปาละ)			
สะญ (มะไฟ)			

➤ ที่เลี้ยงให้เขวชนได้เขียนบทความสั้น ๆ ในช่วงของการสำรวจ มีเขวชนที่ส่งบทความดังนี้

- นางสาวอังคณา สังขสุวรรณ และ ค.ญ.ศุติรัตน์ สังขวิมล “ในช่วงปิดเทอมที่ผ่านมา น้ำอู๋ได้ชวนเราสองคนพร้อมด้วยรุ่นพี่อีกสองคนมาช่วยสำรวจพืชผักผลไม้ในหมู่บ้านโดยให้จับคู่สองคนและแบ่งสำรวจกันคนละครึ่งหมู่บ้าน ซึ่งเราสองคนเลือกที่จะไปสำรวจกลุ่มบ้านบน วันที่ไปสำรวจพวกเรามาพบกันที่บ้านน้ำอู๋ และน้ำอู๋ได้มอบงานให้ทำ ทำแผนที่ก่อนพร้อมลงบ้านเลขที่แต่ละบ้าน เราใช้เวลาสำรวจหมู่บ้านและมาทำแผนที่ที่บ้านน้ำอู๋หลายวัน หลังจากนั้นจึงเริ่มสำรวจข้อมูลพืชผัก ผลไม้ในแต่ละบ้านซึ่งก็ใช้เวลาหลายวัน ระหว่างที่เราสำรวจหมู่บ้านและเก็บข้อมูล ชาวบ้านบางคนก็บ่น และถามเราว่ามาสำรวจไปทำอะไร เรบอกว่าจะไม่รู้ น้ำอู๋ให้มาสำรวจทำแผนที่และเก็บข้อมูลในบริเวณบ้านว่าปลูกอะไร มีหลายคนที่ไม่ให้ข้อมูลดี ทำให้เราได้ความรู้หลายอย่าง เช่น เราได้ความรู้เกี่ยวกับผักพืชผลไม้ ประโยชน์ในการรักษาโรคต่าง ๆ พืชผักแต่ละชนิดนั้นล้วนแต่มีประโยชน์ทั้งนั้น ซึ่งการสำรวจและเก็บข้อมูลนั้นชาวบ้านให้ความร่วมมือดี แต่มีบางบ้าน เขาไม่อยู่ เขาขึ้นไปอยู่ที่ไร่ เราเลยไม่ได้เก็บข้อมูล บางบ้านเขากลับมาตอนเย็น เราก็ต้องไปหากกลางคืน การทำงานสำรวจพืชผักแบบนี้ไม่ยากอะไร งานแบบนี้เป็นงานค่อนข้างง่าย แต่ถ้าเราไม่ค่อยอดทนงานนี้ มันจะยากนิดหนึ่ง และพอสำรวจเสร็จแล้ว เราก็นำมาสรุปและตรวจสอบดูว่าในบ้านแต่ละหลังปลูกผักกี่ชนิดและมีผักอะไรบ้าง และเรานำข้อมูลมาตรวจสอบรวมกัน การทำงานครั้งนี้เป็นการหารายได้ด้วยตัวเอง และเป็นรายได้ในช่วงปิดเทอม พอเปิดเทอมเวลาไปเรียนหนังสือก็ไม่ต้องขอพ่อแม่และเป็นการช่วยประหยัดรายจ่ายของผู้ปกครองอีกด้วย”
- นางสาวน้ำฝน สังขเรืองรุ่ง และนางสาวรักธิดา สังขสุวรรณ “ในวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๕ เป็นช่วงปิดเทอมภาคเรียนที่ ๑ และวันนั้นเป็นวันที่พี่อู๋ชวนฉันและเพื่อน ๆ อีกสามคนมาช่วยทำวิจัย เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสวนผักหลังบ้านในหมู่บ้านของเรา ฉันตกลงทำงานวิจัยนี้กับเพื่อน ๆ และพี่อู๋นัดให้มาทำงานในวันต่อมา เช้าวันรุ่งขึ้นพวกเรามานัดคุยกันที่บ้านพี่อู๋เพื่อตกลงกันว่าใครจะไปเก็บข้อมูลข้างบนและข้างล่าง ข้างบนขึ้นไปทางวัด ข้างล่างไปทางที่ทุบ และเราก็ได้ตกลงกันว่าไปข้างบนสองคน ข้างล่างสองคน ในวันนั้นพี่อู๋บอกให้เราทำแผนที่หมู่บ้านก่อนและเขียนบ้านเลขที่ด้วย ฉันกับเพื่อนอีกหนึ่งคนไปทางที่ทุบ ส่วนเพื่อนอีกสองคนไปทางวัด เราแบ่งเส้นทางกันที่ธนาคารข้าว ตอนที่ไปสำรวจก็มีอุปสรรคบ้างเล็กน้อย เช่น ต้องเดินทางไกลแดดร้อน แต่ในเรื่องของความร่วมมือกันไม่มีอุปสรรค ชาวบ้านให้ความร่วมมือดี พูดคุยยิ้มแย้ม พูดคุยเสร็จเรากลับมาที่บ้านพี่อู๋ เอาแผนที่มาต่อกันทั้งข้างบนและข้างล่างแล้วเขียนลงในกระดาษแผ่นเดียวกัน เรามาสรุปทำแผนที่เสร็จแล้วอีกวัน พี่อู๋เอาแบบสำรวจพืช

ผักในบริเวณบ้านมาให้พวกเราสำรวจคือ การทำงานแบบสนุกคือและฉันเองได้
ทำความรู้จักรกับชาวบ้านแล้วได้รู้จักประโยชน์ของพืชผักสวนหลังบ้านมากขึ้น"

- ให้เยาวชนสำรวจ เก็บข้อมูลแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น และเหตุผลของการแบ่งพื้นที่
ปลูกพืช (หน้าบ้าน หลังบ้าน ห้วยอน ท้ายครัว) จากผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งข้อมูลที่ได้สรุปไว้
ในบทที่ ๔ ผลการวิจัย นำข้อมูลจากเวทีทีมวิจัย การเดินสำรวจป่า เก็บพันธุ์พืชและ
ถ่ายภาพ จัดทำเป็นตารางเก็บข้อมูลลักษณะธรรมชาติ สรรพคุณ วิธีการใช้/การใช้
ประโยชน์ของพืชผักแต่ละชนิดจากแต่ละครัวเรือนมอบหมายเยาวชนเก็บข้อมูลและ
ที่เลี้ยงทบทวนจากเนื้อหาที่ออกเสียงบันทึกจากเวทีและตรวจสอบอีกครั้งกับผู้รู้และ
ทีมวิจัย ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลไม่สามารถบอกความชัดเจนหรือถูกต้องได้ในพืชทุก
ชนิด เพราะแต่ละคน แต่ละครอบครัวมีความรู้และวิธีการใช้ในพืชแต่ละชนิด
แตกต่างกัน พืชชนิดเดียวกันบางคนใช้เป็น บางคนใช้ไม่เป็น บางคนเคยใช้ บางคน
ไม่เคยใช้ ทั้งนี้ตารางที่ปรากฏเป็นเพียงบางส่วน ยังมีพันธุ์พืชอีกหลายชนิดที่ต้อง
ทบทวนและตรวจสอบ และยังมีพันธุ์พืชอีกหลายชนิดที่ยังไม่ออกข้อมูล (ข้อมูล
ลักษณะและสรรพคุณพืชที่ดำเนินการเสร็จแล้วอยู่ในภาคผนวก แต่คัดเลือกนำมา
ประกอบรายงานฉบับสมบูรณ์เฉพาะที่มีในพื้นที่ทดลองปลูก)

ลักษณะและสรรพคุณพืช

ลำดับที่	ชื่อ	ลักษณะ	สรรพคุณ	หมายเหตุ
หมวด ก.				
๑.	กุง (มะเดื่อ)	เป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ประมาณสองคนโอบหรือใหญ่กว่านั้น ส่วนใหญ่ขึ้นตามริมห้วย พื้นที่ชื้นมีน้อย	ผลอ่อนนำมาคองหรือกินสด จิ้มกับพริกตำหรือน้ำพริก ขาดเสมามาทาในบริเวณที่เป็นโรคเริ่มเปลือกกรักษาอาการท้องบิด	กุงทุกชนิดขึ้นอยู่ที่ไหน ที่นั้นน้ำได้ดิน ไม่ลึกมาก
๒.	กุงอ่อนหนา	เป็นต้นไม้ใหญ่ขนาดกลาง มีผลเล็กกว่าผลกุง ขึ้นตามริมห้วย ที่ราบทั่วไป	เวลาตอนเย็นตัดรากออก เอาแก้วไปรองเอาน้ำเวลาเช้าคูลูกเอาน้ำมากินแก้การท้องเสีย ท้องร่วงได้	ผลใช้ดูสภาพแวดล้อมในเรื่องฟ้าฝน เช่น ถ้าผลออกปลายกิ่ง ฝนจะตกในปลายฤดูมาก ถ้าผลออกกลางต้น ฝนจะตกกลางปีมาก ถ้าผลออกโคนต้น ฝนจะตกต้นปีมาก
๓.	กุงหน่อ	เป็นต้น ขึ้นตามริมห้วย ต้นไม้ใหญ่ขนาดปานกลาง ผลใหญ่กว่ากุงทุกชนิด	ผลอ่อนนำมาคองก็ได้ กินสดจิ้มกับพริกตำ หรือน้ำพริกก็ได้ ผลสุกกินได้ เอาเปลือกมาต้มกินรักษาโรคกระเจิงและโรคที่ทำให้มีอาการท้องร่วง	
๔.	กุงอาคิ	เป็นต้น ถ้าต้นมีขนาดกลางไม่เล็กไม่ใหญ่ ขึ้นได้ทั่วไปในพื้นที่ชื้นพื้นที่ราบ	ผลอ่อนนำมาทำผักคอง บริเวณ โคนต้นมีขาคายๆ ขาดคองมาจากคัน ขาที่แยกออกมาเป็นขนานำไปต้มกับน้ำนำไปใช้จับเลือด	
๕.	โกก	เป็นต้นไม้ใหญ่ อยู่ในป่าขึ้นตามริมห้วย	กินคอง นำคองสดมาทอดก็ได้ ตามแห้งไว้ทอดก็ได้	

๖.	กละฮือ	เป็นเถาขึ้นในพื้นที่ชุ่มบนเขา มี ๒ ชนิด สีแดง และสีขาว	ได้เอาดอกมาต้ม หรือกินดิบก็ได้ รักษาอาการเจ็บคอ ไอ ถ้าเป็นทางลมให้นำมาฝนทาบริเวณที่เป็น	
๗.	ไกรจี่ซา(มะละกอ)	มี ๒ ชนิด ตัวผู้และตัวเมียขึ้นตามป่า อยู่ตามริมห้วย	ผลใช้ทำอาหาร เช่น ผัดไข่ แกงส้ม ฯ ใช้ใบผิงไฟดับคื่นแก่ปวดท้อง รากแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ	
๘.	กรือ	เป็นต้นขึ้นได้ทั่วไปทั้งบนเขาและเนินเขา	เปลือกเป็นยารักษาอาการท้องร่วง	
๙.	กะจ่องกุง (ชะมวง)	เป็นต้น ขึ้นตามป่าริมห้วย	ผลและใบมีรสเปรี้ยว ผลกินได้ ใบใช้เพิ่มรสเปรี้ยวในแกง	
๑๐.	กะทุไซ (ชะมวงใบเล็ก)	เป็นต้น มีขนาดเล็กกว่ากะจ่องกุง ขึ้นตามป่าริมห้วยต้น	ผลและใบมีรสเปรี้ยว ผลกินได้ ใบใช้เพิ่มรสเปรี้ยวในแกง รากเอามาต้มกิน รักษาอาการปวดเส้นเอ็น	
๑๑.	เกร่หน่ง	เป็นเถา ผลมีลักษณะเหมือนมันสำปะหลัง ตามป่า และในไร่	กินผล และยอด นำมาต้ม และ ผัด	
๑๒.	กุ่มโครว	เป็นเถา ขึ้นตามป่าบนเขา	ใช้เป็นยารักษาอาการปวดเมื่อย	
๑๓.	กริ	เป็นเถา ขึ้นตามป่า และนำมาปลูกที่บ้าน	ใช้เป็นยารักษาอาการปวดเมื่อย	
๑๔.	กฏ	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	ผลเป็นอาหารปลา ใบนำมากินได้ ผัดหรือต้ม	
๑๕.	กะนองรา	เป็นต้น ขึ้นตามป่าที่เป็นทุ่งหญ้าบนยอดเขา	เปลือกใช้เป็นเครื่องแกงได้ หรือเอามาต้มกินแก้เลือดให้คื่น แก้กษาดูในร่างกายที่มีความร้อนที่ไม่เสมอกัน ใบเอามาฝนหรือต้มกินเป็นยาแก้ไข้	

๑๖.	ไถ่ฤดู (ผักกูด)	ขึ้นเป็นกอ อยู่ตามริมห้วย	ยอดอ่อนนำมาหัด แกง ต้มใส่หอยป่าปรุงรสชาติ ใบ แก่เอามาตำให้ละเอียดเป็นยารักษาแขนขาหัก	
๑๗.	กะไต้เต็ง (มะรุม)	เป็นต้นขึ้นตามป่าทั่วไป	ผลและยอดเอามาทำแกง เปลือกเอามาต้มกิน รักษาโรคเบาหวาน โรคประสาท	
๑๘.	กะจูง	เป็นต้น ขึ้นตามป่าที่เป็นเขาหิน	ผลมีรสเปรี้ยว กินได้ แต่ถ้ากินมากเกินไปทำให้ เมาได้ ใ้รักษาอาการปวดฟัน	
๑๙.	กะตะเหะ	ขึ้นเป็นกอ อยู่ตามริมห้วย	ยอดกินสดได้ แกงได้ เป็นยาแก้ร้อนใน หรือเอา เปลือกมาต้มกินแก้แก้แพ้อาหารร้อนได้	
หมวด ข.				
๒๐.	บุเซ้งชื้อ (มะม่วงหิมพานต์)	เป็นต้น ขึ้นในพื้นที่ราบไม่ชอบที่ชื้นมาก	ผลเอามากินสดได้ เม็ดในผลเอามาทำไฟกิน ยอด อ่อนเอามากินเป็นผักสด เปลือกมีรสฝาดเอามาต้ม อมกับเกลือรักษาอาการปวดฟัน หรือเอามาต้ม กินแก้ปวดท้องจี้ไหล	
๒๑.	บุ (มะม่วง)	เป็นต้นไม่มีหนาม มีหลายชนิด เช่น บุที่ เกาะ ขูดกะ ขะนะนาใจก ขูดม้อง ข เจ้ง เป็นต้น	บุเหล่านี้เป็นบุบ้านปลูกในสวน ผลอ่อน ผลแก่ และผลสุกกินได้ ยอดอ่อนเอากินเป็นผักสดได้ เปลือกเอามาเผาไฟให้ร้อนเอามาทาบบนบริเวณที่ โดนขนุน้ง แก้คันได้	
๒๒.	บุใบ	เป็นต้น ไม่มีหนาม ขึ้นตามริมห้วย	เป็นมะม่วงป่า ผลแบบมีรสเปรี้ยวมากกินได้ ยอด อ่อนกินเป็นผักสด	
๒๓.	บุต่อง	เป็นต้น ไม่มีหนาม อยู่ทั่วไปในที่ชื้น	ผลเล็ก นกและสัตว์ชอบกิน ยอดอ่อนเอามากิน	

			เป็นผักสด	
๒๖.	ไข่วัว (ไม้แดง)	ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ขึ้นตามเนินเขา เป็น ไม้เนื้อแข็ง	ต้นเอามาสร้างบ้าน เปลือกเอามาผสมรวมกับเนื้อ กินอร่อย หรือเอาเปลือกมาต้มกินแก้ปวดท้อง	
หมวด ค.				
๒๗.	ดู (เคือก)	ปลูกในไร่มีหลายชนิด เช่น ดูเชิง, ดูโท เชิงbung, ดูไถ่มung, ดูบอง, ดูอติ, ดูโผล่ซา, ดูที เป็นต้น และดูป่าที่ขึ้นเองในที่ขึ้น ตามริมห้วย ไม่นิยมเอามาปลูกในไร่	ดูเชิง เอาหัวมาทำแกง, ดูโทเชิงbung กินต้นอย่าง เดียวเอามาแกง, ดูไถ่มung ใ้กินmung (หน่อยาวที่ออก ตามข้าง รากมีสีขาวกินได้ ไม่นั่นคอก) อย่างเดียว ไม่มีหัวได้ดิน, ดูบอง มีหัวได้ดิน ต้นหนึ่งมีหัวได้ ดินเยอะแต่หัวไม่ใหญ่ เมื่อมีสีเหลืองเอามาทำแกง ได้ หรือต้มกินเปล่าก็ได้, ดูโผล่ซา มีหัวได้ดิน หัว ใหญ่ เมื่อมีสีขาวเอามาทำแกงได้, ดูที เอาใบ ดอก หน่อยาว (mung) มาทำแกงได้ แต่ดูที กินแล้วกัน ถ้า เอามาทำแกงต้องใส่ของเปรี้ยวเข้าไปด้วยจะได้แก้ คัน	คนเป็นไข้ อยู่ไม่สบาย หรือมี ลูกอ่อนกินดู โทเชิงbung ได้ อย่างเดียว ไม่แพ้ ดูชนิดอื่น ห้ามกิน
๒๘.	ไคคอง (มะเฟือง)	เป็นต้น ไม้ใหญ่ มี ๒ ชนิด มีลูกเปรี้ยว และมีลูกหวาน	ลูกเปรี้ยวเอามาทำแกง ลูกหวานเอามาต้มเล่น แต่ ถ้ากินมากจะฉี่บ่อย รากเอามาต้ม ให้นำน้ำให้หัน แข็งแรง เอาเปลือกมาต้ม ให้นำน้ำแก้ปวดฟัน เอา รากกับเปลือกต้มกินน้ำแก้ไอการฉี่ไม่ออก เอา เปลือก ขอดอ่อน ผล รากมาต้มกินแก้เบาหวาน และแก้ลมพา	

๒๕.	กุ้ง		เป็นต้นไม้ใหญ่ อยู่ในที่ชื้น ใกล้ริมห้วย	ผลมีรสเปรี้ยว เอามาทำแกงขมิ้นน้ำ ขอดอ่อนเอามา กินเป็นผักสด มีรสเปรี้ยวอมฝาด กุ้งมี ๒ ชนิดคือ กุ้งมะตูม ผลใหญ่ และกุ้งหงีมีผลเล็กกว่า แต่ใช้ ประโยชน์ได้เหมือนกัน เปลือกขูดออกให้เป็นผง เอามาใส่เมล็ดให้สัตว์ สัตว์กินอาหาร ไม่ลง ขูดให้ เป็นผงใส่ในอาหารสัตว์ เป็นยาเจริญอาหาร เอา เปลือกมาฝนกับเกลือกินแก้ไอ	
๓๐.	คลี่ทิ้ง		เป็นเถา มีหัวอยู่ใต้ดินขึ้นทั่วไปในป่า	ขอดอ่อนเอามาทอดกิน หัวเอามาทำแกง และเอา หัวมาต้ให้แตกคลุกกับเกลือตากแห้งเก็บไว้กินได้ ตลอดทั้งปี ใช้กินแทนข้าวได้	
๓๑.	คาเจ็ง		เป็นเถา มีหนามรอบเถาชอบอยู่ที่ชันริม ห้วย	มีผลเล็กสัตว์ชอบกิน คนกินเล่นก็ได้ แกนข้างใน เอาเอามาทำแกงกินได้	
๓๒.	คาเจ็ง		เป็นเถา มีหนามรอบเถาชอบอยู่ที่ชันตาม ริมห้วย	แกนข้างในเอาเอามาทำแกงกินได้	
๓๓.	คาคี		ออกช่วงแรกเป็นต้น โตขึ้นเป็นเถา มี หนามรอบ	ผลกินได้ แกนข้างในเอาเอามาทำแกง ส่วนใบ หนามและรากเอามาต้มน้ำ หรืออบตัวแก้ยับ เสบในร่างกาย รากเอามาต้มน้ำเป็นยารักษาโรค “เซอราเออ” เอามาปลูกใกล้บ้านป้องกัน	
๓๔.	แคว		เป็นต้น มี ๒ ชนิด แควใบ ลูกแบน และ แควหูงูถูก ลูกกลม มีลูกยาวทั้ง ๒ ชนิด	ลูกเอามาต้มน้ำมีรสขมชนิด ๆ ใบเอามาต้มน้ำแก้ ปวดเมื่อยได้	

		ขึ้นในที่ราบที่เนิน		
๓๕.	ไคว (พริกไทย)	เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ มีเมล็ดสีขาว	เมื่อเอามาทำเป็นเครื่องปรุงรสมาผสมรวมกับยาตัวอื่นกินแก้เวลาที่เราอกมีความเย็นไม่สมดุลกัน เมื่อเอามาบดให้ละเอียดใส่ลงในน้ำผึ้งคองเก็บไว้กินเป็นยาอายุวัฒนะ พริกไทย ๑ เม็ดกระเทียม ๑ กลีบตำให้รวมกัน คั้นเอาแต่น้ำกินแก้ลมในร่างกายนำให้เกิดความสมดุล	พริกไทยเป็นพืชให้ความร้อน สร้างความสมดุลในร่างกายได้ดี
หมวด ๔.				
๓๖.	งองขี้ (ผักหนาม)	ขึ้นเป็นกอตามริมห้วย หรือที่ขึ้น ลำต้นมีหนามเล็ก ๆ	เอามาลวกกิน แกง ผัด หรือคองก็ได้	
๓๗.	งองดึง	เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ ๒ ชนิด คือ งองดึงป่าขึ้นตามที่ขึ้นที่ไม่มีไม้ใหญ่บังและงองดึงบ้านปลูกในไร่สวน	มีรสขม ขอดเอามาลวกกิน รากเอามาเคี้ยวกับเกลือแก้ปวดฟัน แต่ถ้าปวดมากแก้ไม่ได้	
๓๘.	งองจูป่า	เป็นเถา เลื้อยตามต้นไม้ใหญ่	ขุดอ่อนเอามาต้มหรือกินสดก็ได้	
๓๙.	งองดำ (ผักกุ่ม)	เป็นต้น ขึ้นตามริมห้วยและที่ราบที่ขึ้น	ขุดอ่อนและดอกเอามาต้มกิน ลอกเปลือกเอามาฝนไฟให้อุ่น ๆ เอามาไฟกที่ปวดตามข้อต่าง ๆ ถ้ารู้ว่าจะเริ่มเป็นอันพอก อัมพาตเอาเปลือกมาต้มกินก็ได้	พื้นที่ไหนที่มีงองดำขึ้น น้ำได้ดินอยู่ไม่ลึกมาก
หมวด ๕.				
๔๐.	โจ่ง (บุก)	เป็นพืชล้มลุก หน้าฝนขึ้นใหม่ หน้า	บุกบ้าน ไม่กิน บุกป่า คั้น ลำต้นอ่อน (เออดู) เอา	บุกบ้านถ้าปลูกกินตามปีโดย

		หนาวเริ่มเปลี่ยนใบ หน้าแดงแห้งตาย ไม่มีแทนใบ มีเปลือกบาง ๆ หุ้มลำต้นอยู่ เนื้อนุ่ม ใจมี ๒ ชนิด คือ ใจง (บุคบ้าน) และใจเม่ง (บุคป่า) ใจเม่ง ขึ้นอยู่ทั่วไปในพื้นที่ราบและชัน ใจง ปลูกได้ทั่วไปในไร่และในสวน	มาทำแกงได้ หรือต้มกินกับพริกตำหรือน้ำพริก หัวใต้ดิน (เอออี) เอามาหั่นให้เป็นชิ้นคลุกกับน้ำปูนใส (ปูนที่กินกับหมากเอามาใส่น้ำ คนแล้วเก็บไว้ให้ตกตะกอน) เอามาหั่นแฉก หรือทอดก็ได้ ใจเม่ง เวลารับมาทำอาหารทุกครั้งต้องใส่ของเปรี้ยวลงไปเพื่อลดความคัน บุคป่าและบุคบ้านมีดอกเหมือนกัน ดอกบุคบ้าน ต้น หัว เอามาทำแกงได้ หรือเอามาทำขนมคลุกกับมะพร้าว	ไม่เคยขุดออก อาจกลายพันธุ์ เป็นบุคป่าได้
๔๑.	ใจเจ๊ะ	ขึ้นเป็นกอ เป็นเถาอยู่ตามนาที่ราบ ที่ชัน	เอายอดมาผัด หรือต้ม	
๔๒.	เจือไว	เป็นเถา เลื้อยตามต้นไม้ตามหิน หรือจอมปลวกอยู่ใกล้ริม้วย	นำส่วนที่เป็นยอดนำมาต้มกินน้ำรักษาอาการท้องร่วง ท้องบิด ท้องอืด ท้องเฟ้อ	
๔๓.	เจอะเลอูง	เป็นเถาขึ้นในป่าตามจอมปลวก	นำส่วนที่เป็นยอดนำมาต้มกินน้ำรักษาอาการท้องร่วง ท้องอืดท้องเฟ้อ เป็นยาแก้แพ้	
๔๔.	จีไซจั้ง	เป็นเถาเลื้อยอยู่บนต้นไม้	รักษาโรคของเด็ก และใช้สระผม	
๔๕.	จ่องเกรงมือ	เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ตามริม้วย	ใช้รักษาโรคลมชัก	
๕๕.	โงปี้คู้	เป็นเถาขึ้นตามริม้วย ที่ชัน ที่น้ำขัง	นำเอามาต้ม ลอกกินแต่เปลือก	คนมีลูกอ่อนถ้าไม่ถูกกับเด็ก เวลาเด็กกินนมแม่อาจทำให้เด็กแพ้ได้
หมวด ๓.				

๔๖.	เดอะไอ	เป็นต้น มี ๒ ชนิด คือ เดอะไอพู เนื้อไม้หนึ่มน้อย และเดอะไอผะดูดำต้นใหญ่ เนื้อไม้หนึ่มมาก เดอะไอผะดูดำได้ทั่วไปในป่า ขกวันพื้นที่แห้งแล้ง ชอบอยู่ใต้ร่มไม้ใหญ่	เดอะไอผะดูกินเป็นยา เอาเนื้อ ไม้มาฝนกินแก้ร้อนใน เดอะ ไอพู ลำต้นเล็กกว่า กินยอดอ่อนเป็นอาหาร แก้ลมในร่างกาศที่ไม่สมดุลกัน ได้ถ้าเด็กทารกเป็นหวัด เอาใบมาช้ต้ประงหัวแก้ไข้และแก้หวัดได้	คนท้องอืดไม่ควรงิน
๔๗.	ฉิโปง(กระเจียบ)	ต้นและก้านสีแดง ใบสีเขียว ขึ้นได้ทั่วไป เป็นพืชล้มลุกถึงเวลาออกแม็คออกดอก ต้นจะแห้งตาย ต้องปลูกใหม่ไม่ชอบที่ชุ่มน้ำ	มีรสเปรี้ยว ยอดอ่อนและถูกสททำแกงชดน้ำ ยอดเอามาผัดกับพริก และเปลือกเม็ค ตากให้แห้งเก็บไว้กินหน้าแล้ง ทำแกงชดน้ำ หรือทำน้ำหวาน	
๔๘.	ดูบ่ง (ตะตอ)	เป็นต้น ขึ้นในป่าตามเนินเขา	กินลูก	
๔๙.	เดอะอีจัว	เป็นเถาเลื้อยตามดิน มีหัวใต้ดินตามเถาปลูกตามไร่ ชอบดินทราย ดินร่วน	หัวใต้ดินเอามาปอกเปลือกหั่นชิ้นเล็ก ๆ ทำแกงทำขนมเชื่อมกับน้ำกระทิหรือมะพร้าว	
หมวด ข.				
๕๐.	เซ็ง	เป็นพืชล้มลุก หน้าฝนขึ้น หน้าแล้งตาย เซ็งมี ๒ ชนิด คือ เซ็งและเซ็งเซ็ง เซ็งมีหัวใต้ดิน ต้นเล็ก ใบเขียว ต้นโตขึ้นมาจากดินประมาณ ๒ นิ้วเท่านั้น หัวใต้ดินมีสีขาวอมเหลืองนิด ๆ มีกลิ่นหอม ส่วนเซ็งเซ็ง มีหัวใต้ดินสีดำ ต้นสูงประมาณ	หัวใต้ดินของเซ็งและเซ็งเซ็งเอามาฝนผสมน้ำดื่ม แก้ลมและเลือดในร่างกายที่ไม่สมดุล แก้อาการแพ้ยา แพ้อากาศ แพ้ของเมา แพ้อาหาร ใบเอามากินสดกับพริกแกงส้มได้ เซ็งเป็นควยดีกว่าเซ็งเซ็งเซ็งเป็นควยที่ีต้องเอามาผสมกับยาด้วยอื่นๆ	

		๑ คืบ ใบเขียว หัวได้ดินมีกลิ่นหอมเนื้อ กว่าแข็ง แข็งขึ้นได้ทั่วไป ในที่ร่มไม้ไม่ ชอบที่ชุ่มน้ำ		
๕๑.	ซีทุ (ฮ้อย)	เป็นต้น ปลูกในไร่ ในสวนตามบ้าน มี หลายชนิด เช่น ซีทุเร่อ, ซีทุมะต่อระ, ซี ทุง, ซีบือ, ซีทุโม่ง เป็นต้น	น้ำของซีทุเร่อใช้แก้ไอ	
๕๒.	ช่อทุเบ้ง(สักแว่น)	เป็นเถา อยู่ในน้ำ หนองบึง	กินยอดทั้งกินดิบหรือผัดจิ้มกับพริกตำหรือ น้ำพริก กินแก้จ้ำในได้	
๕๓.	โง้ง (ต้นจัว)	เป็นต้นไม้ใหญ่ มีหนามตามต้น โง้งมี ๒ ชนิด คือ โง้งที่ขึ้นตามริมห้วย และโง้ง งุ้มขึ้นตามเนินเขา	เปลือกเอามาฝนเป็นยากินแก้ไอ แก้แพ้อากาศ ร้อน แก้เหนื้ น้ำ โง้งสูงเป็นยาดีกว่าโง้ง	มีดอก นกชอบกิน
๕๔.	ช่อหงลื	เป็นต้นขึ้นตามริมห้วย ใบยาว	ใบเอามาสานเสื่อ แขนในเอามาทำแคง ดันเอามา เสียดเป็นท่อน ๆ กับใบที่ขึ้นให้หัดขึ้น	
๕๕.	ชะเงงซา (พริก)	เป็นพืชล้มลุก ปลูกตามบ้าน ตามไร่	ใบพริกนำมาตำใช้ปะฝีแก้ปวด	
หมวด ช.				
๕๖.	แรงอั่วทุ	เป็นต้น ไม้ใหญ่มาก ใบคล้ายมะม่วงแต่ ใบใหญ่กว่าและยาวกว่า ยอดอ่อนใบขาว ยอดแก่ใบเขียว ขึ้นได้ทั่วไป ไม่ชอบที่ ชุ่มน้ำ ที่สูงที่มีความแห้ง	กินยอดอ่อนต้นสดน้ำ ถ้าเป็นฝีช่วยแก้ปวด แก้ อักเสบ แมลงอ่อนกินช่วยไม่ให้เกิดอาการง้ำใน เอาเปลือกมาตำให้น้ำออก แล้วเอาเปลือกมาถน ไฟให้อุ่น ๆ พอกแก้ปวดข้อมือข้อเท้า และ ประคบในด้วยหลายอย่าง	

๕๗.	แขวงช่องอี		เป็นต้นไม้ใหญ่ ครอบอยู่ในที่ร่ม ไม่ร้อนมาก ขึ้นได้ทั่วไป ไม่ครอบพื้นที่ชุ่มน้ำที่แห้ง แดดแรง	กินยอดอ่อน กินผลหรือเอามาถนไฟให้พอกรอบ กินกับพริก มีรสชาติซ่า ๆ ช่วยขับลมในร่างกาย	
๕๘.	แรงลำพู(ผักหวาน)		เป็นต้น ยอดเขียว มี ๒ ชนิด ผักหวานป่า กับ ผักหวานบ้าน ผักหวานป่าครอบอยู่ในเงาหาพื้นที่ร่มใหญ่ และพื้นที่ที่มี ความชื้น ผักหวานบ้านเอามาปลูกในสวน	กินยอดอ่อน ทั้งกินสด ต้มจืด หรือผัด	
๕๙.	จูงอุ้ง (ส้มโง)		เป็นต้นปลูกในสวน	ผลแก่กินได้ ใบเอามาต้มยอตัวแก้คันที่เหงื่อไม่ออกและฆ่าใน	
๖๐.	ชู่จะดี		ขึ้นเป็นกอ ปลูกในไร่	เอามาต้มกิน	
หมวด ค.					
๖๑.	แดง (งา)		เป็นพืชล้มลุก หวานในหน้าฝน พอเก็บเกี่ยวตัดต้น ตากแห้ง เก็บเมล็ด	เมล็ดงาเอามาบิบน้ำมัน ใช้ทำกับข้าวไม่ให้เกิดไขมันในเส้นเลือด ในขนมยอช้อทำต่าง ๆ ก็ได้ หรือใช้ป่นมาวดแก้แค้น ขาหัก ปวดท้อง ปวดบวม ฯลฯ เมล็ดงาเอามาต้ว ตำกับเกลือพอสเค็ม ปลูกข้าวกิน หรือเอามาต้ว ตำให้ละเอียด ปลูกรวมกับข้าวเหนียวสุกที่ตำละเอียดเช่นกันเก็บไว้กิน ได้นานเวลากินนำมาทอดหรือไม่ทอดก็ได้ ส่วนใบงาเอ	ข้าวเหนียวคลุกกับงา เรียกว่า "หมี่จู" ทำในวันแต่งงาน ส่วนเมล็ดงาคลุกกับข้าวเอามาใช้ในพิธีเสาะเคราะห์ ให้เจ้าที่เจ้าทาง

				มาขี้ให้เกี๋ยฟองใช้สระผมขี้จี้แค่	
๖๒.	ดู่(กระเทียม)	เป็นต้น ขึ้นตามป่าริมห้วย		เปลือกแก้ปวดฟัน ผลกินเล่น มีรสเปรี้ยวอมหวาน	
๖๓.	ติงชา	เป็นต้น ขึ้นตามป่าทั่วไปมีผลตามโคนต้น		กินผลสุก คนที่มีลูกอ่อน เอากิ่งติดผลมาต้มกินทำให้มีน้ำนมมากขึ้น และแก้ท้องบิดได้ด้วย	เป็นมะเดื่อชนิดหนึ่ง
๖๔.	เค็งหล่ง (บวบ)	เป็นเถา ต้องทำที่เลื่อย ปลูกตามสวนตามไร่		กินลูกอ่อน มีรสหวาน ทำตำขี้จี้ หรือผัดก็ได้ ลูกแก่เก็บไว้ทำพันธุ์ปลูกไว้ในปีต่อไป	ในอดีต ชาวบ้านดูเวลาจากดอก สี โมง กำลังออกดอก หกโมงบานเต็มที่
หมวด ด.					
๖๕.	ต๋องต๋อย	เป็นต้นคล้ายบุก ขึ้นทั่วไปในป่าช่วงหน้าฝน		ใช้ดื่มเอามาทำแกงได้อย่างเดียว	
๖๖.	ตะกุ่ม	เป็นเถา ปลูกตามบ้าน ตามไร่		นำหัวมาต้มกิน ทำแกง หรือขนม	
๖๗.	ตุเร (ทุเรียน)	เป็นต้น ปลูกตามสวน		กินลูก	
๖๘.	ตะกู	เป็นเถา เลื้อยตามไม้ มี ๒ ชนิด คือ ตะกูป่าและตะกูบ้าน		ตะกูป่า ผลกินไม่ได้ มีรสขม ผลแก่เอามาจี้โคลยอคเอามาต้ม หรือผัด โขมนำมาขี้แก้ไข้เด็ก ตะกูบ้านปลูกในไร่ในสวน ผลเอามาแกง ผัดกินได้	
๖๙.	คองกะโม้	เป็นเถาขึ้นในป่าตามริมห้วย		เป็นยา นำมาต้มกินแก้ปวดเมื่อย	
๗๐.	โต้ง (ส้ม)	เป็นต้น		กินผล มีวิตามินซี	
๗๑.	ไต่ยโตซา (แดงโม)	เป็นเถา		กินผล เปลือกมาทำแกงส้ม หรือคองกิน เป็นยาแก้ร้อนใน เคลือบกระเพาะ ลำไส้กระเพาะ	
๗๒.	เค็งงา	เป็นเถา ปลูกตามบ้าน		ลูกใช้เป็นยาแก้ไข้	

๙๓.	ตะกะโป๊ะ	ขึ้นในป่า	รากใช้แก้ปวดฟัน	
หมวด ท.				
๙๔.	ที	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	กินเถาและหัว นำหัวมาทำแกง คัม หรือขม	
๙๕.	ทุ่งซา	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	กินผล เถานำมาใช้เกี่ยวกับเลือดในคนคลอดลูก	
๙๖.	พูหาหมวกงู	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	คอกนำมาทำขม	
๙๗.	พูพุดอง	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	กินเถาอ่อน นำมาต้ม แกง ผัด ไม่เป็นยา	
๙๘.	พูไก่กู	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	กินยอดอ่อน เป็นยาแก้ปวดเมื่อย	
๙๙.	โพไลดู่ (เพกา)	เป็นต้น ขึ้นตามป่าโปร่งและขึ้นได้ทั่วไป	กินเนื้อข้างใน ผักเอามาต้มได้ ผักอ่อนเอามาหั่น ชิ้นบาง ๆ คลุกกับเกลือ ให้หายขมเอามาทอดกับ ไข่ หรือนำไปปลือกมาคองน้ำกินเป็นยาแก้ปวด เมื่อย แก้วร้อนใน แก้ขับเสป	
๑๐.	ทิ้งงูดุ	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	กินเถาอ่อน นำมาต้ม หรือผัด	
๑๑.	พูสุถ่ายซา	เป็นเถา ขึ้นตามป่า	กินลูก ยอด นำมาต้ม หรือกินดิบ	
หมวด น.				
๑๒.	น้อง (แง)	เป็นต้น ปูดตามบ้าน และในไร่	กินยอดได้ เมล็ดแตงนำมาต้แล้วตำ ทำขมให้มีสี	
๑๓.	น้องวายุ	เป็นเถา ขึ้นในป่าริมห้วย บนที่ราบ	กินยอด นำมาผัด หรือต้ม	
๑๔.	น้องซา	เป็นต้น ขึ้นในป่า	กินลูก ยอดนำมาต้ม ใช้เปลือกไปแปะฝี	
	น้องหุยอี	เป็นเถา ขึ้นในป่า	นำมาทำขมได้ เป็นยา เอาใบมาฉนไฟ แก่ อาการของเด็กที่แพ้อาหาร	
๑๕.	น้องอีรอก	เป็นต้น ขึ้นในป่า	ใบใช้แปะฝี	

๘๖.	น้องชอเบรง	เป็นต้น ชื่นในป่า	ใบเป็นย่นมาบาชี่ ใช้ห้ามเลือดสำหรับแผลสด	
๘๗.	โน้ (ดินเบ็ด)	เป็นต้น ไม้ใหญ่ ขึ้นทั่วไปในป่า	เปลือกเอามาคองกินตอนเช้าและตอนเย็น มีรสขม แก้ปวดเมื่อย หรือทำงานหนักกินแก้จ้ำใน	
๘๘.	น้องชียอ(ไมยราบแดง)	เป็นเถา ขึ้นในป่า	ใช้ต้มให้กับแม่หลังคลอด	
๘๙.	น้องคา	เป็นเถา ขึ้นในป่า	ใช้เปะผี	
๙๐.	แน	เป็นเถา ปากให้ขึ้นเลื้อยตามไม้ต่างๆ มีหัวใต้ดินมีลูกตามเถา ปากในไร่และในสวน แนนมีหลายชนิด เช่น แนนหมั่งใหญ่ หมี่, แนนอ้วดี และแนนโค้งไผ่	หัวเอามาทำแกง คั้นจืด เอามาปอกเปลือกต้มให้สุกคลุกกับน้ำตาลและมะพร้าวทำเป็นขนมส่วนลูกที่อยู่ตามเถาเอามาเผาไฟกิน ถูกตามเถาเสกกว่าหัวใต้ดิน	กินข้าวใหม่ต้องห้ามแกงแน้ว เป็นองค์ประกอบด้วย (ดี หมายถึง หัวใต้ดิน)
๙๑.	นิจา	เป็นต้น ปากตามบ้านและในไร่	นำมาถืด มาทำเครื่องแกงได้	
๙๒.	น้องกะว่อง	เป็นต้น ปากในไร่	กินยอดเป็นผัก หรือใส่ในแกงก็ได้	
๙๓.	น้องทุยดู	เป็นต้น ขึ้นในป่า	กินยอด นำมาต้ม หรือกินดิบ	
๙๔.	น้องจ๊ะ (มะระ)	เป็นเถา	เป็นยาแก้ไข้มาลาเรีย	
หมวด บ.				
๙๕.	เบอะเกอะโก (มันสำปะหลัง)	เป็นต้น มีตาตามข้อ ต้นไม้ใหญ่มาก ใบเรียวยาว มีหัวใต้ดิน ไม่ชอบอยู่ในพื้นที่ลุ่มชื้นมาก หรือพื้นที่แห้งแล้ง ชอบดินร่วนและดินทราย	หัวมันสำปะหลังเอามาเผาไฟ หรือต้มกิน หัวมันเอามาหั่นชิ้นบาง ๆ ตากแห้ง ตำให้ละเอียดทำขนมกิน ส่วนยอดเอามาสุกกินเป็นผัก ทอดหรือคองก็ได้ แต่ถ้ากินมากทำให้ท้องอืด	
๙๖.	แบ่แก่	เป็นเถาใหญ่ขึ้นตามริมหัวย	ถูกสะบ้าเอามาเผาไฟให้กรอบจุ่มลงไปใบน้ำดื่ม	

	(ตะบัว)		กินแก้วร้อนใน ยอดอ่อนเอามา ผัด ต้ม ลวกกิน ยอดและเถาเป็นยาแก้ท้องเสีย รักษาโรคได้เลื่อน ได้ เถาเอามาทุบให้พองออกไว้สระผมแก้รังแค	
๕๗.	ใบตะ	เป็นพืชล้มลุก	กินหัวได้คั้น เอามาต้มกิน เอหัวสดหรือตากแห้ง มาตำให้ละเอียด คั้นเอาน้ำมาดื่ม คนไข้เหนียว ใส่น้ำตาล น้ำกระเทียม ทำขนมกิน	
๕๘.	ใบตะโพย	เป็นต้น ต้นมีหนาม ใบยาว	เอามาสุกทำหาลังลา ลุกสุกกินเล่น หยวกข้างใน เอามาทำแกง	
๕๙.	ใบไข่ (ผักข้าว)	เป็นพืชเถาเลื้อยตามต้นไม้ริมห้วย	ยอดอ่อนเอามาแกงต้มชดน้ำ ลุกเอามาแกง ทั้งเถา ยอด ลุก และราก เอามาต้มกินแก้หูดงคขาว	
หมวด ๒.				
๑๐๐.	ปี	เป็นต้น ขึ้นตามที่ชื้นริมห้วย	กินลูก เปลือกลูกเอามาฝนเป็นยาแก้ร้อนใน เปลือกคั้นเอามาต้มเป็นยาแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ	
๑๐๑.	ปวยกะเตี้ยะ (กระเจียวเขียว)	เป็นต้น ปากใบในไร่ และสวน	ลูกเอามาลวกเป็นผักกินกับน้ำพริกหรือพริกตำ ใบเอามาละลายกับปลา	
๑๐๒.	เปือหรือ	เป็นต้น กิ่งยาวเลื้อยมีหนามตามกิ่ง ใบมี รสขม ลูกมีรสเปรี้ยว ลูกใหญ่ เปลือก หนา	กินใบสดหรือเอามาเผาไฟให้กรอบกินกับน้ำพริก หรือพริกตำ แก้เลือดลม ลุกกินได้ เอากิ่งหนามา ต้มยอตัวแก้ท้องเสีย เอาเปลือกมาคั้นแก้หน้ามืด ตาลายได้	
๑๐๓.	ไปรกกะโลก	เป็นต้น ขึ้นตามป่าได้ทั่วไป	กินผล กินลำต้นอ่อน เอามาทำแกง หรือต้มจืด	

๑๐๔.	เปอญังโกส(มะนาว)	เป็นต้น กิ่งยาวเลื้อยมีหนามตามกิ่ง	เขาถูกเอามาเป็นไม้ทำพริกตำ หรือใส่แกงที่ต้องการรสเปรี้ยว และบีบเป็นน้ำมันเอาแกล้วกินใน	
๑๐๕.	เปอซุช	เป็นต้น ขึ้นในที่ราบทั่วไป มีรสฝาด	ใบแห้งเอามามวนยาเส้น เปลือกเอามาต้มกินแก้ท้องร่วง ดอกต้มกินเป็นผัก	
หมวด ๕.				
๑๐๖.	เผิงยู	ขึ้นได้ทั่วไปแต่ไม่ชอบพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่แห้งแฉะมาก โตแรก ๆ จะเป็นต้นใหญ่ เมื่อโตขึ้นเรื่อย ๆ จะกลายเป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้หรือตามพื้น	เผิงยูเป็นยาร้อน เป็นยาแก้ลมชื้นหู (หูอื้อ) เอาใบมาช้ให้น้ำออกซึม ๆ จุกหู ถ้าอยู่ไม่สบายจากลมในร่างกายอยู่ลึก เอาใบมาฝนหรือตำบิบเอาน้ำมาดื่มเป็นยาแก้ธาตุลมช่วยให้ขึ้นขึ้นได้	
๑๐๗.	โผงมี(ลิ้นจี่)	เป็นต้น ไม้ใหญ่มีลูกออกเป็นพวง โผงมีป่าลูกจะออกตรงปลาย โผงมีบ้านลูกจะออกตรงทวนอมเปรี้ยว	ไว้กินลูก	
๑๐๘.	เผด่ง	เป็นต้น ลักษณะเหมือนข้าวฮ่อ ยอดมีลูกเล็ก ๆ เป็นพวง	เอาเผด่งมาตำให้กรอบกินได้	ปลูกในไร่ ป้องกันนกกินข้าว
๑๐๙.	เผโผง	เป็นต้น ลักษณะเหมือนข้าวโพด เม็ดออกตามยอด เหมือนข้าว	เอาเผด่งมาผ่าคดเหมือนข้าว ตำให้เปลือกออก หุงกินแทนข้าว เม็ดแข็งหุงขึ้นหม้อ	ปัจจุบันไม่มีในหมู่บ้าน
๑๑๐.	เผถู (โพล)	ขึ้นเป็นกอ มีหนวกในต้น มีหัวใต้ดิน มีดอก	ต้นเอามาต้มกินหนวกข้างในเป็นผักแก้อักเสบ ดอกมาตากกิน มีลมในท้อง แก่นท้อง เอาหัวได้คั้นมาตำเอาน้ำมาผสมกับน้ำผึ้งดื่ม ท้องอืดเอาหัวมาฝนทาที่บริเวณท้องก็ได้	มีความเชื่อว่าปลูกโพลในบ้านเพื่อป้องกันผี

๑๑๑.	โสม (มะพร้าว)	เป็นต้นสูง ใบยาว	น้ำลูกอ่อนพอมีนี้อบข้างใส่กับเกลือเล็กน้อยเอามา กินแก้ร้อนใน แก้กำลังให้มีแรงขึ้น บำรุงเลือด ลูก แก่เอามาทำน้ำกระหิ ดมน้ำกระหิให้เกิดน้ำมัน มะพร้าวมาทาหม ทาผิวหนัง ก้านเอามาทำไม้ กวาด ศักดิ์ถึงลูกอ่อนรองเอาน้ำทำน้ำมา รากก็ทำ น้ำมาได้	ลูกมะพร้าวใช้ประกอบพิธียก ครู
๑๑๒.	โสมผล (ผักปราง)	เป็นเถาเลื้อยตามดินและคอไม้ ปลูกในไร่	ยอดอ่อนเอามาต้มชดน้ำ ทำแกงจืด	
หมวด พ.				
๑๑๓.	เพอปี	เป็นต้นไม่ใหญ่เท่านี้วก้อยใหญ่สุด มี ปล้องเหมือนอ้อย ใบยาว อยู่ตามริมห้วย	กินปล้องอ่อน กินยอด ทำแกง ต้มชดน้ำ มีรส เปรี้ยว	
๑๑๔.	โพ(มะกอก)	เป็นต้น ไม่เนื้ออ่อน ขึ้นทั่วไปในป่าโปร่ง	ผลเอามาทำแกงเมื่อเพิ่มรสเปรี้ยว หรือเอามาตำ กับพริก ใบเอามากินสดได้	
หมวด ม.				
๑๑๕.	เหมอไรวัว	เป็นพืชล้มลุก ปลูกในไร่ในสวน	มีหัวใต้ดิน เอหัวอ่อนต้มกินได้ เอหัวสดหรือ ตากแห้งมาตำให้ละเอียด กั้นเอาแต่น้ำมันต้ม คน ให้เหนียวใส่น้ำตาล น้ำกระหิ ทำขนมสาธุ	
หมวด ด.				
๑๑๖.	ไถภูมิ	เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ ขึ้นอยู่ตามริม ห้วย มีผลเล็ก ๆ ขนาดเท่านิ้วชี้ ลูกอ่อนสี	เอาลูกแก่มากินเล่นได้	

		เขี้ยว ถูกแก้ไขแล้ว	
๑๑๗.	ดู	เป็นพืชที่ขึ้นตามป่าทั่วไป	ใช้มูลหลังลา ผลกินได้ เป็นยาแก้คลื่นไส้อาเจียน
๑๑๘.	เห็ดขี้ควาย (ฝรั่งจีน)	เป็นต้นไม้ใหญ่มาก ปากในสวน	กินผลแต่ถ้ากินมากทำให้ปวดท้อง ใบเอามาต้มกับน้ำให้ผล
๑๑๙.	โหลง (ผัก)	เป็นเถาเลื้อย มีหลายชนิด เช่น เหลียงยี่, เหลียงยี่หน่อง	เป็นอาหารให้วัวควายกิน กินสด กินขูด เอามาแกงหรือต้ม ถ้าโดนน้ำร้อนลวก โคนคื่นเป็น เอาน้ำเอามาไปไม่ให้พองได้ เอาผักมาวางข้างคนตาใช้ดูกลิ่น ให้ช้างดมมันกินช่วยหยุดอาการคัน
๑๒๐.	เล้ง (ตะเคา)	เป็นต้นใหญ่ มีรสขม	กินขูดใบอ่อน เอามาตากไฟให้กรอบกิน เป็นยาแก้ร้อนใน
๑๒๑.	โหลง (ผักทอง)	เป็นพืชเลื้อยตามไม้ ตามดิน	ผลและยอดอ่อนเอามาแกง ผัด ต้ม หรือเอามาทำขนม แต่ถ้ากินมากทำให้ท้องอืด
๑๒๒.	ลิ้นจี่	เป็นพืชยืนต้นเหมือนส้ม ผลใหญ่กว่าส้ม ปากในสวน	กินผลสุก
๑๒๓.	เหล้งคอง (ผักมันหมู)	เป็นต้น ขึ้นตามเนินหรือที่ราบ อยู่ได้รวม ไม่มีมีแสงส่องถึงบ้าง	ยอดอ่อนเอามาทำอาหาร ต้มใส่ปลา ผัดใส่ไข่ เมล็ดเห็ดขี้ควายกิน ถ้ากินยอดอ่อนเยอะทำให้เกิดลมในท้อง ต้องกินที่ไม่อ่อนมากและไม่แก่เกินไป ถ้าท้องมีอาการไม่ดีห้ามกินยอดอ่อนเกินอายุทำให้ท้องอืด ท้องเสีย แม้สุกอ่อนบางคนกินแล้วอาจเกิดอาการแพ้

หมวด ศ.	สระกุ่ม(กล้วย)	ชอบอยู่ในพื้นที่บนเนิน หรือที่ราบที่มีความชื้น ไม่ชอบพื้นที่สูงที่แห้งแล้งและไม่ชอบในพื้นที่ชุ่มน้ำ มีเปลือกห่อลำต้นใบใหญ่ยาว ก่อนออกดอก ตรงยอดจะออกหัวก่อนเรียกว่า สระกุ่มพ้อ (หัวปลี) กล้วยมี ๑๒ ชนิดคือ สระกุ่มงูหิ้ง (กล้วยหอม) สระกุ่มขั่ว, สระกุ่มปิ้งหล้า (กล้วยหักกุก) สระกุ่มไขก, สระกุ่มย่องไก่ (กล้วยน้ำว้า) สระกุ่มโคกค้อ (กล้วยไข่) สระกุ่มพะเปด้าย, สระกุ่มพะอิจิ้ว, สระกุ่มกะวะ, สระกุ่มทุ่ง, สระกุ่มกะขอม และ สระกุ่มเม้ง (กล้วยป่า)	ลูกกล้วยที่นำมาทำแกลได้มีสระกุ่มปิ้งหล้า (กล้วยหักกุก) หัวปลีและหยวกกล้วยเอามาทำแกลได้มีสระกุ่มขั่ว, สระกุ่มย่องไก่ (กล้วยน้ำว้า) และสระกุ่มเม้ง (กล้วยป่า) นอกนั้นมีรสขม แมลงอ่อนกินแกลหัวปลีเพื่อเพิ่มน้ำมัน ใบกล้วยที่นำมาห่อทำขนมได้มีใบกล้วยสระกุ่มย่องไก่, สระกุ่มขั่ว และสระกุ่มเม้ง นอกนั้นมีรสขมเช่นกัน สระกุ่มงูหิ้ง (กล้วยหอม) เป็นกล้วยให้รสชาติเย็น ถ้ามีไข่ตัวร้อนห้ามกิน แมลงอ่อนห้ามกินอาจทำให้เด็กมีอาการแพ้ และเมอาจไม่สบายได้ เป็น “ขละ” เด็กมีอาการแพ้จากแม่มีใช้ตัวร้อน จีเหลวด้า คนเป็นโรคผู้นำหนวกให้อากันกล้วยน้ำว้าลงไฟให้อุ่น ๆ บีบน้ำหยดใส่หู กล้วยที่กินได้ในช่วงอยู่ไม่สบาย เป็นใช้ตัวร้อน แมลงอ่อนก็กินได้คือ สระกุ่มพะเปด้าย ท้องอืด แน่นท้องให้เอหัวปลีคั้นของสระกุ่มพะเปด้ายคั้นให้เคี้ยว กินน้ำ แม่ที่คลอดลูกใหม่ ๆ ให้เอหัวปลีคั้นมาหั่นบาง ๆ มาโปะตรงหัวลดหน้าผากแก้อาการเลือดขึ้นสมองไม่ได้	สระกุ่มกล้วยไม้ใหญ่มาก มีเมล็ดเยอะ, สระกุ่มขั่วมีลูกใหญ่กว่าสระกุ่มทั้งหมด ลูกสระกุ่มทั้งหมดกินได้ แต่ถ้ากินมากทำให้ท้องอืด อยู่ไม่สบายได้กล้วยที่ใช้พิธีกรรมคือ สระกุ่มย่องไก่ ในพิธีเรียกขวัญเด็กใช้หัวปลีได้ทุกชนิด
---------	----------------	--	--	--

๑๒๕.	เสาะกะคำ	เป็นผักขึ้นเองในไร่ที่เป็นป่าแก่ขึ้นอยู่ตามเนิน ลักษณะคล้ายผักกูด	ยอดอ่อนกินสด คนท้องถิ่นห้ามกิน ถ้ากินลูกในท้องจะกลับด้าน คลอดยาก	เสาะกะคำ แปลว่า ลูกกลับด้าน
๑๒๖.	สะไร่ (กระชาย)	เป็นพืชล้มลุก ขึ้นทั่วไปในป่าหน้าฝน	กินเป็นผัก หรือเอามาทำน้ำยาขมจีน	
๑๒๗.	เอ่กร้อ(หอมกะเหรี่ยง)	ลักษณะคล้ายต้นหอมที่ขายอยู่ตามตลาด แต่หัวและต้นเล็กกว่า ปุ่อกในไร่ ขึ้นดีในพื้นที่ที่ไฟไหม้ดิน	ทั้งหัวและต้นเอามากินสดได้ ดอกก็ได้ ผลก็ได้ หรือเอามาทำเป็นเครื่องปรุงก็ได้ ปุ่อก	หน้าแล้งออกมาเพาะไว้ใกล้บ้านหน้าฝนปลูกในไร่ต่อ
๑๒๘.	สะแจะว	ขึ้นอยู่ตามริมหัวย	ผลเอามาแกง ยอดเอามาผัด เอามาต้มได้	

๓.๔.๓. ศึกษาฐาน

- กิจกรรมเกิดขึ้นหลังจากที่ทีมวิจัยได้พูดคุยกันถึงเรื่องการค้นหาแหล่งน้ำ นำไปแจ้งบอกว่า “ในหมู่บ้านเคยมีการขุดไปหลายครั้ง ประมาณห้าหลุม แต่ไม่เคยได้ผล มีคนข้างนอกให้เงินมาขุดบ่อน้ำ คนในหมู่บ้านก็มาขุดแต่ยังขุดไม่ถึงน้ำก็เอาก้อนมาอำยรูปแล้วก็กลับไป บางหลุมขุดถึงน้ำแล้ว พอเวลาเข้าหน้าฝน ฝนตก ดินไหลลงบ่อ อมบ่อจนมองไม่เห็นน้ำ บ่อนั้นก็เลยใช้การไม่ได้ ทุกวันนี้ก็เป็นเพียงแต่หลุมขยะเท่านั้น อีกอย่างดินบ้านเราเป็นดินทราย พอโคลนฝน ดินมันก็ไหล” นำหม่องโยบกล่าวคำว่า “เราขุดบ่อครั้งนี้ ต้องซื้อขี้เถ้ามาผสมด้วย เพื่อป้องกันดินไหลลงบ่อ” ผู้ช่วยที่เลี้ยงถามคำว่า “อันนี้จะขุดบ่อ เราต้องรู้แหล่งน้ำด้วยไหม หรือตรงไหนก็ขุดได้” นำหม่องโยบบอกว่า “เราต้องรู้แหล่งน้ำก่อน ขุดลงไปจะได้ไม่เสียทั้งเงินและเวลา” นำไปแจ้งบอกว่า “เคยได้ยินจากคนรุ่นก่อน ให้เราไปถามหลวงครูบริเวณที่จะขุด แล้วขุดหลุมหน้อยหนึ่งเอาสำลีไปวาง แล้วเอากะลามะพร้าวหรือถ้วยไปครอบ เข้าขึ้นมาไปเปิดดู ถ้าสำลีเปียกแสดงว่าน้ำอยู่ตื้น ตรงนั้นขุดบ่อได้ เคยได้ยินแต่ไม่เคยทดลองทำ แต่มีบางคนเคยทำแต่ขุดเท่าไรก็ไม่เจอ น้ำคงอยู่ลึกมาก หรือถ้ามีคันมะเคื่อ คันผักกุ่มขึ้นในบริเวณนั้น ตรงนั้นก็น้ำอยู่ตื้นเหมือนกัน หรืออีกวิธีหนึ่ง เราไปหาคนที่รู้ คนที่เคยขุด ถามเขาดูว่าเขาหาแหล่งน้ำกันยังไงแล้วเราก็เอามาทดลองทำ” นำหม่องโยบบอกว่า “ดีเหมือนกัน ตอนที่เราไม่สบาย ไปรักษาตัวที่หมู่บ้านเค็งกู เคยไปตักน้ำในบ่อ เจ็บเครื่องที่ใช้มือหมุน น้ำขึ้นดีมาก” นำไปแจ้งบอกว่า “น้ำจะไปดูที่ฝั่งพม่าด้วย มีคนขุดบ่อเหมือนกัน รู้จักอยู่”
- ๕ โมงเช้า หลังจากที่ทีมวิจัยลงทะเบียนเรียบร้อยแล้วก็ใช้เวลาเคลื่อนขบวนออกไปที่หมู่บ้านเค็งกู ค. หนองลู ใกล้กับบ้านห้วยมาลัยและบ้านใหม่พัฒนา เราเข้าไปที่วัดในหมู่บ้านซึ่งมีบ่อนาคาล พวกเราเดินไปดูที่บ่อแต่เครื่องที่ใช้ดูน้ำขึ้นมาเป็นเครื่องปั้มน้ำที่ใช้ไฟฟ้า น้ำชาธิตามหลวงคาที่เดินมาขังกลุ่มพวกเราว่า “บ่อที่ใช้มือหมุนอยู่ที่ไหน” หลวงคาบอกว่า “บ่อนี้แหละ เมื่อก่อนใช้มือหมุน พอไฟฟ้ามาถึงก็ใช้เครื่องปั้มน้ำแทน” ผู้ช่วยที่เลี้ยงบอกกับหลวงคาว่า “พวกเราอยากมาดูบ่อที่ใช้แรงคน อยากหาวิธีเอาน้ำขึ้นจากบ่อที่ไม่ต้องใช้ไฟฟ้า ใช้แรงคน มีวิธีไหนบ้าง เพราะที่สะพานทองใช้ไฟฟ้าจากแผงโซลาร์เซลล์ ถ้าจะใช้ไฟฟ้าก็ต้องใช้น้ำมัน” หลวงคาบอกว่า “ต้องไปหาคนที่ทำเครื่องหมุนให้ พอที่มีไฟฟ้าใช้ เขาก็เอาเครื่องหมุนกดไปใช้ที่บ้าน เขาอยู่บ้านใหม่” เมื่อได้ข้อมูลแล้ว พวกเราจึงคุยกับหลวงคาต่อเรื่องการค้นหาแหล่งน้ำ หลวงคาบอกว่า “เคยได้ยินคนสมัยก่อนบอกว่าให้เอาสำลีมาวางแล้วเอาถ้วยมาครอบ” นำหม่องโยบถามคำว่า “แล้วหลวงคาใช้วิธีไหนถึงรู้ว่าน้ำอยู่ตรงนั้น” หลวงคาบอกว่า “ไม่ได้ใช้วิธีอะไร เห็นว่าตรงนั้นเหมาะ ไม่ไกลจากกฎีกิให้คนขุดเลย ประมาณ ๔ หรือ ๕ ศอกก็ถึงน้ำแล้ว” พวกเราคุยกันว่าจะอยากไปดูวิธีดึงน้ำที่ใช้กำลังคน หลวงคาจึงให้ลูกศิษย์พาพวกเราไปบ้านคนที่ทำเครื่องหมุน พอไปถึง คนที่เคยกทำเครื่องหมุนไม่อยู่ คนที่พาพวกเรามาจึงถามคนที่บ้านนั้นว่า “คาไปไหน” คนที่บ้านบอกว่า “คาอยู่วัด ไปช่วยงานพระ” คนที่พาเรามาบอกกับคนที่บ้านนั้นว่ามีคนอยากมาดูเครื่องดูน้ำที่ใช้มือหมุน คนที่บ้านชี้ไปที่บ่อหลังบ้าน พวกเราจึงเดินไปดู บ่อน้ำถูกปิดไว้ และเครื่องมือก็เหลือแต่ล้อจักรยาน ตัวเครื่องที่ใช้จักรอก คนที่บ้านนั้นบอกว่าเขาเอาไปไว้ที่วัด ตอนนี้ไม่ได้ใช้น้ำจากบ่อนาคาลแล้วเพราะมีน้ำประปาเข้าถึง คนที่นำทางเรามาจึงพาพวกเราไปหาช่างทำเครื่องที่วัดกันคือ พวกเรามาที่วัดบ้านใหม่ ที่วัดกำลังจะมีงานฉลองพระอุโบสถหลังใหม่จึงมีคนมาช่วยงานกันหลายคน พวกเราเดิน

ตามหาคุณลุงทำเครื่อง ลุงกำลังกินข้าว พวกเรารุกกับลุงถึงการเดินทางมาในครั้งนี้ ลุงจึงพาพวกเราไปดูเครื่อง เป็นเครื่องจักรราคาประมาณ ๓,๐๐๐ บาท ตอนนี้ลุงไม่ได้ใช้แล้วเพราะน้ำประปาเข้าถึง ถ้าพวกเราต้องการใช้ ต้องซื้อหัวชุด ล้อจักรยานล้อใหญ่และสายพานเอามาต่อกับเครื่อง เอาหัวชุดลงไปในบ่อ แล้วใช้มือหมุนได้เลย ผู้ช่วยที่เลี้ยงถามต่อว่า “ลุงมีวิธีหาแหล่งน้ำ เราจะรู้ได้ยังไงว่าตรงไหนมีน้ำ ชุดลงไปแล้วเจอ” ลุงบอกว่า “ไม่ได้ใช้วิธีอะไรหาแหล่งน้ำเลย ลุงว่าตรงไหนเหมาะก็ชุดเลย แต่เคยได้ยินมาว่าให้เรานำสาธิมาวางไว้เอากะลามะพร้าวครอบให้มีคึดติด เข้าขึ้นมา ถ้าสาธิเปียก ที่นั่นน้ำไม่ลึก หรือไม่ถ้ามีคึดมะเดื่ออยู่ที่ไหน ที่นั่นน้ำไม่ลึกแต่ลุงไม่เคยทรา” จากนั้นพวกเราก็ตัดเดินทางมาที่มูลนิธิพัฒนารักษ์ เพราะที่เลี้ยงและผู้ช่วยเคยมาเห็นเครื่องตะบันน้ำที่นี่ พวกเราเข้าไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ พอมีคนสะแน่งพ่องทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ เขาจึงรับหน้าที่พาเราชมศูนย์ฝึกอบรมเศรษฐกิจพอเพียง แต่เป้าหมายแรกที่เรามาต้องการดูคือเครื่องตะบันน้ำ แต่น่าเสียดายที่เครื่องเสียจึงไม่ได้ใช้งานมานานแล้ว เราถามเขาว่า “ซื้อเครื่องนี้มาจากที่ไหน” เจ้าหน้าที่ของศูนย์บอกเราว่า “เอามาจากหม่า ตอนนั้นไปเที่ยวเลยซื้อมาราคา ๕๐๐ บาท แต่เดี๋ยวนี้ไม่รู้ว่ามีหรือเปล่า แอวเจดีย์สามองค์ก็ไม่มีขาย” หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ศูนย์จึงพาพวกเราไปดูอุปกรณ์ในกระดาง เอาพันธุ์พืชต่าง ๆ ปลูกในกระดางซึ่งไม่ต้องคายหญ้ามาก แล้วก็พาไปดูแก๊สชีวภาพ หลังจากนั้นพวกเราก็ตัดทางต่อมาที่ด่านเจดีย์สามองค์เพื่อข้ามเข้าไป อ.พญาทองสุข ประเทศพม่า พวกเราเสียค่าผ่านด่านทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า พวกเราเข้าไปตามหาคนที่นำไปถึงจุดถึงแต่ปรากฏว่าเขาเสียชีวิตไปแล้ว การข้ามแดนมาครั้งนี้จึงไม่ได้ข้อมูลอะไรกลับไป พวกเราจึงเดินทางกลับมาที่ตัวอำเภอสังขละบุรีเมื่อใกล้ค่ำ ระหว่างทางข้าว ผู้ช่วยที่เลี้ยงถามทีมวิจัยว่า “ที่เราไปดูงานครั้งนี้เราได้อะไรกันบ้าง” น้า ๆ บอกว่า “เราทุกคนได้ที่เร้นหัน” น้าหม่องโฮบอกเราว่า “เราไปครั้งนี้เสียเวลาเปล่า ไม่ได้อะไรเลย” “แต่อย่างน้อยเราก็รู้ว่าวิธีการแหล่งน้ำเหมือนกัน ที่เหลือก็ถือทดลองว่ามันจะเป็นจริงอย่างที่หาพูดกันไหม” ที่เลี้ยงพูดต่อ

๓.๔.๔ ทดลองปฏิบัติ

- นำพันธุ์พืชจากป่ามาเพาะพันธุ์ในสวนของพี่เลี้ยงซึ่งจะใช้เป็นพื้นที่ทดลองในการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบกลุ่กลายหลังจากทีมวิจัยมีความเห็นตรงกันให้ใช้พื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากมีทุนเดิม และแหล่งน้ำอยู่ใกล้สามารถเพาะพันธุ์และขยายพันธุ์เพื่อแจกจ่ายให้กับทีมวิจัยและชาวบ้านทั่วไปได้ง่าย โดยทีมวิจัยทำหน้าที่หาพันธุ์พืชและช่วยกันดูความเหมาะสมของพืชที่นำมาปลูกว่าควรอยู่ในบริเวณไหน ลักษณะพื้นที่แบบใด
- จัดซื้อพันธุ์ไม้กินจุจากทีมวิจัยบ้านกองมั่งทะเลและแจกจ่ายให้กับทีมวิจัยและชาวบ้านทั่วไปเพื่อเป็นแหล่งอาหารใกล้บ้าน นอกจากนี้ยังได้จัดซื้อพันธุ์ไม้ผล เช่น มังคุด ชมพูทับทิมจันทร์ ทุเรียน หมอนทอง มะม่วงเขียวเสวย ทับทิม ละมุด และพันธุ์สะค้อ พันธุ์คอกหวานป่า เพื่อนำมาปลูกในพื้นที่ต้นแบบ เหตุที่ซื้อพันธุ์ไม้ผลเนื่องจากในหมู่บ้านมีแต่ไม้ผลสเปิร์มซึ่งไม่สามารถนำมาเพาะพันธุ์เพื่อขยายได้ จึงพันธุ์ไม้ผลที่ซื้อจากในเมืองนำมาปลูกในพื้นที่ต้นแบบส่วนใหญ่เจริญเติบโตได้ดี ยกเว้นทุเรียนที่มีหนอนกินราก และทับทิมที่มีแมลงเจาะลำต้น

- มีการขุดบ่อบาดาลจำนวน ๒ บ่อ สร้างแท้งค์น้ำจำนวน ๑ แท้งค์ และปรับปรุงบริเวณรอบ ๆ บ่อบาดาล เพื่อป้องกันน้ำล้นออกจากบ่อในช่วงหน้าฝน และป้องกันใบไม้ร่วงลงบ่อ เหตุที่ต้องขุดบ่อบาดาล ด้วย ในหมู่บ้านมีปัญหา น้ำไม่พอใช้ในช่วงหน้าแล้ง น้ำประปาไหลไม่ทั่วถึงทุกบ้าน การขุดบ่อบาดาลจึง เลือกพื้นที่ที่อยู่ไกลจากแรงส่งน้ำของท่อประปา เช่น ไม่ได้อยู่ติดถนน หรืออยู่บนที่สูง ซึ่งการขุดบ่อ บาดาลจะคำนึงถึงการ ใช้ประโยชน์ที่ต้องใช้ได้หลายบ้าน และต้องขุดบ่อในช่วงหน้าแล้งเพราะน้ำได้ ดินอยู่ลึกจะได้รู้ระดับน้ำที่แท้จริง หากขุดในช่วงหน้าฝน น้ำได้ดินอยู่ตื้น พอหน้าแล้งน้ำจะมุดลงได้ดิน ทำให้บ่อน้ำแห้งก็ต้องขุดซ้ำเพื่อหาน้ำได้ดินอีก การขุดบ่อบาดาลบ่อที่ ๑ จึงขุดในเดือนมกราคมซึ่งปีนี้ หน้าแล้งมาเร็วกว่าปกติ สืบเนื่องจากในห้วงลดระดับลงเร็ว รถยนต์ข้ามผ่านได้ เสียงส่วนใหญ่จึงบอกว่า น่าจะขุดได้แล้ว ขุดบ่อลึกประมาณ ๘ สอกก็เจอน้ำเพราะอยู่ไม่ไกลจากห้วยและต้องสวมวงซีเมนต์เพื่อ กันดินทรายสไลด์จากข้างบ่อลงกันบ่อ แต่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม น้ำในบ่อแห้งลงจึงต้องขุด ซ้ำอีกครั้ง ปัจจุบันบ่อที่ ๑ ไม่มีปัญหา ประสบความสำเร็จด้วยดีและใช้เป็นแหล่งน้ำบริโภคสำหรับ ครวเรือนในละแวกใกล้เคียงเป็นสำคัญ แต่บ่อที่ ๒ ซึ่งอยู่ที่สูงขุดในเดือนมีนาคมไม่ประสบผลสำเร็จ แม้จะเป็นดินเหนียวและขุดเจอหินซึ่งเป็นตัวชี้วัดว่าใกล้จะเจอน้ำถึง ๒ ชั้น แต่พบเพียงน้ำซึม ๆ ออกมา จากดินจึงต้องยกเลิกการขุดบ่อด้วยขุดลึกลงไปถึง ๓๐ สอกแล้วหากขุดต่อไปอาจจะเป็นอันตรายได้ใน ภายหลัง จึงสร้างบ่อเลี้ยงปลาเพื่อเป็นแหล่งอาหารทดแทนและสร้าง ๒ บ่อเช่นกัน

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

๔.๑. บริบทชุมชน

๑.ประวัติศาสตร์ชุมชน

มีตำนานเล่าขานสืบต่อกันมาจนถึงดินแดน ๕๕ หมู่ ในผืนป่าด้านตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโพล้อ โดยที่แต่ละหมู่บ้านมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปและมีชาวบ้านอยู่อาศัยทำกินกระจัดกระจายไปทั่วทั้ง ๕๕ หมู่ (หมู่บ้านหนึ่งมีชาวบ้านอยู่อาศัยประมาณ ๔-๕ ครอบครัว) ในพื้นที่ ๕๕ หมู่นี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกกันว่า “สุวรรณภูมิ” เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากร มีประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย มีการปกครองที่ยึดหลักความเชื่อแบบ “แอ่งไสก” หรืออุ้ม ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาห้าข้อ คือ ๑. ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ๒. ไม่ขโมยหรือลักทรัพย์ ๓. ไม่ประพฤติผิดลูกเมียคนอื่น ๔. ไม่โกหก และ ๕. ไม่เสพของมึนเมา มาแต่ดั้งเดิม และสืบต่อการปกครองมาถึงยุค “ตะละโคว” (ตะละ หมายถึงผู้ถือครอง โคว หมายถึงผู้มีคุณ ตะละโคว หมายถึง ผู้ที่มีคุณสมบัติถือครองคุณที่ดีที่ชอบ) ซึ่งมีทั้งหมด ๑๑ องค์ คือ ๑. พู่ว่องเหว ๒. พู่อ่องวะ ๓. พู่อู ๔. พู่วี ๕. ย่องไท่ ๖. ย่องตะ และ ๗. ย่องเก่มะ (พู หมายถึง ผู้อาวุโสที่มีความรู้ มีความคิด มีปัญญา ย่อง หมายถึง ผู้ที่ได้ศึกษาพระธรรมและบวชพระ ๓ ปีขึ้นไป เมื่อสึกออกมาเรียกว่าย่อง) หลักความเชื่อแบบตะละโควมีที่มาจากหลักธรรมของอุ้มและหลักธรรมในพุทธศาสนา ขอบเขตการปกครองที่ยึดหลักความเชื่อแบบตะละโคว เรียกว่าพื้นที่ “สังเปาะโคย” หมายถึง พื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มั่งคั่งด้วยศีลธรรม วัฒนธรรม เป็นพื้นที่บังเกิดชุมทรัพย์ทางศีล สมบัติ ปัญญา ในขณะที่ก็มีพื้นที่ที่อยู่นอกขอบเขตการปกครองแบบตะละโคว เรียกว่าพื้นที่ “วิปเปาะโคย” ซึ่งหมายถึง พื้นที่ที่เสื่อมเสีย ขาดศีลธรรม ขาดคุณธรรม เป็นพื้นที่ที่มีการกินเหล้าเมายา เป็นพื้นที่ของความวิบัติ เนื่องจากผู้คนไม่ยึดถือในข้อห้าม ข้อกำหนดของตะละโคว การอธิบายความหมายของ “สังเปาะโคย” สามารถอธิบายได้ใน ๒ ความหมาย คือ ความหมายแรกเป็นความหมายในเชิงพื้นที่ ความหมายที่สอง หมายถึง ความเป็นสังเปาะโคยแบบภายใน นั่นคือ คนที่ประพฤติดีประพฤติชอบอยู่ในศีลในธรรม ไม่กินเหล้าเมายา ปฏิบัติตนตามข้อห้ามความเชื่อที่เรียกว่าเป็นคนสังเปาะโคยเช่นกัน

การปกครองแบบตะละโควยึดหลักแนวคิดในการปฏิบัติ ๓ หลัก คือ ๑. ลือกาเวะ ๒. ด่งเมียวเวะ และ ๓. เวียเจียเวะ โดยมีกฎในการอยู่ร่วมกันที่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติ คือ

๑. สะนุโถ กฎแห่งธรรมะ เกี่ยวกับจริยธรรม ศีลธรรมและวัฒนธรรม ยึดหลักธรรมทางศาสนา ที่มีหลักธรรมสูงสุดคือการมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อยู่ในหลักด่งเมียวเวะ
๒. สะนุเจอะ กฎแห่งการพึ่งพาอาศัย รู้เขา รู้เรา รู้สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รู้สิ่งที่มีพระคุณแก่เรา เป็นการอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน อยู่ในหลักลือกาเวะ
๓. สะนุหุละ หมายถึง การดีดรากฎครั้งแรก เช่น ยุคของอุ้มมีการดีดรากฎครั้งแรก ยุคของพระพุทธรเจ้ามีการดีดรากฎของสงฆ์ครั้งแรก และกฎของมหาราชามีการดีดรากฎปกครองประเทศครั้งแรกซึ่งกฎที่มหาราชาดิราขึ้นเป็นการนำกฎในยุคของอุ้มและยุค

ของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ร่วมกัน เป็นกฎที่รวมเอาหลักของลัทธิอาวณะ ด่งเมีย
เวาะและเรียวเจียวเข้าด้วยกัน โดยผู้ร่างกฎและผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติตามเสมอกัน

๔. สะนุกนุ่ย การแหกกฎหรือการฝ่าฝืนกฎ ไม่มีความเท่าเทียม ไม่มีความเป็นธรรม มีแต่
การเอาวัดเอาเปรียบ ทูจรีคคโคง ซึ่งบทลงโทษในอดีตจะขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละ
คน แต่บทลงโทษปัจจุบันจะขึ้นอยู่กับฐานะ

การปกครองแบบตะละ โกวได้ดำรงคงอยู่มาหลายชั่วอายุคนแม้ได้มีการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองเป็นแบบเจ้าเมือง มีตำแหน่งพระศรีสุวรรณคีรี แต่การประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนยังเป็นแบบ
ตะละ โกวอยู่

สะเนฟ่องเป็นหุบ ๑ ใน ๕๕ หุบหรือไม่นั้นยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ แต่ก็มียาวบ้านอาศัยอยู่
อย่างต่อเนื่องมานานกว่า ๒๐๐-๓๐๐ ปี ซึ่งในช่วงดังกล่าวชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหุบสะเนฟ่องมีการเคลื่อนย้ายไป
มาอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้อยู่เป็นหลักแหล่งถาวรเพราะย้ายตามพื้นที่ทำกิน การตั้งบ้านในหุบสะเนฟ่องจึงมีการล้มหาย
และพื้นที่ดินสลับสับเปลี่ยนกันไปโดยมีที่บูต, เล่ทะ, ที่ไล่ป่า, ปรงดี, มีเซ้ง, จะแกที่มีการตั้งบ้านร่วมสมัย
เดียวกับสะเนฟ่อง แต่ต่อมาเกิดการล่มสลายไปด้วยเกิดโรคระบาด เกิดความไม่สงบในพื้นที่ เช่น สงครามโลก มี
กลุ่มคอมมิวนิสต์ ทำให้เหลือที่ไล่ป่าและจะแกที่ร่วมสมัยเดียวกับสะเนฟ่องจนถึงปัจจุบัน

บ้านสะเนฟ่อง หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “สะนีฟุ้ง” มีความหมายว่า “ทำแพ” เพราะใน
สมัยก่อนชาวบ้านจากเกาะสะเต็ง, กองม่องทะ, ปรงดี เดินทางไปมาหาสู่กัน หรือออกนอกพื้นที่โดยการล่องแพ
มาตามลำห้วยเคอหะและหยุดพักที่บ้านสะนีฟุ้ง

บ้านสะเนฟ่องมีความสำคัญทางการปกครองในสมัยที่พระศรีสุวรรณคีรีเป็นเจ้าเมือง (พระศรี
สุวรรณคีรีเป็นตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อครั้งปกป้องชายแดนต่อสู้กับทหารพม่า
และเป็นต้นสกุล “เสตะพันธ์” ซึ่งได้รับพระราชทานนามสกุลมาในสมัยรัชกาลที่ ๖) และเป็นที่ตั้งของเมืองสังข
ละบุรีมาก่อน พระศรีสุวรรณคีรีองค์ที่ ๕ โยกย้ายถิ่นฐานมาจากกะโสลและเล่ากันว่าน่าจะเคยอพยพหนีภัย
สงครามมาจากทางภาคเหนือแถบประเทศจีนด้วย

เหตุที่พระศรีสุวรรณคีรีอพยพมาที่บ้านสะเนฟ่องน่าจะเป็นเพราะ

๑. เป็นที่ราบเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน
๒. มีลำห้วยไหลผ่านหลายสาย เช่น เคอหะ, ที่ฟู, ที่เยเมอ, ที่ท่งบ่อง และที่จะกละ
๓. เป็นพื้นที่เหมาะแก่การป้องกันข้าศึกต่าง ๆ ที่เข้ามารุกรานหมู่บ้าน เพราะมีภูเขาโอบ
ล้อมโดยรอบ

อาณาเขตปกครองของพระศรีสุวรรณคีรีในสมัยนั้นเล่ากันว่า เริ่มตั้งแต่จังหวัดตากมาจนถึงด่าน
พระเจดีย์สามองค์โดยมีการเรียกขานบริเวณแถบนั้นว่า “กุ่มเซอพลอง” เลยไปถึงท่าเรือ มีการเรียกขานบริเวณ
แถบนั้นว่า “คลี่สะนี” และอาจจะเลยไปถึงพระปฐมเจดีย์ นครปฐม ซึ่งมีการเรียกขานบริเวณแถบนั้นว่า “กุ่มเปือ
เทื่อ”

เขต ๑ ห้วยใหญ่เนรศวร ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้บุกรุกและมีความพยายามในการผลักดันให้ชาวบ้านออกจากป่า โดยทางการจัดสรรที่อยู่ที่ทำกินให้ใหม่ครอบครัวยุติ ๑๔ ไร่ที่บ้านปะไร โพนก แต่ชาวบ้านไม่อพยพโยกย้าย เพราะพื้นที่ที่จัดสรรให้เป็นพื้นที่โล่ง เป็นที่ดอน มีสภาพแห้งแล้ง ดินร่วนไม่ชุ่มชื้น ไม่เหมาะกับการทำมาหากิน ของชาวบ้านที่ต้องอาศัยป่าในการปลูกข้าวไร่หมุนเวียนเพื่อยังชีพ และยังเป็นพื้นที่ติดชายแดน มีคนหลายกลุ่ม ทั้งมอญ พม่า เมื่อชาวบ้านไม่ยอมโยกย้าย การกระทบกระทั่งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงมีมาอย่างต่อเนื่อง แม้จะมี องค์การพัฒนาต่าง ๆ เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ ฯลฯ เข้าช่วยเหลือ แต่ปัญหาเรื่องพื้นที่ทำกิน ไร่หมุนเวียนและการใช้ประโยชน์จากป่าก็ยังคง ยืดเยื้อ จนกระทั่ง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เข้ามาหนุนเสริมชุมชนในการทำวิจัยร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และ เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ – ๒๕๕๔ โดยใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่ ที่ใช้ประโยชน์ กำหนดเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร โดยการจับ พิกัด ทำแผนที่ และกำหนดกฎกติกา ข้อห้ามในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทำให้ปัญหาความไม่เข้าใจกันกับทาง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยุติลงได้

ข. ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านสะเนพ่องตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยใหญ่เนรศวรด้านตะวันตกของจังหวัด กาญจนบุรี อยู่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ ๘๐๐-๑,๑๐๐ เมตร มีภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน มีห้วยเคอเหระเป็น ลำห้วยสายหลัก พื้นที่ราบส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของตัวหมู่บ้านและพื้นที่ทำนา ทำสวน โดยมีพื้นที่ทำกินที่เป็น ไร่ ข้าวหมุนเวียน รวม ๑๕ พื้นที่ คือ ๑.พื้นที่ห้วยโพธิ์ ๒.พื้นที่ห้วยขย ๓.พื้นที่เกาะใบปี ๔.พื้นที่ละละ ๕.พื้นที่ปะย ๖. พื้นที่ห้วยแม่ ๗.พื้นที่ห้วยหว่อง ๘.พื้นที่ปูลาย ๙.พื้นที่จ้องพุกล่า ๑๐.พื้นที่เกาะเคาะของ ๑๑.พื้นที่เขอล่องวา เหล่ ๑๒.พื้นที่กะหริ่ง ๑๓.พื้นที่ที่ฝั่ง ๑๔.พื้นที่ที่ทา และ ๑๕.พื้นที่ที่คี่

ค. ที่ตั้ง - อาณาเขต

บ้านสะเนพ่อง หมู่ที่ ๑ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ โดยรอบ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านไล่โว่-ชาลาเว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านกองม้องทะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านเกาะตะเคิง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านช่องกาเลีย

ง. เส้นทางคมนาคม

การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านมีระยะทางประมาณ ๕ กิโลเมตร จากทางแยกถนนหลักก่อนถึงตัว อำเภอสังขละบุรี เป็นถนนคอนกรีตถึงที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ค่อยจากนั้นเป็นถนนลูกรังผ่าน บ้านดินเขา ข้ามเขาไม้แดงซึ่งมีความลาดชันพอสมควร แล้วข้ามห้วยเคอเหระ ผ่านมาถึงหน่วยพิทักษ์ป่าสะเน พ่องก่อนเข้าสู่หมู่บ้าน การเดินทางสามารถใช้รถมอเตอร์ไซด์และรถขับเคลื่อนสี่ล้อในช่วงหน้าแล้ง แต่หากเป็น

ช่วงหน้าฝนรถขับเคลื่อนดีด้อยเข้าออกลำบากเพราะเส้นทางขึ้น-ลงเขาค่อนข้างชัน และกระแสน้ำในห้วยค่อนข้างแรง การเดินเท้า หรือใช้รถมอเตอร์ไซด์รวมกับการเดินจึงเป็นวิธีที่ปลอดภัยที่สุด

จ. ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ลักษณะทางสังคม

ประชากรเกือบทั้งหมดเป็นชาวไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) ชาวบ้านที่อยู่ในสะเนพ่องดั้งเดิมและที่เกิดในปัจจุบันซึ่งไม่ตกสำรวจจะถือบัตรประจำตัวประชาชน ส่วนคนที่ถือบัตรสี เช่น บัตรฟ้า บัตรเขียวขอบแดง บัตรค้างคาว และไม่มีบัตรจะมีทั้งคนที่เกิดในหมู่บ้านแต่ตกสำรวจ และคนที่ย้ายมาจากที่อื่นซึ่งเข้ามาขี้มอดูและย้ายเข้ามาอยู่ถาวร รวมถึงกลุ่มคนอพยพมาจากประเทศพม่าและทางอำเภอสังขละบุรีเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งบางคนมีการแย่งชิงทรัพยากร พื้นที่ทำกินด้วยมีวัฒนธรรมในการหาอยู่หากินและการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติต่างจากคนใน

ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวชายและถือบรรพบุรุษหรือตระกูลของฝ่ายหญิงเป็นหลัก ผู้ชายที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วต้องเปลี่ยนไปไหว้บรรพบุรุษของทางฝ่ายหญิง ไม่สามารถกลับไปไหว้บรรพบุรุษในตระกูลของตนเองได้อีก เพราะเมื่อแต่งงานมีครอบครัว ผู้เป็นแม่หรือพี่สาวคนโตจะบอกกล่าวกับบรรพบุรุษในตระกูลว่าลูกชาย พี่ชาย หรือน้องชาย มีครอบครัวแล้วต้องไปไหว้บรรพบุรุษของภรรยาแทน

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ผู้เป็นพ่อมีหน้าที่ทำไร่ ทำนาเป็นหลัก ผู้เป็นแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกและดูแลเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้าน เช่น อาหารการกิน และช่วยงานในไร่ เช่น คายหญ้า ทำแปลงผัก ส่วนลูกมีหน้าที่เรียนหนังสือ และช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในบ้าน เช่น เลี้ยงน้อง หุงหาอาหาร หรือเข้าไปศึกษาที่วัด และหากเด็กต้องการจะบวชเรียนก็สามารถบวชเป็นเณรได้เมื่ออายุย่างเข้า ๑๐ ปี พออายุย่างเข้า ๑๕ ปี เริ่มเป็นหนุ่มเป็นสาว ถ้าเป็นชายจะช่วยในเรื่องของการทำไร่ได้บ้าง ถ้าเป็นหญิงจะช่วยงานภายในบ้านและคายนหญ้า เมื่ออายุเข้า ๒๐ ปีถ้าเป็นชายต้องบวชพระก่อนที่จะมีครอบครัวได้ แต่ปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้เด็กและเยาวชนโดยส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบ หรือทำงานในเมือง ทำให้ไม่มีเวลาช่วยเหลืองานในครอบครัว หรือมีเวลาอยู่กับพ่อแม่ ญาติพี่น้องน้อยลง การอบรมสั่งสอนจึงเป็นหน้าที่ของครูบาอาจารย์ในโรงเรียนแทน ส่วนคนที่ไปทำงานในเมืองจะมีเวลากลับบ้าน อยู่กับครอบครัวได้ก็เฉพาะวันหยุดช่วงเทศกาลเท่านั้น

ความเป็นเครือญาติของแต่ละครอบครัวไม่ได้สัมพันธ์กันเฉพาะภายในหมู่บ้าน แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันในระดับตำบลด้วยการแต่งงาน ทำให้ความเป็นเครือญาติขยายไปในระดับตำบล แต่ทั้งนี้ความเป็นเครือญาติของชาวไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) ไม่สามารถดูได้จากนามสกุล เพราะในสมัยก่อนชาวไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) ไม่เคยใช้นามสกุล แต่เมื่อต้องใช้นามสกุลเพื่อให้มีทะเบียนบ้านและบัตรประชาชน คนที่ไม่มีนามสกุลก็จะไปขอใช้นามสกุลร่วมกับครอบครัวอื่นที่ไม่ใช่ญาติ จึงมีชื่อเรื่องแปลกหากพี่น้องโดยสายเลือดจะมีนามสกุลที่แตกต่างกัน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

เมื่อตั้งบ้านเรือนต้องมีหัวขั้วโลด (เคอเหระ) และหัวขั้วที่พุยไหลผ่านซึ่งมีน้ำตลอดปี มีหัวขั้วที่เข้เม่อและหัวขั้วที่ท่งบ่องไหลผ่านกลางหมู่บ้านแต่มีน้ำเฉพาะช่วงหน้าฝน การตั้งบ้านเรือนจึงต้องอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อสะดวกต่อการใช้สอยทั้งในครัวเรือน ปุ่กผักสวนครัว การขยายพื้นที่เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนจะขยายไปในบริเวณที่ยังเป็นพื้นที่โล่ง ซึ่งสามารถขยายพื้นที่ไปได้ไกลจนถึงจะคิพื่อที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน และขยายไปทางทิศตะวันออก (ฝั่งที่วา) แต่มีการสร้างบ้านเรือนได้ไม่มากด้วยเหตุที่ติดกับไร่หมุนเวียนและไร่ซากของหมู่บ้าน บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนในแต่ละจุดมีการเรียกชื่อตามเขตที่ตั้งบ้านซึ่งอยู่ใกล้กับลำห้วย คือ

๑. บ้านที่ข้ามหัวขั้วโลด (เคอเหระ) ไปทางฝั่งไร่หมุนเวียนและไร่ซาก เรียก ที่วา
๒. จากฝั่งวัด, โรงเรียนเลยมายังก่อนข้ามสะพาน (ใกล้ที่ทำการคูใหญ่บ้านปัจจุบัน) เรียก ตะว่องคูทอง มีความหมายว่า อยู่บ้านบน
๓. ข้ามสะพานลงไปถึงหน่วยพิทักษ์ป่าสะเนบ่อง และทางแยกลงไปถึงที่เผาศพ เรียก ตะว่องไค่หล่อง มีความหมายว่า บ้านล่าง
๔. อีกฟากถนนฝั่งที่อยู่ใกล้ที่เผาศพใกล้ที่พุย เรียก ฝั่งที่พุย

การศึกษา

ในอดีตที่การศึกษาตามแบบแผนของกระทรวงศึกษาธิการยังเข้าไม่ถึงหมู่บ้าน ชาวบ้านจะไปศึกษากับพระ พระมีหน้าที่ในการสอนหนังสือตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและหลักธรรมของอุปัชฌาย์ มีการศึกษาทั้งในเรื่องศีลและการปฏิบัติตนตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติที่เรียกว่า เซอหม่าดู และเซอตะคิ เซอหม่าดูคือการเรียนการสอน เซอตะคิคือการประพฤติปฏิบัติที่อยู่ในคำราต่าง ๆ เช่น คำราลือกาติริ (ลือกา คือ โลก คิริ คือ ความเห็น รวมความว่า ความเห็นทางโลก) คำราพระธรรม พระสูตรและพระวินัย ที่เน้นการศึกษาหลัก ๆ ได้แก่

๑. เซอคือ คือ ความเชื่อที่เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม หลักธรรมคำสอนของพระอุปัชฌาย์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพิธีกรรมต่าง ๆ
๒. เซอตะคิ คือ การปฏิบัติตามความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมทางศาสนา
๓. เซอเก้งหน่วย เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทั้งธรรมชาติให้มาและมนุษย์สร้างขึ้น
๔. เซอตะไทรก วิธีการป้องกันจากลางบอกเหตุ
๕. เซอหละ ไมก คือ ลางบอกเหตุจากสภาพแวดล้อม ลางบอกเหตุมี ๒ ลักษณะ คือ
 - ก. ลางบอกเหตุจากการฝัน (หละไมกหละโปะ)
 - ข. ลางบอกเหตุจากธรรมชาติ (หละไมกตะง่วย) เช่น

- กุเอ็งหนา คั้นมะเดื่อชนิดหนึ่ง ถ้าออกลูกเยอะบริเวณ โคน
ต้น ฝ่นจะมากในต้นฤดู ถ้าออกลูกกลางต้นเยอะ ฝ่นจะ
ตกในช่วงกลางฤดูมาก ถ้าออกลูกปลายต้นเยอะแสดงว่า
ปลายฤดูฝ่น ฝ่นจะมาก
- ช่วงฤดูฝ่น ถ้าเห็นกบเล่นน้ำในช่วงที่พระจันทร์มีแสง
สว่างจ้า บอกให้รู้ว่าปีนี้น้ำจะท่วมสูง และในช่วงฤดูฝ่น
ตอนเช้าครู่ ถ้าเห็นเมฆลอยไปทางทิศเหนือ บอกให้รู้ว่า
ในช่วงนี้ฝ่นจะมากขึ้น
- คีซู่ คือ กบชนิดหนึ่ง ถ้าคีซู่กระโดดขึ้นเนินเขา น้ำจะท่วม
- ในช่วงถึงฤดูคั้นไม้ดอกคอกจะเป็นคัน ไม้จะโรกได้ ถ้า
ออกน้อยในปีนั้น ลมไม่แรงมาก ถ้าออกเยอะมากจน
ผิดปกติ แสดงว่าลมพายุจะรุนแรงมากในปีนั้น ๆ
- นกทำรัง ผีงทำรัง มดแดงทำรัง สัตว์เหล่านี้ถ้าทำรังโคน
กิ่ง แสดงให้เห็นว่าปีนี้ลมแรงมาก ถ้าทำรังปลายกิ่งไม้
แสดงให้เห็นว่าลมพายุไม่แรงมาก
- ขะไรกซัว คือ จิ้งหรีด ถ้าจิ้งหรีดซุดหลุมลึกแสดงว่าปีนี้
หนาวมาก ถ้าซุดหลุมตื้น แสดงว่าปีนี้ไม่ค่อหนาว

ธรรมชาติจะเตือนภัยเพื่อให้มนุษย์ได้รับรู้ล่วงหน้า ซึ่งมนุษย์จะมีพิธีกรรมในการ
ป้องกัน คือ เซอตะไทรกที่จะเอาดอกไม้ รูป เทียนเพื่อปกป้องภัยพิบัติที่จะเกิดกับชุมชนได้

การศึกษาในปัจจุบัน วัดไม่มีบทบาทหน้าที่เหมือนในอดีต ภายในหมู่บ้านมีโรงเรียน
ตำรวจตระเวนชายแดนศูนย์รวมเด็กเรียนอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ ๖ เด็กนักเรียนมีทั้งที่อยู่ใน
หมู่บ้านและมาจากหมู่บ้านอื่นใน ต.ไล่โว่และพักอยู่ในโรงเรียน หลังจากจบการศึกษาแล้วหากต้องการเรียนต่อ
ทางโรงเรียนจะส่งไปที่โรงเรียนสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี โดยไม่เสียค่าเล่าเรียน หรือหาก
เป็นเด็กเรียนดี มีความประพฤติดี ทางโรงเรียนจะประสานให้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนวังไกลกังวล อ.หัวหิน จ.
ประจวบคีรีขันธ์ แต่หากพ่อแม่สามารถส่งให้เรียนต่อได้เองก็จะไปเรียนต่อในโรงเรียนประจำอำเภอสังขละบุรี
หรือ อำเภอทองผาภูมิ ส่วนเด็กที่เรียนจบชั้น ป.๖ แล้วแต่ไม่ได้เรียนต่อนอกหมู่บ้านก็จะเรียนต่อ กศน. หรือพ่อ
แม่อาจให้บวชเรียนที่วัดในหมู่บ้านหรือที่วัดในอำเภอเมือง จ.กาญจนบุรี หรือวัดอื่น ๆ ในจังหวัดใกล้เคียง เช่น
วัดพระประโทน จ.นครปฐม แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความตัดสินใจของเด็กเอง

สาธารณสุข

ภายในหมู่บ้านไม่มีสถานอนามัย เมื่อชาวบ้านมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยจะรักษาตัวเอง
หรือคนในครอบครัวเบื้องต้นโดยการ ใ้ยาสมุนไพรที่เรียนรู้อาจจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือจากเพื่อนบ้านที่รักษา
หาย แต่ถ้ารักษาเบื้องต้นแล้วอาการยังไม่ดีขึ้นก็จะไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลสังขละบุรี หรือโรงพยาบาลที่
บ้านห้วยมาลัยซึ่งเป็นโรงพยาบาลคริสเตียน การรักษาตัวเองของชาวบ้านจะมีทั้งการใช้ยาสมุนไพร การซื้อยากิน

เองที่มีขายในหมู่บ้าน หรือฝากซื้อจากร้านขายยาในอำเภอ หรือไปหา อสม. ในหมู่บ้านซึ่งยาที่ อสม. ใช้อยู่รักษา เป็นหลักคือ พาราเซตามอล

“อสม. จะมียาไม่กี่ชนิด ส่วนใหญ่จะมียาพาราเซตามอลเป็นหลัก มีการเจาะเลือดบ้าง แต่เป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยมาเอริยกมองทะที่เข้ามาเจาะ หมอจาก รพ. สังขละจะเข้ามานาน ๆ ครั้ง ถ้าคนไข้ ไม่สบายเป็นหนักก็ส่ง รพ. สังขละเพียงอย่างเดียว ในหมู่บ้านพอช่วงหน้าฝนจะเป็นไข้กันเยอะ และมีมาเอริยาระบาด แต่ไม่มีโรคทำร้าย คนที่เป็นมาเอริยจะส่ง ร.พ. ไม่มีการรักษาในเบื้องต้น”

แต่จากการที่บ้านสะเนพ่องมีการตั้งถิ่นฐานมาหลายร้อยปี มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่ามา โดยตลอด การรักษาพยาบาลที่การแพทย์แผนปัจจุบันยังเข้าไม่ถึงในอดีต ชาวบ้านต้องรักษากันเองโดยใช้ความรู้ ที่มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในเรื่องการใช้สมุนไพร ซึ่งแม้ว่าปัจจุบันการรักษาพยาบาลดังกล่าวมี บทบาทกับคนในชุมชนน้อยลง แต่ก็ยังมีหมอชาสมุนไพรที่ให้การรักษาพยาบาลอยู่บ้าง และในแต่ละครอบครัว จะรักษากันเองโดยใช้ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีอยู่ที่เกิดจากการ ได้รู้ได้เห็นจากพ่อแม่ ได้ยินได้ฟังมาจากเพื่อน บ้าน ญาติพี่น้องหรือมาจากประสบการณ์ของตัวเอง การใช้ยาสมุนไพรมีทั้งรักษาอาการจากสัตว์มีพิษกัดต่อย รักษาอาการท้องเสีย ท้องร่วง อาหารเป็นพิษ คลื่นไส้ อาเจียน ตัวร้อน เป็นไข้ รวมถึงการรับประทานพืชผัก หลากหลายชนิดเพื่อปรับความสมดุลในร่างกาย

“ปัจจุบันชาวบ้านจะไปโรงพยาบาลกันมากขึ้น ไม่ค่อยมีใครใช้การรักษาพยาบาล แบบพื้นบ้านเหมือนสมัยก่อน ยาสมุนไพรไม่ค่อยมีคนใช้ สมัยก่อนเวลารักษา จะหาคนแต่ละคนแก้ที่มีความรู้เรื่อง สมุนไพรและสืบทอดต่อกันมาให้ช่วยรักษา แต่จะมีคนที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพรอยู่ไม่กี่คน ซึ่งการรักษาจะใช้ วิธีจับชีพจรเพียงอย่างเดียวก็สามารถบอกชนิดของโรคแต่ละโรคได้แล้ว คนแต่ละคนแก้สมัยก่อนจะใช้การรักษา ด้วยการจับชีพจรก่อนว่าเกิดจากสาเหตุใด บางทีแพ้ของหวานหรือของเปรี้ยว โรคทุกชนิดล้วนเกิดจากอาหาร หรืออากาศ บางทีกินไม่ถูกหลักก็เป็นโรคได้ อากาศก็มีส่วนเหมือนกัน โรคภัยไข้เจ็บสมัยนี้กับสมัยก่อนต่างกัน มาก คนสมัยก่อนไม่ค่อยเจ็บไข้ได้ป่วย ต่างกับคนสมัยนี้โรคภัยไข้เจ็บมีมากขึ้น อาหารการกินก็ต่างจากคนใน สมัยก่อน คนสมัยก่อนกินแค่ของที่มืออยู่ในป่า ในไร่ เพราะการทำไร่ในแต่ละปีมีอาหารที่ปลูกเองเยอะแยะ มากมาย มีกินหลายชนิด แม้กระทั่งดอกไม้ที่กินได้ก็มี หญ้าบางชนิดที่อยู่ในไร่ที่กินได้ก็มี ของทุกอย่างที่กินปลูก เองทำเอง ต่างจากคนในสมัยนี้กินแค่ของที่พึ่งจากตลาดมากกว่าพึ่งในไร่”

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บและการรักษาพยาบาล แบบดั้งเดิม จะเห็นได้ว่าเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือได้รับบาดเจ็บจะรักษากับหมอในหมู่บ้านก่อน ถ้าไม่หายจึง ไปโรงพยาบาล แต่ก็มีไม่น้อยที่รักษากับทางโรงพยาบาลแล้วไม่หายต้องกลับมารักษากับหมอในหมู่บ้านอีก ความเชื่อและวิธีการแก้ไข หรือรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบ่งเป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ความเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ การเปลี่ยนฤดูกาล การเปลี่ยนแปลงของลมฟ้า อากาศที่ทำให้ร่างกายในร่างกายไม่สมดุล **วิธีแก้** ต้องกินอาหารให้ถูกต้องตาม ฤดูกาล การจับชีพจร หรือกดจุดบนฝ่ามือจะบอกถึงอาการที่เป็น เช่น
 - ฤดูร้อน เลือกกินอาหารที่มีความเย็น เพราะภายนอกร่างกายร้อน แต่ภายใน ร่างกายเย็น

- ดูกุหนาว เลือกกินอาหารที่มีความร้อน เพราะภายนอกร่างกายเย็น แต่ภายในร่างกายร้อน
 - ดูกุฝน สามารถกินอาหารได้ทุกอย่าง เพราะความร้อนกับความเย็นเท่ากัน ธาตุในร่างกายมีความสมดุล
 - หากกินอาหารตามฤดูกาลแล้ว ยังเจ็บป่วยอยู่ก็จะรักษาด้วยยาสมุนไพร
๒. ความเจ็บป่วยที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ๑. ถูกผีจับ ๒. ถูกไสยศาสตร์ ๓. ถูกภัยธรรมชาติ ๔. ผิดจารีตประเพณี ๕. ขวัญหาย ๖. กฎแห่งกรรม ๗. พ่อเกิดแม่เกิดจะมาเป็นมาทำร้าย และ ๘. ผิดข้อห้ามที่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ วิญญู ต้องให้หมอที่เป็นร่างทรงตรวจหาสาเหตุของการเจ็บป่วย โดยการจับชีพจรก่อนแล้วจึงรักษาตามสาเหตุ และดูดวงชะตา เช่น
- ถ้าเจ็บป่วยเพราะถูกผีจับ ต้องจับชีพจรที่ฝ่ามือหรือข้อนิ้วแต่ละนิ้ว ถ้ามีการเดินผิดปกติ แสดงว่าเข้าไปในพื้นที่ที่เจ้าที่แรง แล้วถูกจับวิญญาณไว้ ต้องทำพิธีเช่นไหว้ขอขมา
 - ถ้าเจ็บป่วยถูกไสยศาสตร์ ต้องหาหมอที่เก่งไสยศาสตร์มาแก้
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะอิทธิพลของถูกภัยธรรมชาติ ต้องสะเดาะเคราะห์
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะผิดจารีตประเพณี ต้องขอขมาศาลเจ้าบ้าน
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะขวัญหาย ต้องเรียกขวัญผูกข้อมือ
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะกฎแห่งกรรมต้องรักษาศีลภาวนาธรรม
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะพ่อเกิดแม่เกิดในชาติที่แล้วจะมาเอาคืนต้องให้ร่างทรงหรือคนที่สัมผัสได้ช่วยเอาขวัญกลับมา
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะผิดข้อห้ามที่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ ต้องแก้ด้วยการละทิ้งพื้นที่

การปกครองส่วนท้องถิ่น

ในสมัยที่หมู่บ้านยังไม่มีมีการปกครองตามระเบียบราชการเหมือนเช่นปัจจุบัน เจ้าเมืองคนแรกที่ทำกรปกครองในสมัยนั้น คือ พระศรีสุวรรณคีรี ซึ่งไม่มีใครทราบแน่ชัดว่าเป็นเจ้าเมืองคนแรกมาตั้งแต่เมื่อใด แต่มีการสันนิษฐานกันว่าตำแหน่งพระศรีสุวรรณคีรี รัชกาลที่ ๕ เป็นผู้พระราชทานมาให้ การสืบทอดตำแหน่งของพระศรีสุวรรณคีรี เป็นไปตามลำดับดังนี้

๑. พระศรีสุวรรณคีรีที่ ๑ (ภาวะโพ)
๒. พระศรีสุวรรณคีรีที่ ๒ (กรมเมะจะ)
๓. พระศรีสุวรรณคีรีที่ ๓ (ย่องตะมุ)
๔. พระศรีสุวรรณคีรีที่ ๔ (ป่วยคงญ)
๕. พระศรีสุวรรณคีรีที่ ๕ (ทะเจียงโปรย) เป็นนายอำเภอสังฆละบุรีคนแรก

โดยมีผู้สืบทอดตำแหน่งด้านการปกครองมาจนถึงปัจจุบันคือ สกุล “เสตะพันธ์” ซึ่งมี ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติกับพระศรีสุวรรณคีรี ปัจจุบันมีองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ มีสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลหมู่บ้านละ ๒ คน มีกำนันตำบล มีผู้ใหญ่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และจัดตั้ง คณะกรรมการในด้านต่าง ๆ เช่น กรรมการสิ่งแวดล้อม กรรมการหมู่บ้าน กรรมการวัฒนธรรม ฯลฯ

ลักษณะทางวัฒนธรรม

เดือนมกราคม ประเพณีกินข้าวใหม่ เป็นงานพิธีที่ต้องทำในแต่ละครอบครัวก่อนที่จะ เริ่มต้นทำไร่กันอีกครั้ง และเป็นงานประเพณีที่จัดร่วมกันในระดับตำบลโดยหมุนเวียนไปในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่ง ปีใดหมู่บ้านไหนเป็นเจ้าภาพจะจัดให้มีงาน ๔ ถึง ๓ วัน โดยมีพิธีเปิดงานในวัด นิมนต์พระสงฆ์สามเณร ไหว้ พระ และเลี้ยงอาหารชาวบ้านที่มาร่วมงานตั้งแต่คืนวันขึ้น ๑๓ ค่ำ วันรุ่งขึ้นตอนเช้าของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีพิธีผูก ข้อมือเรียกขวัญพระแม่โพสพ และผูกข้อมือคนที่มาร่วมงาน คืนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ พระจันทร์เต็มดวง จะมีร้านค้า สวรรค์ โดยก่อนเดินเข้าร้านค้า บริเวณด้านหน้าจะมีบาตรสำหรับให้คนที่เข้าร่วมงานใส่เงินตามศรัทธาเพื่อ เข้าไปกินอาหารที่นำมาจัดเลี้ยงภายในร้านค้าสวรรค์ และวันแรม ๑ ค่ำซึ่งเป็นวันสุดท้ายของงาน ตอนกลางคืนผู้ มาร่วมงานจะขึ้นวัด ไหว้พระ พระสงฆ์สามเณรและกรวดน้ำ เป็นพิธีปิดงาน ตลอดจนการจัดงานนอกจากพิธี ดังกล่าวข้างต้น เจ้าภาพจะจัดให้มีการแสดงรำวงในช่วงกลางวัน และแข่งขันกีฬาในประเภทต่าง ๆ ช่วงกลางวัน

เดือนกุมภาพันธ์ ประเพณีอวยพรหูล เป็นการสะเดาะเคราะห์ของชุมชน จะทำกันใน แต่ละบ้านก็ได้โดยชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาร่วมกันกวนยาสุและนิมนต์พระมาสวดทำพิธี หรือทำร่วมกัน ที่วัด โดยคนในชุมชนจะช่วยกันทำ ยาสุ ซึ่งมีส่วนผสมของข้าวเหนียว, มะพร้าว, หัวหอม, กระเทียม, น้ำมันพืช, ถั่ว, น้ำตาล กวนรวมกัน เมื่อสุกได้ที่จึงนำยาสุไปอวยพรให้พระสงฆ์ทำพิธี กรวดน้ำ แม่เมตตา อุทิศส่วนกุศล หลังจากทำพิธีเสร็จและพระสงฆ์ฉันเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะกินยาสุแล้วนำกลับมาโปรยรอบบ้านเพื่อกันไม่ให้ผี หรือสิ่งไม่ดีเข้าบ้าน และต้องไม่ลืมที่จะนำมาวางไว้บนหัวเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ การกวนยาสุตามบ้านจะ ทำวันไหนก็ได้ในเดือนกุมภาพันธ์ แต่หากทำร่วมกันที่วัดจะเป็นวันพระ

เดือนมีนาคม ประเพณีการไหว้เจดีย์พระธาตุ ซึ่งกระทำในช่วงขึ้น ๑๕ ค่ำ โดยคนใน ชุมชนจะร่วมกันนำทรายในห้วยมาก่อเจดีย์ แล้วจึงนำดอกไม้, ธูป, เทียนมาสักการบูชา นิมนต์พระสงฆ์สามเณร กรวดน้ำ แม่เมตตา อุทิศส่วนกุศล หรือหากชุมชนไหนมีความพร้อมที่จะจัดงานระดับตำบลก็จะเชิญชาวบ้านจาก หมู่บ้านอื่นมาร่วมงาน ๓ วัน ๓ คืนก็ได้

เดือนเมษายน เป็นทั้งเดือนปีใหม่และเป็นวันสงกรานต์ของชาวไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) มีการจัดงาน ๔ ถึง ๓ วัน โดยเริ่มในคืนวันขึ้น ๑๓ ค่ำตอนเย็น (ชาวบ้านเรียกว่างานลง) และเลิกงานใน คืนแรม ๑ ค่ำ ตลอด ๓ วันจะมีพิธีกรรมหลัก ๆ คือ วันขึ้น ๑๓ ค่ำตอนเย็น นิมนต์พระสงฆ์สามเณร ไหว้พระ เป็นพิธีเปิดงาน วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงแรม ๑ ค่ำตอนบ่าย สรงน้ำพระแก้วและพระสงฆ์ วันขึ้น ๑๕ ค่ำตอนเช้า ได้ บาตรได้คันโพธิ์ ค้ำคันโพธิ์ คันไทร รับศีลได้คันโพธิ์ สร้างสะพานหรือขอขมาสะพานที่มีอยู่แล้ว และบูชาเทพ ๓ องค์ คือ กะตะจือ รุกขจือ และ โผ่งเมียจือที่ได้คันโพธิ์ แคก่อนถึงวันงานแต่ละครอบครัวต้องกราบไหว้ขอขมา พ่อแม่ หรือบูชาบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วจึงจะเข้าร่วมงานได้

การกราบไหว้ขอขมาพ่อแม่จะต้องมี “ที่พะเลอะ” ประกอบด้วย น้ำ ๑ ขัน, ลูกส้มป่อย เผาพอใหม่ให้เนื้อมิกลั่นหอม, ขมิ้นผงหรือแป้ง และดอกไม้ ใต้อ่างทั้ง ๓ อย่างลงในน้ำเพื่อเอาไปล้างมือล้างขา ขอขมาพ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้าน เตรียมเทียน ๓ เล่ม และดอกไม้ ๓ ดอกวางไว้ในขันกราบไหว้พ่อแม่ จะแยก ทำแต่ละครอบครัวหรือจะทำรวมพี่น้องก็ได้ เมื่อขอขมากราบไหว้พ่อแม่เสร็จแล้วจึงขึ้นวัดรับศีล ไหว้พระในคอนเียนขึ้น ๑๓ คำ

เช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้นวัด ไต่บาตร ไหว้พระ รับศีล เช้าวันขึ้น ๑๕ ค่ำเป็นวันพระใหญ่ มีพิธีไต่บาตรได้คันโพธิ์ ก่อนไต่บาตร ผู้นำพิธีกรรมจะบูชาเทพ ๓ องค์ก่อน เมื่อไต่บาตรเสร็จแล้วจะบูชาคันโพธิ์ กรวดน้ำได้คันโพธิ์ แล้วจึงคำคันโพธิ์ (ตุโกว) การคำคันโพธิ์ หรือตุโกวนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า ในชีวิตคนเราเกิดมาต้องมาอาศัยคันโพธิ์ก่อน คนที่จดบัญชีชีวิตเราหรือชั่งกะเนืยวอาศัยอยู่ที่คันโพธิ์ คนที่เกิดมาทุกคนต้องบันทึกสังขะชีวิตกับชั่งกะเนืยวเอาไว้ทุกคน และคันโพธิ์เป็นที่ตั้งศรีสวัสดิ์ของพระพุทธเจ้า เป็นคันไม้ที่ควรเคารพบูชา อีกทั้งเป็นการต่อชะตาชีวิตในเคราะห์กรรมของแต่ละคน ชาวบ้านจะนำน้ำใส่ขมิ้นและของหอมต่าง ๆ ไปล้างคันโพธิ์พร้อมทั้งอธิษฐาน กรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศล และเอาไม้ไปคำคันโพธิ์เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้กับตนเอง

การสร้างสะพาน หรือบ่งโล้ว เอาน้ำที่พะเลอะไปพรมสะพานพร้อมทั้งอธิษฐาน กรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศลเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้กับตนเองและทำความเคารพบูชาเทพดูแลให้คุ้มครองไม่ให้คนน้ำตกทำ

อย่างไรก็ตามในช่วงท้ายของการบูชาทุกครั้งหรือในงานบุญทุกงานต้องมีการกรวดน้ำก็เพื่อเป็นการบอกกล่าวต่อธาตุทั้ง ๔ โดยมีเทียน หมายถึงธาตุไฟ กรวดน้ำ หมายถึงธาตุน้ำ ลงสู่ดิน หมายถึงธาตุดิน คำอธิษฐาน คำสวด หมายถึงธาตุลม เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดภัยพิบัติมาจนถึงตัวเรา เพื่อส่งจิตวิญญานให้ธาตุดิน น้ำ ไฟ รับรู้ในการบูชาขอขมาทุกครั้ง

การสร้างเจดีย์ทรายในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เพื่อให้จิตใจและร่างกายอยู่เย็นเป็นสุขกับการเข้ามาของฤดูฝน พร้อมทั้งป้องกันไม่ให้ภัยพิบัติจากธรรมชาติเข้ามาสู่ชุมชน

มีการนำพระแก้วลงมาทรงนั่งเพื่อความเป็นสิริมงคล รวมถึงการไหว้ผู้อาวุโสที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป และมีการเล่นสะบ้า พอวันแรม ๑ ค่ำเป็นวันเลิกงาน แต่ละคนจะขึ้นวัดถวายปัจจัยต่าง ๆ ให้กับพระสงฆ์

นอกจากนี้ยังมีการบูชานางสงกรานต์ซึ่งเป็นวันใดนั้นจะดูจากปฏิทินของไทยและมีการทำนายเช่นเดียวกับคนไทย เช่น ด้านางสงกรานต์ชี้ควายลงมาแสดงว่าปีนี้เป็นสกเขอะ การบูชาจะต้องทำในช่วงเช้ามีคประมาณ ๕ เพราะเชื่อว่าเทพเทวดา บรรพบุรุษ เจ้าที่เจ้าทางจะมาหาของกินในช่วงเช้ามีคก่อนสว่างโดยนำอาหารไปบูชาได้คันไม้ใหญ่ ในช่วงเช้าจึงถวายอาหารพระสงฆ์

เดือนพฤษภาคม หลังจากผ่านพ้นเดือนขึ้นปีใหม่ ทุกครอบครัวจะต้องไหว้พระ ถวายกุ้มครองบ้าน ผู้หญิงที่อาวุโสสูงสุดในบ้านเป็นคนทำพิธี คนในครอบครัวรวมถึงลูกหลานที่ออกไปทำงานหรือเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน และพี่น้องที่ยังไม่ได้แยกครอบครัวจะกลับมาทำพิธีรวมกันในบ้านเป็นเวลา ๒ คืน และต้องนอนรวมกันห้ามแยกไปนอนบ้านอื่น แต่หากลูกหลานหรือพี่น้องคนใดกลับมาระหว่างที่ทำพิธีไปแล้ว

๑ ถิ่นจะต้องไปนอนบ้านอื่น ส่วนฝ่ายชายที่แยกครอบครัวแล้วจะต้องไปทำพิธีทางฝ่ายภรรยา ในบางครอบครัวที่ถูกหลานหรือพี่น้องไม่ได้กลับมา คนทำพิธีสามารถบอกกล่าวและไหว้แทนได้

เดือนกรกฎาคม ประเพณีเข้าพรรษาจะมีงานบุญ ๔ คืน ๓ วัน ชาวบ้านจะเข้าวัดรับศีลตั้งแต่คืนวันขึ้น ๑๓ ค่ำและใส่บาตรทุกเช้าเป็นเวลา ๓ วัน พอถึงวันพระใหญ่ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ เป็นวันเข้าพรรษาของฆราวาสเพื่อที่จะอธิษฐานจิตว่าตลอดช่วงเข้าพรรษาจะปฏิบัติตนอย่างไร เช่น ไม่ดื่มเหล้า ๓ เดือน หรือจะถือศีลภาวนาธรรมเป็นเวลา....วันหรือ.....เดือน ก่อนขึ้นวัดชาวบ้านจะไหว้เจดีย์โดยใช้เทียน ๑ เล่ม และแต่ละคนจะมีกรวยดอกไม้พร้อมเทียนจำนวน ๓ เล่มแทนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และดอกไม้ ๓ ดอกในการบูชา พร้อมทั้งถวายเทียนที่หลอมรวมจากเทียนที่แต่ละครอบครัวนำมาให้ ถวายให้พระสงฆ์ในวันแรม ๑ ค่ำที่เป็นวันเข้าพรรษาของพระสงฆ์ และในทุกวันพระใหญ่จะมีผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กเข้าวัดถือศีล ๘ ตลอด ๓ เดือน

เดือนสิงหาคม ประเพณีผูกข้อมือ (ไข่มู) มีความหมายสำคัญในการรวมพลังคนในครอบครัวหรือคนในชุมชน ถ้าเป็นการผูกข้อมือในครอบครัวจะทำวันใดก็ได้ แต่ถ้าเป็นการผูกข้อมือในระดับชุมชนจะทำในวันพระใหญ่ขึ้น ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำเท่านั้น การผูกข้อมือจะต้องเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ดังนี้ ๑.ข้าวเหนียวดำกั๋ง ๒.ข้าวเหนียวสุกแหลม ๓. อ้อย ๔.กล้วย ๕.ข้าวปุ้นมือ ๓ อัน ๖.น้ำ ๗.ผ้าขาว ๘.ดอกไม้ และ ๙.ไม้เคาะขวัญ ผู้ทำพิธีจะเป็นผู้อาวุโสในบ้าน พ่อผูกให้แม่ แม่ผูกให้พ่อแล้วจึงผูกให้ลูกหลาน ในระหว่างผูกข้อมือ พ่อแม่จะเรียกขวัญให้ลูกหลานว่า “ให้ขวัญลูกกลับมา กลับมามีสุขภาพดี กลับมานอนหลับให้สบาย กลับมากินให้อิ่ม อย่าไปเชื่อคนบ้าคนขย อย่าไปตามอยู่กับคนลวงคนบ้า อย่าเชื่อคนแปลกหน้า อย่าอยู่ในป่าช้า อย่าอยู่ในคงไพร อย่าไปใกล้สิ่งที่ไม่เห็น อย่าอยู่ในเส้นทางของนกกาเหว่า อย่าอยู่ในบ้านร้างเมืองร้าง อย่าอยู่บนหินบนผา กลับมาผูกข้อมือข้อเท้า กลับมาอยู่ร่วมกับพ่อแม่ พี่และน้อง กลับมากินของที่เก็บไว้ ให้กลับมา ให้มีสุขภาพดี อยู่เย็นเป็นสุข” เสร็จแล้วจึงหยิบเอาของที่เตรียมไว้อย่างละนิดละหน่อยมาจุ่มน้ำแล้ววางไว้บนหัว

เดือนกันยายน งานบุญเรือและถวายน้ำผึ้ง น้ำตาลทราย เป็นการทำบุญถวายอาหารให้พระสงฆ์ งานบุญจะเริ่มขึ้นในตอนเย็นขึ้น ๑๓ ค่ำ พระสงฆ์นำสวดมนต์ ไหว้พระเป็นการบอกให้รู้ว่าการทำบุญเริ่มแล้ว ตอนเช้าขึ้น ๑๕ ค่ำ แต่ละบ้านจะเอาน้ำผึ้งหรือน้ำตาลทรายมาใส่บาตรเพื่อถวายพระสงฆ์ หลังจากใส่บาตรเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะช่วยกันสร้างเรือโดยใช้ไม้ไผ่ เตรียมสิ่งของที่ใช้ในงาน ประกอบด้วย ๑.โพธิ์ไค้ (กรวยที่ใส่ดอกไม้) ๑,๐๐๐ กรวย หรือ ๑๐๘ ก็ได้ ๒.ดอกไม้ ๑,๐๐๐ ดอก หรือ ๑๐๘ ดอกก็ได้ ๓.เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม หรือ ๑๐๘ เล่มก็ได้ ๔.ตะหนู (ธง) ๑,๐๐๐ อัน หรือ ๑๐๘ อันก็ได้ และ ๕.ตะเคิง (ลูกศร) ๑,๐๐๐ อัน หรือ ๑๐๘ อันก็ได้ สิ่งต่างเหล่านี้ ๆ ส่วนมีความหมายของการไปสู่ยุคพระศรีอริยเมตไตรย เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง ตะหนู (ธง) หมายถึงเป้าหมายสูงสุด ตะเคิง (ลูกศร) เป็นเครื่องป้องกันในการฝ่าไปให้ถึงเป้าหมาย โพธิ์ไค้ (กรวยที่ใส่ดอกไม้) เปรียบได้กับบุญ หมายถึงความมั่นคงเข้มแข็ง ดอกไม้ หมายถึงความบริสุทธิ์ ความรัก และเทียน เปรียบได้กับปัญญา แสงสว่าง หรือจิตวิญญาณ เมื่อเตรียมทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วจะเอากรวยดอกไม้ เทียน ธง ลูกศรมาตกแต่งและปักไว้รอบ ๆ ลำเรือ ชาวบ้านจะนำผัก ผลไม้จากไร่หรือสวน รวมถึงของแห้งต่าง ๆ ที่ต้องการทำบุญมาใส่ไว้ในเรือ พิธีถวายเรือ น้ำผึ้ง น้ำตาลทรายจะทำในตอนกลางคืน พระสงฆ์สวดมนต์ ชาวบ้านจุดเทียนรอบลำเรือแล้วถวายให้พระสงฆ์

เดือนตุลาคม ประเพณีออกพรรษาจะมีงาน ๔ คืน ๓ วัน คืนแรกชาวบ้านจะเข้าวัด สวดมนต์ ช่วงเช้าของอีกวันชาวบ้านจะทำบุญตักบาตร ช่วงกลางวัน พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนาเรื่องพระเวสสันดรชาดกตลอด ๓ วัน ในคืนสุดท้ายของวันออกพรรษาชาวบ้านจะเข้าวัด สวดมนต์ ทำบุญถวายสังฆทานให้กับพระ และถวายทานแม่น้ำโดยคนในชุมชนจะช่วยกันสานตะกร้าไม้ไผ่วางบนแพในห้วยและบนบกเพื่อให้ชาวบ้านนำผัก ผลไม้ อาหารแห้งต่าง ๆ ที่ต้องการถวายมาใส่ในตะกร้าก่อนทำพิธีปล่อยแพให้ไหลไปตามสายน้ำ

ในคืนขึ้น ๑๕ ค่ำโหว่เจดีย์ไฟ ชาวบ้านจะทำกรวยดอกไม้ ๑๐๘ ดอก เทียน ๑๐๘ เล่มไว้บูชาเจดีย์ไฟ ชาวบ้านแต่ละคนจะนำเทียนที่ทำเองจำนวน ๑ เล่มซึ่งใส่เทียนนับจำนวนเส้นด้วยมากกว่าอายุจริง ๑ เส้น (ปัจจุบันจะนิยมซื้อเทียนตามร้านค้ามากขึ้น) มาปักไว้รอบๆ เจดีย์ที่ทำขึ้นจากดินระกำและไม้ไผ่ เมื่อได้เวลาในตอนคืนชาวบ้านจะจุดเทียน หลังจากนั้นมกทายกจะนำสวดมนต์แล้วเดินรอบเจดีย์ไฟ ๑ รอบ จะทำจนครบ ๓ รอบซึ่งในแต่ละรอบชาวบ้านจะนั่งของ ๆ พนมมือในรอบแรก รอบที่สองจะเปลี่ยนเป็นยืนแต่ก้มตัวไปข้างหน้า พนมมือ และรอบสุดท้ายจะยืนตัวตรง พนมมือ หลังจากทำพิธีเสร็จแล้วจึงแยกย้ายกลับบ้าน

หลังจากเสร็จงานออกพรรษาแล้ว ในเช้าวันรุ่งขึ้นชาวบ้านจะทำบุญถวายเทพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าและจิตวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงเป็นทานให้กับคนและสัตว์ โดยใช้บริเวณขอเขาไม้แดงเป็นสถานที่ทำพิธี ชาวบ้านจะช่วยกันสานตะกร้าไม้ไผ่เพื่อนำอาหารแห้งและขนมต่าง ๆ มาใส่ และแขวนไว้ตามกิ่งไม้ หลังจากนั้น มกทายกจะเป็นผู้นำทำพิธี เมื่อทำพิธีเสร็จอาหารต่าง ๆ จะให้ไว้สำหรับคนที่เดินทางไปมาและสัตว์ต่าง ๆ ได้กิน

นอกจากนี้ยังมีประเพณีเพื่อเคาะถู่หว่องทิ (ทำเฉพาะบางปี) ซึ่งเป็นการถวายทานเช่นเดียวกัน แต่จะอยู่ที่หมู่บ้านอื่น โดยผู้ที่ร่วมงานจะเดินทางไปหมู่บ้านเป้าหมายตั้งแต่ช่วงเย็นและรอนจนกว่าชาวบ้านจะนอนหลับกันหมดซึ่งเป็นช่วงเวลาประมาณตี ๒ เมื่อได้เวลาผู้ที่มาร่วมงานจะเดินเข้าหมู่บ้านและส่งเสียงตะโกน ตีเกราะ เคาะ ไม้ให้เกิดเสียงดังเพื่อให้คนในหมู่บ้านนั้นตกใจตื่น แล้วจึงไปที่วัดเพื่อนำของไปถวายกรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศบุญกุศล ชาวบ้านเรียกประเพณีนี้ว่าขโมยบุญ ส่วนคนในหมู่บ้านนั้น ๆ เมื่อรู้ว่าถูกขโมยบุญก็จะพากันไปที่วัดเพื่อเอาอาหาร ขนมต่าง ๆ มาต้อนรับ

อย่างไรก็ตาม นอกจากวัฒนธรรมประเพณีที่ถือปฏิบัติกันในหมู่บ้านแล้ว ยังมีประเพณีที่ถือเป็นงานร่วมกันในระดับตำบล เช่น งานสงกรานต์, งานบุญข้าวใหม่ (เดือนมกราคม) งานผูกข้อมือ, งานบวช ที่จะมีการประชุมร่วมกันทุกหมู่บ้านก่อนว่าจะจัดงานที่ไหน ที่นั่นก็รับเป็นเจ้าภาพ และมีการไหว้ถวายที่ทุ่งหญ้าในทุ่งใหญ่นเรศวร เป็นการสะเดาะเคราะห์ของตำบล สะเดาะเคราะห์แม่พระธรณี อย่าให้ขวัญของแม่พระธรณีหนีไปจากชาวบ้านในตำบลและขอให้เพาะปลูกอุดมสมบูรณ์

ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

คนในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีการทำบุญ ตักบาตร เข้าวัดฟังเทศน์ในทุกวันพระ และถือวันพระเป็นวันหยุดงานส่วนตัวและจะมาร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านและวัด แต่ชาวบ้านก็มีความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ความเชื่อที่เกี่ยวกับสัตว์ ความเชื่อที่เกี่ยวกับต้นไม้ ความเชื่อที่เกี่ยวกับความฝัน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การทำไร่ หนุมเวียน หรือแม้แต่เป็นการเตือนว่าจะเกิดสิ่งไม่ดีขึ้นในหมู่บ้าน เช่น แก้ง ตะกวด เต่า นกทูตอง ชาวบ้านเชื่อว่า

ถ้าสัตว์เหล่านี้เข้ามาในหมู่บ้านเป็นการเตือนว่าจะมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น ห้ามฆ่าโดยเด็ดขาด เพราะอาจทำให้เกิดโรคระบาด เกิดความเสียหายขึ้นในหมู่บ้าน เช่น ถ้ามีงูเข้ามาในหมู่บ้านถือว่าหมู่บ้านมีความสกปรก มีคนทำผิดศีลธรรม มีคนประพฤติดคนไม่ดี หรือจะมีโรคระบาด ต้องทำการล้างสิ่งไม่ดีเหล่านี้ออกไปโดยให้พระสงฆ์นำสวดมนต์และจุดเทียนสะเดาะเคราะห์

นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความเคารพกราบไหว้ศาลเจ้าปู่ใหญ่ที่มีมาพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน โดยในสมัยนั้นยังไม่มีการสร้างศาลแต่สักการบูชากับต้นไม้ใหญ่ที่อยู่เชิงเขาพรักมาสิงสถิต โดยมี “แรงกู” หรือผู้นำพิธีกรรมเป็นผู้ติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสืบเชื้อสายมาจาก “ตะละโคว” หรืออุยิ โดยการเซ่นไหว้ใช้อาหารที่ทำจากผักและงา ในอดีตการเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละครอบครัวใช้ตัวอื่นในการบูชา เรียกว่า “อองเค่” แต่ปัจจุบันชาวบ้านเปลี่ยนมาไหว้ด้วยดอกไม้แทนและไหว้พระในวัด เรียกว่า “บ่าโจย” ด้วยเหตุที่ว่า การเซ่นไหว้โดยการฆ่าสัตว์ทำให้เจ้าที่เจ้าทางแรง และผิดหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งการเปลี่ยนจาก “อองเค่” มาเป็น “บ่าโจย” จำเป็นต้องมีผู้ทำพิธีที่เก่งกล้า มีคาถาอาคมทำพิธีให้ และสร้างศาลอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิต เรียกชื่อว่า “ศาลเจ้าปู่ใหญ่” คอยดูแลคนในหมู่บ้านให้อยู่ร่มเย็น โดยมีข้อห้ามที่เคร่งครัดคือ ห้ามเลี้ยงไก่ ห้ามเลี้ยงหมู ห้ามนำสุราเข้ามาในหมู่บ้าน และห้ามผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ซึ่งข้อห้ามทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างคนกับเจ้าที่เจ้าทางหรือเทพทั้งหลาย แต่หากมีผู้ใดทำผิดจะมีการดักเตือนโดยอาจมีเสียงเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อบอกเหตุเภทภัย หากผู้ที่ติดต่อกับปู่ใหญ่หรือผู้นำหมู่บ้านไม่รับแก้ไขหรือปัดรังควานก็จะเกิดเหตุขึ้นจริงและปู่ใหญ่จะไม่อยู่ดูแลหมู่บ้านอีกต่อไป ผู้นำหมู่บ้านและผู้ติดต่อกับปู่ใหญ่จึงต้องแก้ไขให้ถูกต้อง ทำให้หมู่บ้านสะอาด ถ้าจับผู้กระทำผิดได้ต้องลงโทษ เช่น ถ้าเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ต้องไล่ไปเลี้ยงนอกหมู่บ้าน ห้ามเข้าหมู่บ้าน ถ้ามีผู้ ทั้งสองคนต้องถูกลงโทษโดยการ โขย ต้องกินข้าวเหมือนสุนัขและถูกขับไล่เหมือนสุนัข ต้องออกจากหมู่บ้าน ๓ ปี ๓ เดือนและ ๓ วันถึงจะกลับมาอยู่ในหมู่บ้านได้ ถ้านำสุราเข้ามาในหมู่บ้านต้องโดนโขยและไล่ให้ไปนอนนอกหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันข้อห้ามและบทลงโทษเหล่านี้ ไม่มีแล้ว แต่อาจจะมียุ้งบ้างกับผู้ที่รู้สำนึกถึงการกระทำที่ผิดต่อจริยประเพณี เช่น การคบชู้ และลงโทษตนเองด้วยการออกจากหมู่บ้านเป็นเวลา ๓ ปี ๓ เดือน และ ๓ วัน เมื่อครบกำหนดกลับเข้ามาในหมู่บ้านก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์อีกครั้งโดยการสร้างเจดีย์

แรงกูคนปัจจุบันเป็นหญิงสืบเชื้อสายจากแม่ ทำหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในหมู่บ้านกับปู่ใหญ่ เช่น ถ้ามีของหาย แรงกูจะบอกกล่าวกับปู่ใหญ่ให้หาสิ่งของเจอโดยง่าย ถ้ามีคนจะเดินทางไม่ว่าไปเป็นหมู่คณะหรือไปคนเดียว มีการสร้างบ้านใหม่ มีคนเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านใหม่ เริ่มทำงาน ทำไร่ มีคู่แต่งงาน มีงานบุญต่าง ๆ หรือซื้อรถใหม่ ฯลฯ แรงกูจะทำพิธีบอกกล่าวปู่ใหญ่ทุกครั้งเพื่อให้ช่วยคุ้มครองดูแล แต่ในกรณีของคู่แต่งงานที่เคยมีสามี หรือเคยมีภรรยามาก่อนโดยที่ยังไม่หย่าขาดจากกัน แต่ต้องการจะแต่งงานใหม่ แรงกูต้องปรึกษากับมคทายกและผู้นำหมู่บ้านก่อนว่าควรทำอย่างไร เมื่อได้ข้อตกลงแล้วจึงค่อยดำเนินการ และในทุกวันพระ แรงกูจะต้องไปบูชาศาลเจ้าปู่ใหญ่เป็นประจำ

การไปขออะไรก็ตามจากศาลเจ้าปู่ใหญ่ต้องเตรียมของต่าง ๆ ดังนี้ รูป ๓ ดอก เทียน ๓ เล่ม และกรวยดอกไม้ ๓ กรวย เมื่อได้ตามที่ขอแล้วต้องทำการแก้บนโดยเตรียมรูป ๕ ดอก เทียน ๕ เล่ม กรวยดอกไม้ ๕ กรวย ขนมน ๕ อย่าง ข้าวสุก และน้ำ

วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนขึ้นอยู่กับการทำงานเกษตรเพื่อยังชีพมากกว่าการค้าขาย ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกข้าวเป็นหัวใจหลักของการยังชีพ การปลูกข้าวของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นการทำไร่ข้าว มีการทำนาบ้างในบางครอบครัวเพราะพื้นที่ราบมีน้อยและต้องลงทุนสูง โดยเฉพาะค่าไถ ค่าไถนํ้า

การปลูกข้าวไร่จะปลูกอยู่ตามพื้นที่ป่าเขาซึ่งการใช้ประโยชน์จะต้องรู้จักเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมและใช้ความระมัดระวังเพื่อไม่ให้กระทบกับพื้นที่เปราะบาง เช่น ป่าต้นน้ำ ชาวบ้านจะใช้พื้นที่เพาะปลูกเพียง ๑-๒ ปีเพื่อไม่ให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสียไป เพราะหากใช้พื้นที่ติดต่อกันนานหลายปีโอกาสที่ผืนดินบริเวณนั้นจะกลับมาเป็นป่าให้ปลูกข้าวได้อีกไม่สามารถเป็นไปได้เพราะดินจืด ไม่มีธาตุอาหารเหลืออยู่ “การทำไร่ข้าวไร่ใช้การทำไร่หมุนเวียน การทำไร่ข้าวไร่ในที่เดิมนานเกินไปจะทำให้เกิดปัญหา เช่น ดินไม่อุดมสมบูรณ์, ดินขาดปุ๋ย, หญ้าขึ้นเยอะ ต้องใช้ยาฆ่าหญ้าแทนการดายหญ้า, เมล็ดข้าวผอม ไม่อ้วน น้ำนมข้าวไม่ค่อยมี”

การทำไร่หมุนเวียนจึงต้องมีการขยับหรือเปลี่ยนพื้นที่ โดยทั้งพื้นที่เดิมไว้อย่างน้อย ๕ ปีหรือประมาณ ๘-๑๐ ปีเพื่อให้ดินได้ฟื้นตัว ซึ่งพื้นที่ ๆ ปล่อยทิ้งไว้ชาวบ้านจะเรียกว่า “ไร่ซาก” หลังจากนั้นจึงกลับมาใช้พื้นที่เดิมต่อไป “การทำไร่หมุนเวียนจะหมุนเวียนสับเปลี่ยนพื้นที่ไปเรื่อย ๆ ปีนี้ทำอยู่ที่ ที่ดอย ปีหน้าก็ย้ายไปที่ทุ่ง ปีนี้ทำอยู่ที่ ที่ดอยผืนหนึ่ง ถ้ายังมีพื้นที่เหลือในบริเวณอื่นก็อาจไปทำอีกผืนหนึ่ง หรือถ้าปีนี้ทำที่ ที่ดอย ปีหน้าจะไปทำที่ทุ่ง แต่ไม่มีพื้นที่เหลือก็อาจกลับมาทำที่ ที่ดอยอีกก็ได้ แต่จะไม่ทำซ้ำที่เดิมเป็นเวลานาน แล้วพื้นที่เดิมที่ไม่ได้เพาะปลูกจะปล่อยทิ้งไว้ประมาณ ๑๐ ปีแล้วกลับมาดูอีกครั้ง ดูสภาพดิน สภาพป่า ดูว่าดินไม่แข็งเกินหรือดินอ่อนเกินไป และดินมีปุ๋ยธรรมชาติ และมีไม้ไผ่หรือต้นไม้ที่ขึ้นปกคลุมดินไว้นานก็จะกลับมาทำที่เดิมอีกครั้ง” ซึ่งไร่ซากในแต่ละปีจะมีลักษณะที่แตกต่างกันดังนี้

- ไร่ซากปีที่ ๑ ยังมีคอข้าวอยู่ มีพริก มีถั่วประเภทเตา พืชหัว เช่น เผือก
- ไร่ซากปีที่ ๒ ยังมีคันมะเขืออยู่ ยาสูบ หญ้าเลื้อยหมอบเริ่มขึ้น ไม้ที่ถูกตัดในระหว่างการทำไร่เริ่มแตกแขนงโตขึ้น
- ไร่ซากปีที่ ๓ หญ้าและคันเลื้อยหมอบจะขึ้นเต็ม ไม้เนื้ออ่อนเริ่มโตขึ้นมาแซม เช่น คันเป้ง้า ยังคงโตขึ้นบังคันอ่อนของสะเดาดง กระดังงาป่า ส่วนไม้ที่ถูกตัดในระหว่างการทำไร่โตขึ้นบางต้น ที่กิ่งแตกจากโคนต้นและคอที่ถูกตัดก็กำลังจะผลง ไม้เริ่มโตขึ้นเป็นลำเล็ก ๆ
- ไร่ซากปีที่ ๔ คันเป้ง้าจะเริ่มเป็นพุ่มคลุมพื้นที่ หญ้าเลื้อยหมอบที่ขึ้นเต็มพื้นที่ก็ลดลง ไม้ต่าง ๆ ในปีที่ ๑ ก็โตสูงขึ้น ไม้ก็เริ่มตั้งกอหนาขึ้น
- ไร่ซากปีที่ ๕ ไม้ที่โตขึ้นจะคลุมพื้นดินทำให้พื้นดินเริ่มโปร่งขึ้น หญ้าต่าง ๆ ที่เคยรกที่พื้นลดลงเหลือน้อยมาก
- ไร่ซากปีที่ ๖ พื้นที่จะโปร่งขึ้น ไม้พวกคันเป้ง้าเริ่มถูกคลุมด้วยไม้ใหญ่กว่าและลดจำนวนลง ไม้ กระดังงาป่า สะเดาดง จะขึ้นสูงปกคลุมพื้นดินที่โปร่งขึ้น เศษไม้ ใบไม้ หญ้าที่ตาย คันไม้ที่ตาย เพราะถูกปกคลุมด้วยร่มเงาของไม้ที่ใหญ่กว่าสุกพองเน่าเปื่อยบนพื้นธรรมชาติขึ้น

- ไร่ชาปีที ๑ พื้นจะโปร่งสะอาดตา erva ไร่ที่เคยเกาะระดับสายคาจะลดลงเดินผ่านอย่างสบาย เช่นเดียวกับกิ่งไม้อื่น ๆ จะเห็นแต่ต้นไม้ที่สูงชะลูด มะเค็ดดินก็จะเริ่มออกลูก คอไม้ที่ถูกตัดตั้งแต่เริ่มฟันไร่สุไปตามกาลเวลา แต่ยังคงทิ้งร่องรอยของการผ่านการทำไร่มาก่อน เช่น ต้นไม้พวกปอ ขี้ไต้ ที่แตกจากโคนตกลายเป็นต้นขึ้น ๒ หรือ ๓ ต้น เบียดกันแทนที่คอเก่าที่สุไป บางต้นที่แตกแขนงจากปลายคอก็เป็นต้นแยกง่ามออก

การทำไร่ข้าวจะปลูกเพื่อให้พอบริโภคนภายในครอบครัว และหากมีเหลือก็จะแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านที่ได้ข้าวไม่พอกินในปีนั้น ๆ ซึ่งเพื่อนบ้านก็จะใช้คืนในปีถัดไป นอกจากการปลูกข้าวไร่แล้ว ยังมีการทำนาบนพื้นที่ที่เป็นมรดกของพ่อแม่ หรือเป็นพื้นที่ที่มีคนเข้าไปทำก่อนก็จะถือเป็นสิทธิ์ของบุคคลคนนั้น หากมีใครต้องการจะทำนาบ้างต้องขออนุญาตจากเจ้าของนาเสียก่อน ซึ่งพื้นที่ทำนามีจำนวนไม่มากต่างจากการทำไร่ข้าวที่ไม่มีใครมีสิทธิ์ในพื้นที่ ๆ ทำการเพาะปลูก การปลูกข้าวนาจะแตกต่างจากการปลูกข้าวไร่ตรงที่ข้าวนาได้ผลผลิตมากกว่า แต่ไม่มีหลากหลายชนิดให้เก็บกิน แต่การปลูกข้าวไร่แม้จะได้ผลผลิตน้อยกว่า แต่มีหลากหลายชนิดที่ปลูกอยู่ในไร่ให้เก็บกินได้ตลอดปี

รายได้หลักที่ชาวบ้านพอจะเอามาใช้จ่ายในครอบครัวได้บ้างจะมาจากการขายพริก ผักชี เมล็ดกาแฟ ซึ่งมีผู้รับซื้อทั้งในและนอกหมู่บ้านนำออกไปขายที่อำเภอสังขละบุรี นอกจากนี้มีขายวัว ควาย ขายผักที่เก็บมาจากในป่าบ้าง และถูกออกไปทำงานในเมือง

วัฒนธรรมไร่หมุนเวียน

ภายหลังผ่านการกินข้าวใหม่ในช่วงเดือนธันวาคม-มกราคมของทุกปี ชาวบ้านจะเริ่มมองหาพื้นที่ที่ต้องการซึ่งอาจจะเป็นพื้นที่เดิมที่เคยปลูกไปแล้วในปีที่ผ่านมา หรือเป็นพื้นที่ใหม่แต่เป็นไร่ชาเดิมที่ทิ้งเอาไว้ โดยก่อนที่แต่ละครอบครัวจะแยกย้ายกันไปเลือกพื้นที่ จะมีการพูดคุยกันก่อนว่าพื้นที่ที่ปลูกข้าวแต่ละแห่งจะมีกี่ครอบครัวและเป็นครอบครัวของใครบ้างเพื่อที่คณะกรรมการแต่ละพื้นที่จะได้รู้ว่าก็มีกี่ครอบครัว และใครบ้าง พื้นที่ปลูกข้าวอยู่ในหุบเขาและมีชื่อเรียกในแต่ละพื้นที่ เช่น ที่คลี่, จะกะกั, ทุโพ่ง, ที่ถั่ว, ปลาย, เตพะ, ออดอซอง, เกิ้งกั่วทา, เปอฮี่, วาหล่ เป็นต้น โดยทั่วไปในแต่ละพื้นที่จะมีประมาณ ๔-๕ ครอบครัวเข้าไปทำกิน แต่ถ้าเป็นพื้นที่กว้างมาก เช่น ทุโพ่ง จะมีประมาณ ๑๐ ครอบครัวเข้าไปทำกิน

พื้นที่ที่เลือกเป็นไร่ชาต้องทิ้งไว้ไม่ต่ำกว่า ๕ ปี เพราะหญ้าได้ต้นไม้ค่อนข้างโปร่ง ถ้าไม้ได้มีขนาดพอเหมาะ ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีไม้ล้มลุกประเภทว่าน เช่น ว่านพู่ทองเกาะ, ว่านทุเคว, ว่านลาถือของ, ว่านลาถือซา ที่บอกถึงความเย็นของดิน และต้องเป็นป่าไผ่ ซึ่งป่าไผ่ที่มีอยู่มีหลายชนิดด้วยกัน เช่น วากรือ, วาซู, วาหมี่, วาพะดู, วาปวย, วาหล่, วาพ่อง, วาซองคี, วาถึ, วาบ่อง, และวาจั่ว ไผ่แต่ละชนิดจะขึ้นอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกันและจะไม่ขึ้นปะปนกัน เช่น วาซูและวาซองคีจะอยู่บนยอดเขา บนหน้าผาที่มีหินซึ่งชาวบ้านจะไม่เลือกทำไร่ วาพ่องขึ้นบนที่ราบ ทำไร่ได้แค่ได้ผลผลิตไม่ดีเพราะเนื้อดินแห้ง เป็นดินร่วน ดังนั้นชนิดของป่าไผ่ที่ทำไร่ได้ดี เช่น วากรือ, วาหมี่, วาพะดู, วาปวย และวาหล่ เพราะดินดี มีความชื้น และไม่ร่วน

เวลาไปเลือกพื้นที่ชาวบ้านจะดูวันที่เป็นข้างขึ้นเพื่อให้การทำงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ ก่อนออกจากบ้านจะเอาขี้เถ้ามาโปรยที่หน้าบันไดเพื่อไล่สิ่งไม่ดีไม่ให้พบเจอระหว่างเดินทาง และ

ต้องให้แม่บ้านไปด้วย เพราะชาวไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) ถือว่าที่ดินเป็นมรดกสืบทอดของผู้หญิง ผู้หญิงเป็นเจ้าของไร่ ถ้าแม่บ้านไปไม่ได้ พ่อบ้านต้องถือว่าเป็นตัวแทนในการเลือกพื้นที่ เมื่อเลือกพื้นที่ที่พอใจได้แล้ว ต้องทำคูเหมืองละ (ตีปา) เพื่อขอพื้นที่จากข่งชะรี (แม่ธรณี) เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา และเสี่ยงทายด้วยว่าพื้นที่ที่เลือกทำกินดีหรือไม่ เหมาะแก่การเพาะปลูกหรือไม่ โดยเอาดอกไม้ ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม หรือ ดอกไม้ ๓ ดอก เทียน ๓ เล่ม ชุกลงในพื้นที่ที่จะทำกินมา ๑ ก้อน เอาก้อนดินวางบนใบไม้ ปักเทียนบนก้อนดินแล้ววางดอกไม้ไว้ข้าง ๆ เทียบูชา หลังจากนั้นตัดไม้ไผ่ยาวประมาณ ๑ วา จุดเทียนอธิษฐานว่า “พื้นที่นี้ ปีนี้อูจะขอทำไร่ตรงพื้นที่นี้เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องครอบครัว ไม่ได้มาเพื่อหลบหลู่แต่อย่างใด ถ้าพระแม่ธรณีหรือเจ้าป่าเจ้าเขาเห็นว่าดีก็ขอให้ไม้ท่อนนี้ยาวขึ้น ถ้าเห็นว่าดีปานกลางก็ขอให้ท่อนนี้ยาวเท่าเดิม แต่ถ้าเห็นว่าไม่ดีก็ขอให้ไม้ท่อนนี้สั้นลง หรือเข้ามาบอกในความฝันของลูกก็ได้” แล้วเอาไม้ไผ่ดีที่พื้นดิน ๔ ทิศ ๆ ละ ๓ ครั้ง แล้วเอาไม้มาวัด ถ้ายาวขึ้นประมาณ ๑ ซม. แสดงว่าทำได้ แต่ถ้ายาวเกินไปแสดงว่าทำไม่ได้ และถ้าสั้นลงแสดงว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาต ถึงทำได้ก็จะได้ผลผลิตไม่มาก แต่ถ้าในระหว่างเสี่ยงทายได้ยินเสียงนกพูดร้อง หรือแก้งร้องต้องหยุดทันที ถือว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาตเช่นกัน การเสี่ยงทายสามารถทำได้ ๓ ครั้งหากในครั้งแรกยังไม่สำเร็จ

เมื่อเสี่ยงทายได้ผล เจ้าที่เจ้าทางอนุญาต จะทำ “โนยหล่องเหมืองละ” โดยนำไม้ไผ่อันเดิมตัดออกครึ่งหนึ่งแล้วผ่าซีกด้านบน เอาใบไม้ห่อก้อนดินเสียบลงไปตรงที่ผ่าซีก หรือบางคนอาจใช้ไม้ไผ่ผ่าซีก เรียกว่า ทุผา แล้วปักไว้ในพื้นที่เป็นสัญลักษณ์บอกให้คนอื่นรู้ว่าพื้นที่ผืนนี้มีเจ้าของแล้ว อาจหวาดคันไม้ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ ที่ปักไม้ แล้วอธิษฐานขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางอีกครั้งแล้วเดินทางกลับ หรือจะหวาดค่อก็ได้ อย่างไรก็ตามหากกลับมาบ้านแล้วนอนฝันร้ายในคืนนั้นหรือภายใน ๓ คืนจะต้องเลือกพื้นที่ใหม่อีกครั้ง

การเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่ข้าวเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะนอกจากจะต้องเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะดีแล้วยังต้องดูด้วยว่าพื้นที่ที่เลือกนั้นผิดข้อห้าม ความเชื่อหรือไม่ เพราะหากเป็นพื้นที่ข้อห้ามอาจส่งผลเสียต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชนในอนาคตได้ ชาวไทย-กะเหรี่ยง (โกล่ว) มีข้อห้ามความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำไร่หลายข้อด้วยกันทั้งข้อห้ามของลักษณะพื้นที่ ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน ลางบอกเหตุจากเจ้าที่เจ้าทาง และข้อห้ามที่เป็น “กระ” ซึ่งชาวบ้านบอกว่าหากผิดข้อห้ามนี้จะมีผลร้ายแรงถึงเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้

ข้อห้ามเกี่ยวกับลักษณะพื้นที่

๑. เคาะคูดอง พื้นที่ ๆ มีน้ำผุดจากใต้ดิน ห้ามเลือกพื้นที่บริเวณรอบ ๆ ทำไร่โดยเฉพาะที่อยู่เหนือน้ำ
๒. ที่ทองผูล พื้นที่น้ำพุ ถึงช่วงเวลาฝนตกน้ำจะผุดออกจากผืนดิน
๓. ที่ว่าหล่าไคว ทำไร่ ๒ ฝั่งลำห้วย ครอบครัวเดียวห้ามเปิดพื้นที่ ๒ ฝั่งลำห้วย แต่ถ้าสองครอบครัวทำได้และห้ามทำไร่ติดลำห้วย
๔. ที่ทาเงาะ พื้นที่ที่มีลำห้วย ๒ สายมาบรรจบกัน ตรงคอลำห้วยห้ามเพาะปลูก
๕. ไซดคกล่องกู โหล่ง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหลังเต่า หรือพื้นที่สันเขา ครอบครัวเดียวห้ามทำทั้ง ๒ ฝั่ง ถ้าสองครอบครัวทำได้ทั้งสองฝั่ง
๖. บละเงอโผก ลักษณะพื้นที่เป็นสันเขาทอดยาวเหมือนหลังช้าง ห้ามเปิดพื้นที่สันเขาทั้ง ๒ ฝั่ง

๙. อ่องเกียะไป้ว พื้นที่ ๆ มีลักษณะเหมือนของลับคู่หญิง เป็นเนินเขาตรงกลางเป็นร่องน้ำไม่ยาวมากนัก เป็นต้นน้ำผุด ตรงเนินเขาห้ามทำ เจริงเขาทำได้
๑๐. กระหลี่หล่งอู ที่ช่องแคบ ลักษณะพื้นที่ระหว่างเนินเขาสองลูก ตรงกลางเป็นช่องแคบ ระหว่างทางเข้าช่องแคบ ตอนกลางช่องแคบ และทางออกช่องแคบห้ามทำในพื้นที่บริเวณนั้น
๑๑. ยาลิชล่ายชวอง ปลาแก้งคู่คี่ ลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขา มีร่องน้ำทั้งสองฝั่งไหลลงเขา
๑๒. พุหะคูเอ็ง เขาวูปนกกกระสาบิน เนินเขาตรงกลางเป็นร่องยาว ครอบครวเดียวทำได้ฝั่งเดียว ถ้า ๒ ครอบครวจะทำได้ทั้ง ๒ ฝั่ง
๑๓. อุหลงไถ่คองเอ เจริงเขาภูเขาหิน ห้ามทำ
๑๔. เม่อดะไซ้ พื้นที่กันกระทะ
๑๕. หัว่องเผอ พื้นที่มีลำห้วยล้อมรอบ ตรงกลางมีลักษณะเป็นเกาะ

ข้อห้ามช่องโหลงคู่คอง (ทำไร่เหมือนสามเส้าเตาไฟ) ซึ่งหากเป็นการทำผิดโดยไม่ได้ตั้งใจจะต้องแก้เคล็ด โดยเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางต้องขายไร่ให้กับเจ้าของพื้นที่ที่ขนาบข้างในราคา ๕ หรือ ๑๐ บาทแล้วแต่จะตกลงกัน คนที่ขายไร่จะเหมือนเป็นคนที่มาเช่าที่ทำไร่ หลังจากขายแล้วเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางจะทำบือซิเนาะ ไม่ได้ ทำบือซิโยไม่ได้ ทำที่ฟาดข้าวไม่ได้ ต้องทำร่วมกับเจ้าของไร่ที่ซื้อที่ไปเท่านั้น

เหย่ยซา (มือหม่หะเอะ) โดยปกติการทำไร่หมุนเวียนจะใช้พื้นที่เพาะปลูกเพียงปีเดียว แต่ถ้าเป็นแม่หม่าจะใช้พื้นที่ทำไร่ซ้ำได้เพียง ๒ ปีเท่านั้น เรียกไร่ผืนนั้นว่า ไร่แม่หม่า

ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์

๑. ขณะเลือกพื้นที่ ต้องไม่ได้ยินเสียงนกขลุ่ยร้อง ชาวบ้านเชื่อว่านกขลุ่ยส่งสามารถติดต่อกับเจ้าที่เจ้าทางได้
๒. ในบริเวณที่จะเลือกพื้นที่ต้องไม่มีเสียงกังร้อง หรือวังคังหน้าระหว่างเดินทางห้ามเดินทางไปค่อ ให้เดินทางวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านเชื่อว่ากังสามารถติดต่อกับเจ้าที่เจ้าทางได้เช่นเดียวกับนกขลุ่ย
๓. พื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีนางอายหรือลิงลมกระโดดลงมาให้เห็น ถ้าเห็นลิงลมระหว่างเดินทาง ไปค่อไม่ได้ ให้ไปในวันรุ่งขึ้น หรือเจอในพื้นที่ ๆ กำลังจะพื้นที่ต้องเลือกพื้นที่ใหม่
๔. ในพื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีเต่าคลานอยู่ในบริเวณนั้น มีความเชื่อว่า ทำงานซ้ำอาจจะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย (ถ้าางพื้นที่บริเวณนั้นไปแล้ว แต่มเจอเต่าภายหลังต้องเว้นพื้นที่บริเวณนั้นไป)
๕. ทำไร่ ๒ ผืน หรือไร่ซากและไร่ใหม่ ระหว่างไร่ ๒ ผืนต้องไม่ให้คนเขาร้องเห็นหน้ากัน ด้านคนเขาร้องเห็นหน้ากันอาจทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย การทำไร่ ๒

ผืนเว่นตรงกลางไม่ห่างมาก เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างสิ้นเปลือง ควรจะต้องเว้นให้ได้ไร่ผืนหนึ่ง

ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้

๑. วาของทอง มีหน่อไม้ขึ้นในช่วงเลือกพื้นที่ ห้ามทำ แต่ถ้าไปเจอระหว่างกำลังฟันไร่ให้เว้นพื้นที่ ๆ เจอ
๒. เซยบุทะ ไม้คันเดียวแยกกลางแล้วไปบรรจบเป็นปลายเดียว ให้เว้นช่วงห่างจากไม้คันนั้น ๒ เมตร
๓. วาปีหนุ่ง คันไม้ลำเดียวแต่มีการแยกแขนงเป็น ๒ ลำเท่า ๆ กัน ให้เว้นช่วงห่างจากไม้คัน ๒ เมตร

ความเชื่อเกี่ยวกับ “เจ้า” (ความฝัน ลางบอกเหตุ)

๑. ถ้าฝันถึงคนตายทำแล้วได้ผลผลิตน้อยต้องล่าบากหน่อ
๒. ถ้าฝันเห็นช้างทำมาหากินดี
๓. ถ้าฝันเห็นฝูงข้าวดีมาก
๔. ถ้าฝันว่าไฟไหม้ น้ำท่วม ลมพัดแรง ไฟแลบ ไฟร้อง ไฟผ่า ที่ตรงนั้นไม่ควรไปทำไร่อีก เพราะสิ่ง ๆ ไร้อาจจะเข้ามาหา ถ้าทำไร่ตรงนั้นอาจมีโรคภัยไข้เจ็บหรือเสียชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นได้กับตัวเจ้าของไร่เองหรือคนในครอบครัว

ขณะเดียวกันยังมีข้อห้ามที่เป็น “กระ” (กระ หมายความว่า อยู่ตรงกลาง หรือเป็นลักษณะไม้ป้างปลา) ซึ่งชาวบ้านบอกว่าหากทำไร่ผิดข้อห้ามเหล่านี้จะร้ายแรงถึงเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้ เช่น

๑. พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ชากับไร่ไหม้ หรือไร่ไหม้กับไร่ไหม้ที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้าไปทำตรงกลาง เรียกว่า กระไร่ แต่ให้ทำค่อในแถวเดียวกัน แต่หากทำผิดโดยไม่ตั้งใจจะต้องแก้เคล็ดในลักษณะเดียวกับทำไร่เหมือนสามเส้าคาไฟ
๒. พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ไหม้กับทุ่งข้าวที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้ามาทำไร่ ปลุกกระคื้อบ หรือสร้างทุ่งข้าวโดยเด็ดขาด เรียกว่า กระทุ่งข้าว หรือ พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ไหม้กับกระคื้อบที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้ามาทำไร่ ปลุกกระคื้อบเช่นเดียวกัน เรียกว่า กระกระคื้อบ
๓. เวลาหยอดข้าวห้ามหยอดข้าวในลักษณะ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว เรียกว่า กระโอง หรือ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เรียกว่ากระบือ แต่จะต้องหยอดข้าวเหนียวใกล้กระคื้อบก่อน แล้วหยอดข้าวเจ้าค่อ หรือให้หยอดข้าวเหนียวแถบใดแถบหนึ่ง ห้ามหยอดสลับกับข้าวเจ้า

๔. ห้ามปลูกกระต๊อบตรงกลางระหว่างไร่ใหม่ทั้ง ๒ ผืนที่ทำใกล้กันแต่เจ้าของคนละเจ้า เรียกว่า กระไร่ ต้องปลูกกระต๊อบของแต่ละเจ้าในไร่ของตนเอง
๕. พื้นที่ ๒ ผังห้วย ครอบครัวเดียวกันหรือญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกันห้ามทำไร่ตรงกัน ๒ ผังห้วย เรียกว่า กระน้ำ
๖. แม่น้ำ ๑ สายแยกออกเป็น ๒ ทางแล้วมาบรรจบกัน พื้นที่ ๆ อยู่ตรงกลางห้ามทำ เรียกว่า กระน้ำ
๗. พื้นที่ ๒ ผังลำห้วย ผังหนึ่งเป็นไร่ชาก ผังหนึ่งเป็นไร่ใหม่ ห้ามปลูกกระต๊อบบนฝั่งไร่ชาก เรียกว่า กระน้ำ

รวมถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับปลูกกระต๊อบ และ อั้งข้าว

๑. ห้ามปลูกกระต๊อบใกล้กับสันเขา เพราะจะเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย มีปัญหาในครอบครัว
๒. ไม้สด (ที่ยังแตกใหม่ได้อีก) ห้ามเอามาปลูกกระต๊อบ
๓. ไม้ไผ่ลำเดียวปล้องไม่เท่ากัน ห้ามเอาไปเป็นไม้โครงสร้าง เพราะทำให้เด็กอยู่ไม่สบาย เจ็บป่วย ร้องไห้บ่อย
๔. ไม้ไผ่ลำเดียวใช้ได้ ๒ ท่อนให้ทำโครงสร้างแถวเดียวกัน
๕. ห้ามเอาหัวไม้ไผ่ปักลงดิน

กระบวนการผลิตข้าวไร่

เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์

การเตรียมพื้นที่ จะเริ่มด้วย การฟันไร่ คือการตัดพินต้นไม้และกำจัดวัชพืชต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายกับการเผาไร่ ถ้าเป็นไม้ใหญ่จะตัดบริเวณที่เป็นไม้เนื้ออ่อน สูงจากพื้นดินขึ้นมา ถ้าเป็นกอไผ่จะตัดให้ใกล้พื้นดินเพื่อความปลอดภัยเวลาเผาเพราะหากตัดสูงจากพื้นดินมากไป เวลาเผาไผ่จะแห้งและหักล้มลงมาได้ เมื่อฟันไร่เสร็จจะตากแดดทิ้งไว้ประมาณ ๑-๒ เดือน

อย่างไรก็ตามก่อนจะไปฟันไร่มีข้อห้าม ความเชื่อ เช่น

- เมื่อลงจากบ้านต้องเอาขี้เถ้ามาโปรยไถ่บันไดเพื่อหลบหลีกเจ้าที่เจ้าทาง สัตว์มีพิษ สัตว์ที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เจอกันระหว่างเดินทาง และขอให้ภูตผีปิศาจสิ่งที่เป็นมารทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่างคาบอด
- แม่บ้านที่อยู่บ้านห้ามเผา ห้ามบึ่งในเตาไฟ เพราะจะเกิดอันตรายกับพ่อบ้าน
- ส่วนพ่อบ้านในช่วงที่กำลังฟันไร่ห้ามตะโกนคำ ไม่ควรขานรับเสียงตะโกนเรียก ไม่ควรพูดว่าวันนี้เสร็จแน่ ๆ และเมื่อถึงเวลากลับก็ไม่ควรพูดว่าจะกลับแล้วแต่ต้องพูดว่าจะไปแล้ว ชาวบ้านให้เหตุผลว่าสมัยก่อนมีเสือเยอะ และมีเสือสิง ถ้าบอกว่ากลับแล้ว เสือสิงอาจจะไปรอที่บ้านได้

- ถ้าเห็นเต่าคลานอยู่ในพื้นที่หรือมีหน่อไม้ขึ้นกลางพื้นที่ ให้เลี้ยงไปพื้นที่อื่นด้านหนึ่งเพื่อให้สิ่งเหล่านี้กลายเป็นอยู่นอกพื้นที่ เพราะทั้งเต่าและหน่อไม้เป็นยางบอกเหตุไม่ดี ความลำบากจะมาเยือน

เดือนมีนาคม – เมษายน สภาพอากาศแห้ง ท้องฟ้าโปร่ง การเผาไร่ หลังจากตัดฟันต้นไม้และตากแดดจนแห้งจะเป็นงานหนึ่งที่คนในครอบครัวและเพื่อนไร่ข้างเคียงมาช่วยเหลือกัน เพราะการเผาพร้อมกันหลายครอบครัวจะได้ไม่ต้องทำแนวกันไฟ การเผาไร่ในประโยชน์ของชาวบ้านคือ เพื่อให้ดินตุก เมล็ดหญ้าที่อยู่ในดินหรือที่ร่วงจากการตัดฟันไม้แห้งตาย ขึ้นได้จากการเผาไหม้ที่ติดอยู่หน้าดินเมื่อโดนฝนก็งอกขึ้นกลายเป็นปุ๋ยให้กับพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่จะหยอดลงดินหลังการเผา

การเผาไร่จะดูวันที่ท้องฟ้าโปร่ง ลมไม่เบาและไม่แรงเกินไป และไม่เลือกเผาวันอาทิตย์เพราะจะทำงานช้า ก่อนไปเผาไร่ แม่บ้านหรือพ่อบ้านจะเอาไข่เต่ามากองไว้ที่หน้าบ้านใด ๓ กอง เอาพริกแดงมาปอกไว้บนกองไข่เต่าเพื่อช่วยเพิ่มธาตุไฟให้แรงขึ้น ให้การเผาไร่ไหม้ให้หมดเป็นไข่เต่าทั้งผืน และบางครั้งครอบครัวอาจจะเอาไข่เต่ามาโปรยไต่บันไดอีกครั้งเพื่อป้องกันสิ่งไม่ดีไม่ให้เข้าบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าไข่เต่าสามารถจับไล่สิ่งไม่ดีให้พ้นจากบ้านได้ เป็นการคุ้มกันบ้าน หากไม่ทำอาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อไปถึงไร่ เจ้าของไร่ต้องเคาะ ไม้ เคาะดินในไร่พร้อมส่งเสียงบอกให้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา สัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ออกจากไร่ก่อน และดูทิศทางของลมว่าพัดจากทิศไหนไปทิศไหนโดยใช้คว้นบุหรี แล้วลงมือเผา หลังจากเผาไร่เสร็จจะทำสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของอีกครั้ง แล้วหว่านพริกพร้อมผักชีเพื่อให้งอกลงในไข่เต่าเพราะกลางคืนเมื่อไข่เต่าโดนหมอกจะยุบไปพร้อมกับเมล็ด ช่วยคลุมเมล็ดไม่ให้ไหลไปกับน้ำและป้องกันสัตว์เข้าไปกิน แล้วปลูกข้าวโพดเพื่อเก็บฝักในช่วงหยอดข้าว ปลูกตะไคร้ ๓ กอใกล้กับจุดที่จะปลูกกระดือบ ปลูกมันสำปะหลัง พักทอง พักเขียวไว้ริมไร่เพื่อไม่ให้สัตว์เข้ามากินข้าวในไร่ เพราะพืชเหล่านี้จะออกผลพร้อม ๆ กับข้าวออกรวง ปลูกถั่วฝักยาว แดงไทย และพืชนานาชนิด แล้วทิ้งไร่ไว้ประมาณ ๒-๓ อาทิตย์ หรือ ๑ เดือนจึงกลับมาไร่ไร่

การรื้อไร่ เพื่อเผาเศษไม้ที่ยังไหม้ไฟไม่หมด โดยเก็บเศษไม้มากองรวมกันและเผาอีกครั้ง แต่ถ้าการเผาไร่ในครั้งแรกแล้วไฟกินดีมากจนไม่ต้องรื้อไร่ ชาวบ้านจะถือว่าไม่ดี ถือว่าดีหลอก เพราะไม่น่าจะเป็นไปได้ จะต้องแก้ไขโดยหาเศษไม้จากนอกไร่มากองไว้ในไร่ ๓ กองและทำการรื้อเพื่อเผา หลังจากนั้นจึงลงมือปลูกกระดือบและคาบหญ้าครั้งแรก รวมถึงปลูกเผือก ผักกาด ผักชี มะเขือ ผักปลั่ง นองกะว่อง ผักไผ่ คันทอม แมงลัก ฯลฯ

เดือนพฤษภาคม การคาบหญ้าจะทำอย่างต่อเนื่องเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับหยอดข้าว พืชผักที่ยังไม่ได้ปลูกและปลูกไปแล้วแต่ไม่ขึ้นจะปลูกซ้ำในเดือนนี้ เพราะเริ่มมีฝนตกบ้างในบางช่วง ผักที่ปลูกเป็นประเภทถั่ว แดง บวบ มัน และปลูกดอกไม้ไว้ใช้ในพิธีกรรม เช่น หงอนไก่ คาวเรือง

เดือนมิถุนายน เมื่อฝนตกมากขึ้น

การหยอดข้าว จะเป็นงานสำคัญที่ทุกคนในครอบครัวรวมถึงญาติพี่น้องจะร่วมแรงร่วมใจกัน ชาวบ้านจะดูวันที่เป็นมงคล เช่น วันจันทร์ วันพฤหัสบดี หรือใช้วันเกิดของแม่บ้านก็ได้ และดูช่วงข้างขึ้นที่เป็นมงคลโดยดูจากคำรา หรือถามผู้เฒ่าผู้แก่

การหยอดข้าวมีระยะเวลาเพียง ๑ เดือนที่แต่ละครอบครัวจะต้องหยอดให้เสร็จ แต่จะเริ่มหยอดได้เมื่อไหรันนั้นต้องขึ้นอยู่กับการเป็นป่าอ่อนหรือป่าแก่ และต้องหยอดให้เสร็จก่อนถึงวันพระ การที่

ช่วงเวลาหยอดข้าวไม่ตรงกัน มีเหตุผลสำคัญในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดิน มีปุ๋ยเยอะ ปุ๋ยน้อย ถ้าดินมีความแข็งแรงปลูกในป่าอ่อน ต้องหยอดข้าวในช่วงข้างขึ้นเพื่อให้ทันเก็บเกี่ยว แต่ถ้าดินมีความอ่อนนุ่มปลูกในป่าแก่ ต้องหยอดข้าวในช่วงข้างแรมเพื่อไม่ให้ต้นข้าวคึกเกินไป หากหยอดข้าวในป่าแก่ช่วงข้างขึ้น ต้นข้าวจะเจริญเติบโตเร็ว ต้นสูง ใบเขียวเข้ม ออกรวงเร็ว ออกรวงเยอะ แต่เมล็ดลีบ ไม่สมบูรณ์ เพราะปุ๋ยเยอะเร่งให้ข้าวโตไวแต่ไม่สมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวคึกเกิน” การแก้ไขคือ ต้องตัดใบข้าวทั้งครึ่งใบเพื่อหยุดการเติบโตชั่วคราว อย่างไรก็ตาม การหยอดข้าวอาจเลยไปถึงเดือนกรกฎาคมก็ได้ขึ้นอยู่กับฤกษ์ดีที่เป็นมงคลในแต่ละปี

ก่อนเริ่มหยอดข้าว พ่อบ้านจะต้องทำ “บิ๋นนิเบาะ” หรือ ข้าวแกกอกเพื่อเป็นแม่ข้าว ชาวไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว) หุงใหญ่จะเลือกวันดี เช่น วันพฤหัสบดี หรือวันศุกร์ หรือวันเกิดของใครก็ได้ในครอบครัว (ยกเว้นวันอาทิตย์เพราะเชื่อว่าทำงานช้า) โดยพ่อบ้านจะหาไม้มา ๑ ลำ ยาว ๑ วา ผ่าออกมาเป็น ๔ จิก วางลงบนพื้นดินให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมตรงกลางไว้ แล้วนำไม้ไผ่อีก ๑ จิกผ่าตรงปลายไม้ให้แยกจากกันเล็กน้อย ปักไว้กลางสี่เหลี่ยม ห่อใบไม้ที่มีดินและพันธุ์ข้าวที่จะปลูกเสียบไว้กับไม้ไผ่ เอาน้ำมา ๑ แก้ว เอาขี้เถ้าที่บดเป็นผงหรือหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ประมาณ ๕ ช้อนใส่ลงไปในแก้ว และเอาลูกส้มป่อยที่ผ่านการเผาให้มันกลิ่นหอม หรือไม่เผาก็ได้ใส่ลงไปในแก้วเช่นกัน เอาขอดคอกไม้ ๓ ขอด หรือถ้าไม่มีขอดคอกไม้ ใช้ขอดไม้ธรรมดาก็ได้ จุ่มลงไปในแก้วน้ำแล้วพรมลงไปที่ยี่นนิเบาะแล้ววางไว้ที่โคนไม้ไผ่พร้อมคอกไม้ จุกเทียน ๑ เล่มปักไว้ แล้วอธิษฐานขอ กับข่งทะวี (พระแม่ธรณี) และข่งฉะเวีย (พระแม่คงคา) ว่า “ข้าพเจ้าขออาศัยทำกินกับพระแม่ธรณีและพระแม่คงคาในปีนี้ ขออย่าให้ศัตรูทั้งหลายมารบกวนข้าวของข้าพเจ้า และสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายอย่าให้เข้ามาถึงแก่ข้าพเจ้า ขอให้พระทั้ง ๕ พระองค์คุ้มครอง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลทุกสิ่ง ๔ พระแม่ธรณีและพระแม่คงคา ถึงคุณของพระพุทธเจ้า ช่วยดูแลและปกป้องข้าพเจ้าด้วยเถิด” จากนั้นจึงลงมือหยอดข้าวแกกอก โดยแม่บ้านเป็นคนหยอด ส่วนพ่อบ้านช่วยชูลหุม

ตามความเชื่อของชาวไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว) หุงใหญ่ “ข้าว” เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การทำ “บิ๋นนิเบาะ” ปลูกข้าวแกกอกจึงเกี่ยวข้องกับตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งในกับปีนี้มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ แทนด้วยตัวอักษร ๕ ตัว ตัวอักษรที่ ๑ คือ เนี่ยะ หมายถึง “พระพุทธเจ้ากะเถาะซ่ง” ตัวอักษรที่ ๒ คือ มู หมายถึง “พระพุทธเจ้ากะเนี่ยะเกิง” ตัวอักษรที่ ๓ คือ ปึก หมายถึง “พระพุทธเจ้ากะสะปะ” ตัวอักษรที่ ๔ คือ เทีย หมายถึง “พระพุทธเจ้ากือคะหะ” และตัวอักษรที่ ๕ คือ เยี่ยะ หมายถึง “พระพุทธเจ้าอะรีเยี่ยะ” (อริยมัคโคตร) เปรียบได้กับ “บิ๋นนิเบาะ” หรือแม่ข้าว การวางโครงไม้ไผ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมบนพื้นดินเป็นการกำหนดทิศ ๔ ทิศ ทิศตะวันออกคือ “เนี่ยะ” ทิศตะวันตกคือ “มู” ทิศเหนือคือ “ปึก” ทิศใต้คือ “เทีย” และกลางบิ๋นนิเบาะคือ “เยี่ยะ” และข้าวทั้งแกกอกแทนด้วยคุณของพระพุทธเจ้า ๕ อย่าง

การหยอดข้าวจะใช้ไม้ไผ่ทำเป็นค้ำเสียบที่หัวเสียม เจาะลงในดินให้เป็นหลุมลึกพอประมาณเพื่อให้คนที่เดินตามหลังหยอดเมล็ดข้าวห่างประมาณ ๑-๒ เมตรลงไป เมื่อหยอดเสร็จ ก่อนกลับบ้านจะชูลหุมใหญ่ ๑ หุมไว้ท้ายไร่ หยิบพันธุ์ข้าว ๑ กำมือ กลับดินแล้วใส่ข้าวลงไปโนหุม กลับดินอีกครั้งเอาเสียมทิ่มลงไปโนหุม พร้อมอธิษฐานว่า “ถ้ามีศัตรูตัวใดมากินข้าว ขอให้ตามองอะไรไม่เห็น” ชาวบ้านเรียกพิธีนี้ว่า “เซอเลอหลาย” หลังจากนั้นชาวบ้านจะคายหญ้าอย่างสม่ำเสมอจนกว่าข้าวจะตั้งท้องจึงไม่ต้องคายหญ้าบ่อย ๆ อีก

ชนิดของพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกจะขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละครอบครัว และขึ้นอยู่กับว่าอุทิศค่ากับคนปลูกหรือไม่ แต่ละครอบครัวจะใช้พันธุ์ข้าวหลายพันธุ์ปลูกในไร่ผืนเดียว มีทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว ๔-๕ พันธุ์ ๖-๗ พันธุ์ หรือ ๘-๙ พันธุ์ โดยเป็นข้าวเหนียว ๑-๒ พันธุ์ ซึ่งจะใช้พันธุ์ข้าวมากหรือน้อยชนิดขึ้นอยู่กับว่าเก็บพันธุ์ข้าวไว้ที่พันธุ์และต้องการปลูกที่พันธุ์ในปีนั้น ๆ การใช้พันธุ์ข้าวหลากหลายพันธุ์เป็นการป้องกันความเสี่ยงหากข้าวบางพันธุ์เกิดเสียหาย ได้ผลผลิตไม่มากก็ยังได้ข้าวพันธุ์อื่นทดแทน และข้าวแต่ละพันธุ์มีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวต่างกันจึงช่วยลดปัญหาการเก็บเกี่ยวทั้งในเรื่องแรงงานและเวลา เพราะหากปลูกพันธุ์เดียว หรือ ๒ พันธุ์ เมื่อเกิดปัญหาจะทำให้ได้ข้าวไม่พอกิน หรือถ้าได้ข้าวดีแต่สุกพร้อมกันทั้งผืนก็จะต้องใช้แรงงานมากหรือทำงานหนักขึ้นเพื่อเกี่ยวข้าวให้ทัน

ความหลากหลายของพันธุ์ข้าว พันธุ์ข้าวดั้งเดิมของท้องถิ่นเป็นข้าวอ่อนปลูกได้ทั้งป่าอ่อนและป่าแก่ เช่น บือโบโคล่, บือภูกลี, บืออ้วงบ่อง, บือเลใต้ และบือเผอ (ต้องเป็นป่าอ่อน ๓ ปีขึ้นไปจึงปลูกได้) ปลูกได้เฉพาะป่าแก่ เช่น บือบ่องขู, บืออ้าว, บืออ้วงเชอหนู และบือไปโล่ง พันธุ์ข้าวแข็งปลูกได้ทั้งที่ไร่และที่นา เช่น บือพูโก, บือเบโหว่, บืออิกโก และบือหย่องไห พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น โองโหว่น, โองเชอ, โองเชอพู (ข้าวเหนียวดำ) และโองคองเหล่อ พันธุ์ข้าวใหม่ที่แลกเปลี่ยนมาจากญาติพี่น้องหมู่บ้านอื่น เช่น บือพะเพอ, บือไทคอง, บือนอเมอ, บือนิกลี, บือภูกลี, บืออองเจอ, บือบ่องหมู่, บือพูอ้าว, บือไทกู, บืออ้วงพะคู และบือไปโลว พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น โองเชอ (ดำทั้งคันและใบ) โองกะช่องแม, โองสะเท, โองภูผา และโองเพอไซ

ความหลากหลายของพันธุ์พืชที่ปลูกในไร่ เช่น บือเค่ (พันธุ์ข้าวโพด) มี ๖ ชนิด ได้แก่ บือเค่เซอ (ข้าวโพดหวาน) บือเค่โอง (ข้าวโพดข้าวเหนียว) บือเค่กิล้อย (ข้าวโพดลาย) บือเค่พู (ข้าวโพดเล็ก) บือเค่พะคู (ข้าวโพดใหญ่) บือเค่กะคิ (ข้าวโพดม้า) โลเค่ชา (พันธุ์ฟักทอง) มี ๘ ชนิด ได้แก่ โลเค่พู, โลเค่พะคู, โลเค่เซอเอาหนู (ฟักทองนมลิง) โลเค่คิซู (ฟักทองคางคก) โลเค่กะช่องแม (ฟักทองงาช้าง) โลเค่กะช่องทิเป็นคัน สู้ดี (พันธุ์เผือก) มี ๑๐ ชนิด เช่น สู้อาดี (เผือกลูกเขอะ) สู้ไผ่ชา (เผือกมะพร้าว) เป็นคัน เหลอชา (พันธุ์ฟัก) มี ๔ ชนิด เช่น เหลอชี่หน่อ, เหลอพะทอ เป็นคัน ถูชา (พันธุ์ถั่วฝักยาว) มี ๖ ชนิด เช่น ถูบูบือ, ถูกิล้อย เป็นคัน บูกูโก (พันธุ์มันสำปะหลัง) มี ๓ ชนิด เช่น บูกูโกพะคู, บูกูโกโทง เป็นคัน เนเซอชวาคิ (พันธุ์มัน) มี ๕ ชนิด เช่น เนเซอชวากองมะลิ, เนเซอชวาลอเมอ เป็นคัน ถี่ชา (พันธุ์แดง) มี ๘ ชนิด เช่น ถี่หมั่งชา, ถี่พิ เป็นคัน เงอเกชา (พันธุ์พริก) มี ๓ ชนิด เช่น เงอเกช่องเกาะ, เงอเกชือ เป็นคัน หว่องยี่ (ตะไคร้) นะกะถึ (ผักชี) หว่องไล่ (แมงลัก) นองเกอหว่อง, โพแก, บ่องบาช่า, เออี (ขิง) เออีชี่ (ข่า) มี ๔ ชนิด เช่น เออีเซอ (ข่าดำ) เออีพู (ข่าเล็ก) เออีอ้าว (ข่าขาว) เออีบ่อง (ข่าเหลือง) ข่าบ่อง (ขมิ้น) มี ๒ ชนิด เช่น ข่าบ่องไท่กู (ขมิ้นแดง) ข่าบ่องเซอ (ขมิ้นดำ) บือกลี, เซอวีชา, ถี่ลือ (น้ำเต้า) ถี่ลือพะทอ, ถี่ลือไปโลว, เทอกูชา, เทอกูไปโลว, เทอกูพะทอ, เกอจีชา (มะละกอ) เค (งา) เคอัว (งาขาว) เคเซอ (งาดำ) น่อง, ไป่ชา, จิปัง, เมาะกะเจียซ่า, โพ่งทิดู เป็นต้น

เดือนตุลาคม หลังการดูแลเอาใจใส่มาตลอดระยะเวลา ๔ เดือน ข้าวในไร่ค่อย ๆ ทยอยสุกเหลือง การข้าวเกี่ยว จึงเริ่มขึ้น ข้าวที่สุกก่อนจะถูกเก็บเกี่ยว มัดด้วยดอกแล้ววางไว้บนคอกช้างเพื่อตากให้แห้ง ข้าวที่สุกเป็นพันธุ์สุดท้ายจะต้องเหลือไว้เผื่อเป็นพันธุ์ปลูก และจากพันธุ์ปลูกไปหาบือดิเบาะเหลือไว้อีก ๑ แถวเพื่อเป็นสะพาน เมื่อเกี่ยวส่วนอื่นหมดแล้วจึงมาเกี่ยวพันธุ์ปลูก สะพาน และบือดิเบาะตามลำดับ ข้าวที่อยู่ในบือดิเบาะจะเก็บไว้ส่วนหนึ่งเป็นบือหมูเพื่อเอาไปแขวนไว้กับต้นไม้ไว้ในพิธีฟาดข้าว การเกี่ยวข้าวจะให้

แม่บ้านเกี่ยวก่อน ๓ กำ แล้วคนในครอบครัวก็ช่วยต่อ แต่คนที่ทำงานเก่งและทำงานเร็วจะลงมือก่อนเพื่อให้งานเสร็จเร็วและได้ข้าวเยอะ ข้าวที่เกี่ยวแล้วจะตากให้แห้งประมาณ ๑ เดือน

เมื่อข้าวแห้งดีแล้ว การฟาดข้าว จะเริ่มขึ้นในตอนเย็น โดยเตรียมลานสำหรับฟาดข้าว นำผ้าพลาสติกหรือเสื่อไม้ไผ่มาปูใกล้กับบริเวณที่ทำบิอิจิเบาะ นำไม้ไผ่มาปักเป็นหลักไว้เพื่อกันข้าวล้ม ทำข่มม่ง (ที่ฟาดข้าว) โดยใช้ไม้ไผ่มาผูกติดกันจำนวน ๓ ลำบั้ง ๕ ลำบั้ง ๘ ลำบั้ง หรือ ๘ ลำบั้ง แต่ต้องให้เป็นจำนวนคู่เพื่อจะให้ได้ข้าวมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จะทำข่าคั้งทั้ง ๔ ด้านหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนข้าวที่ได้มากหรือน้อย หลังจากนั้นแบกข้าวในไร่มากองรวมกันไว้ที่ลานจนหมด แยกพันธุ์ข้าวไว้ต่างหาก แล้วจึงแบกบิอิจิโย สะพาน และบิอิจิเบาะ เอาบิอิจิโยผูกรวมกับดอกไม้แขวนไว้กับหลักไม้ไผ่ ๓ หลัก หัก กลาง หักย เอาบิอิจิโยผูกรวมกับดอกไม้และเลี้ยวแขวนไว้กับหลักไม้ไผ่อีก ๑ หลักอยู่นอกลานฟาดข้าวแต่ต้องให้บิอิจิโยอยู่เหนือข่มม่ง ใกล้กับไม้ไผ่ที่แขวนบิอิจิโยจะมีด้นกล้วย ต้นช้อย และที่โคนต้นจะมีตะกร้าไม้ไผ่หรือกรวยสำหรับใส่อาหาร เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว และน้ำ ก่อนการฟาดข้าวแม่บ้านจะจุดเทียน ๓ อันไว้ที่ข่มม่งและ ๑ อันที่บิอิจิโยเพื่ออธิษฐาน ทำพิธีเรียกขวัญบิอิจิโยให้มาดูแลข้าว ให้ได้ข้าวเยอะ ๆ โดยเอาบิอิจิโยมาฟาดก่อน ลูกหลานเอาสะพานมาฟาด คนที่มาช่วยเอาข้าวในกองมาฟาดแล้วพัก ทำแบบนี้จนครบ ๓ รอบแล้วช่วยกันฟาดข้าวจนหมด เวลาเลี้ยงข้าวคนที่มาช่วยฟาดก็ต้องหุงให้เหลือข้าวเพื่อให้มีข้าวเหลือกินไปตลอดปี

ฟาดข้าว เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งบรรพบุรุษได้บอกไว้ว่า ข้าวเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้า คนจึงต้องมีความเคารพนับถือพระแม่โพสพ พระแม่ธรณี

การฟาดข้าวในหมู่บ้านจะฟาดข้าวกันภายในครอบครัวหรือชักชวนเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องมาช่วยกันฟาดข้าวกัน จะต้องขึ้นอยู่กับเจ้าภาพและจำนวนข้าวในกองว่ามีมากหรือน้อย เพียงพอสำหรับการเรียกคนในหมู่บ้านมาร่วมกันฟาดข้าวหรือไม่ ถ้าข้าวมีจำนวนมากและเจ้าภาพมีความพร้อมในเรื่องปัจจัยต่าง ๆ ที่พอจะชักชวนเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องเข้ามาช่วยฟาดข้าวได้ เจ้าภาพก็จะไปพูดคุยกับผู้ใหญ่ที่นับถือ แล้วผู้ใหญ่นั้นก็จะช่วยบอกคนในหมู่บ้านให้มาร่วมงาน หลังจากนั้นเจ้าภาพ ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงจะช่วยกันเตรียมพื้นที่ลานฟาดข้าว ที่หุงข้าว กระต๊อบสำหรับนิมนต์พระมาสวดมนต์ และช่วยกันแบกข้าวมากองไว้ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วและใกล้ถึงเวลาจะฟาดข้าว ฝ่ายผู้ใหญ่จะแบ่งกลุ่มออกเป็นสองกลุ่ม มีฝ่ายหญิงกลุ่มหนึ่งและฝ่ายชายอีกกลุ่มหนึ่งเพื่อที่ฝ่ายหญิงซึ่งเป็นฝ่ายเจ้าภาพจะตั้งกระต๊อบฝ่ายชาย และฝ่ายชายซึ่งเป็นผู้มาเยือนจะต้องคอยกระต๊อบที่ฝ่ายหญิงถามมา เมื่อแบ่งกลุ่มเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในวันวันฟาดข้าว ผู้ที่มาร่วมในงานจะร่วมแรงร่วมใจช่วยกันหุงข้าว ทำกับข้าว ห่อข้าวเหนียวเพื่อทำเลี้ยงในคืนวันฟาดข้าว ตอนเย็นนิมนต์พระมาสวดมนต์ ขอศีลให้พระเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพต้องทำพิธีไหว้แม่โพสพก่อนที่จะฟาดข้าว เมื่อไหว้เรียบร้อยแล้วเจ้าภาพคู่สามีภรรยาจะฟาดข้าวก่อนสามครั้ง เสร็จเรียบร้อยแล้วหลังจากนั้นกลุ่มประลองปัญญาทั้งฝ่ายเจ้าภาพและผู้มาเยือนจะร้องโต้ตอบเพลงที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมศาสนา โดยฝ่ายเจ้าภาพหรือฝ่ายหญิงเป็นผู้ตั้งกระต๊อบฝ่ายชายก่อน มีกองข้าวเป็นคำกำหนดแพ้ ชนะ หรือเสมอ ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถามกันไม่ถูกประเด็นตามหลักธรรมทางศาสนาหรือตอบไม่ถูกประเด็นที่ถูกถามมา แค่งองข้าวยังไม่หมดในช่วงเวลานั้น ฝ่ายที่แพ้จะถูกเยาะเย้ยถากถาง ถ้าแต่ละฝ่ายถามตอบกันไปได้เรื่อย ๆ จนกองข้าวหมด ถือว่าเสมอกันทั้งสองฝ่าย

วันรุ่งขึ้น ข้าวที่ฟาดเสร็จจะนำมาโบกเพื่อให้เศษฟาง เปลือกข้าว ผุ่น หงต่าง ๆ พัดออกไป ก่อนการโบกข้าว เจ้าของไร่ (แม่บ้านหรือพ่อบ้านก็ได้) จะเอาดินปลวก ทุไล่จูด จิงใต้ในท่อใบไม้ แล้ว

เสียบไว้กับไม้ ปักที่กองข้าว เอาเคียว มีดดาบห้อยวางไว้ที่กองข้าว กัดห่อใบไม้มาเคี้ยว กัดเคี้ยวกับมดแล้วบ้วนใส่ในกองข้าวพร้อมอธิษฐานขอให้ได้ข้าวเยอะขึ้น คนที่มาช่วยจะดวงข้าวใส่กระด้งแล้วสาดเข้าไปในวงที่บอกข้าวซึ่งมีผู้ร่วมวงประมาณ ๒-๓ คนแต่เจ้าของไร่ต้องบอกก่อน ๓ กระด้งโดยใช้เปลือกไม้ไผ่บ่งมาบอก หรือไม้บอกที่สานขึ้นจากไม้ไผ่ หลังจากนั้นจึงดับเปลี่ยนให้คนอื่น ๆ เข้าร่วมวง

และในเช้าวันรุ่งขึ้นจึง ดวงข้าวขึ้นยั้ง ซึ่งเจ้าของไร่จะทำพิธีเดียวกับคอนบอกข้าวเพื่อขอให้ได้ข้าวเยอะขึ้นเช่นกัน ถ้ายังไม่มียั้งข้าวจะดวงข้าวเพื่อให้รู้ว่าได้กี่ปีบ โดยใส่กระสอบปุ๋ยเอาไว้ (ปัจจุบันไม่มีการทำดวงข้าวแล้ว จะใส่กระสอบปุ๋ยแล้วเก็บไว้บนกระดือบ) คนที่ดวงข้าวขึ้นเป็นคนดวงก่อน การดวงข้าวว่าได้กี่ปีบจะเริ่มนับหลังจากที่ดวงข้าวไปแล้ว ๓ ปีบ ปีบต่อไปจึงจะเริ่มนับเป็นหนึ่ง

ข้าวเปลือกที่ฟาดแล้ว เมื่อต้องการทำเป็นข้าวสารจะนำไปตากแดดก่อนแล้วเอาไปตำในครกกะเดื่องหรือสีด้วยเครื่องสีข้าว การตำข้าวด้วยครกกะเดื่องจะตำจนได้ข้าวขาว เสร็จแล้วจึงเอามาผัดเพื่อแยกรำ ปลายข้าว และข้าวสารออกจากกัน

การคัดเลือกและเก็บรักษาพันธุ์ข้าว

ต้องการพันธุ์ข้าวที่ต้นและรวงสมบูรณ์ เมล็ดไม่ลีบ รวงเท่ากัน เมล็ดใหญ่ ต้องเอาแก่ที่สุดและสุกพร้อมกันทั้งรวง ตัดเอามาตากแดดให้แห้งประมาณ ๑ อาทิตย์ เอามาฟาดหลังจากที่ฟาดข้าวทั้งหมดแล้ว เก็บใส่ตะกร้าโดยกันตะกร้าและด้านข้างปูด้วยใบระกำแห้งหรือใบกล้วยแห้งปิดปากตะกร้าแล้วนำไปเก็บไว้ในที่แห้ง

เดือนธันวาคม ทุกบ้านทุกหลังคาเรือนจะ กินข้าวใหม่ เป็นการฉลองการได้ข้าวในปี นี้ ซึ่งหากไม่มีการกินข้าวใหม่ก่อน จะทำการเพาะปลูกในปีต่อไปไม่ได้ การกินข้าวใหม่จะทำในวันอาทิตย์ เพราะจะทำให้ข้าวหมดชั่ว คนในครอบครัวจะช่วยกันเตรียมข้าวเตรียมแ่ง โดยดวงข้าว ๑ ปีบหรือให้ได้ข้าว ๑ หม้อ ตากแดดสักพัก นำไปตำแล้วเอามาหุง หาเผือก มัน กุ้ง หอย ปู ปลา มาแ่งรวมกัน เอาทุ่ไก่ตุ๋น (มีลักษณะเป็นเอยาว) มาสุกกับหม้อข้าว หม้อแ่ง ขาเคา เอามิด เสียม จอม เคียว เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวและท่าเกษตร มาวางรวมกัน แล้วดักข้าว ดักแ่งมาวางเป็นการเลื่องขอบคุณที่ช่วยให้ได้ข้าวกินในปีนี้ แล้วชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมากินข้าวใหม่ร่วมกัน

๔.๒. สถานการณ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกิน

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกิน จะพบความแตกต่างกันในบางพื้นที่ หากเป็นพื้นที่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ลึกเข้าไปในป่า พื้นที่หมุนเวียนยังคงมีอยู่มาก การเลือกพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากป่ายังคงเป็นไปตามวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่จะมีปัญหาเรื่องการลักลอบล่าสัตว์เพราะเป็นรอยต่อด้านเจดีย์สามองค์และหน่วยป้องกันและรักษาป่าที่ กจ. ๕ ซึ่งทั้งคนหม่าและคนมอญสามารถเดินทางเข้า - ออกได้โดยเข้ามาค้างคืนในป่าและล่าสัตว์ บุคคลเหล่านี้มีความชำนาญการเดินป่ามากกว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทหารหรือตำรวจ การจับกุมจึงทำได้ยาก แต่หากเป็นพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนักก็มีความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการใช้พื้นที่ได้อย่างชัดเจน ทั้งจากการเปลี่ยนเป็นพื้นที่หมุนเวียนปลูกข้าวเป็นไร่มันสำปะหลัง หรือสวนมะม่วงหิมพานต์ ทำให้

พื้นที่หมุนเวียนน้อยลง หรืออาจจะไม่มีแล้ว ไม่เว้นแม้แต่พื้นที่หมุนเวียนบนเขาภูเขาซึ่งมีต้นน้ำผุดอยู่หลายจุดก็มีการจับจองโดยอ้างว่าไม่มีพื้นที่ทำกินที่อื่นและจะปลูกข้าว แต่ปลูกข้าวได้เพียงปีเดียว ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสวนมะม่วงหิมพานต์ ซึ่งการจับจองพื้นที่ในแต่ละครัวเรือนมีจำนวนค่อนข้างมาก บางครอบครัวมีเป็นร้อยไร่ และจากการเปลี่ยนพื้นที่หมุนเวียนเป็นสวนถาวรซึ่งผิดข้อปฏิบัติการทำไร่หมุนเวียนที่เคยตกลงกันไว้ ซึ่งหัวหน้าเขต ๔ ห้วยใหญ่เรศวรมีการท้วงติงมาตลอด แต่คนที่ทำผิดข้อปฏิบัติยังคงยืนยันกรานที่จะทำสวนถาวรต่อ จึงนำไปสู่เวทีพูดคุยร่วมกันระหว่างชาวบ้านกลุ่มที่ทำสวนในพื้นที่ดังกล่าว ชาวบ้านทั่วไป เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ และหัวหน้าเขต ๔ ห้วยใหญ่เรศวร โดยหยิบยกข้อปฏิบัติที่เคยตกลงกันไว้ขึ้นมาพูดคุย แต่เมื่อชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวมีความจำเป็นที่จะต้องทำสวนเพื่อเป็นรายได้จึงมีข้อตกลงที่จะเดินสำรวจและคัดพื้นที่สวนออกโดยมีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ต้องตกลงเพื่อความชัดเจนกันอีกครั้ง แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับข้อปฏิบัติเป็นหลัก กล่าวคือ

ข้อปฏิบัติของการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่ไร่ชา

๑. ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่เป็นต้นน้ำผุด โดยให้อัดจากพื้นที่ต้นน้ำผุดด้านละ ๕๐ เมตรขึ้นไปกรณีต้นน้ำผุดที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี โดยจะเป็นต้นน้ำผุดจากเชิงเขาลงมา ลึกเข้าไปแล้วก็ผุดจากตรงกลางไร่หมุนเวียน ห้ามทำ ให้เว้นพื้นที่ด้านละ ๕๐ เมตรขึ้นไป
๒. ห้ามเลือกพื้นที่ที่ติดลำห้วย ให้ห่างจากลำห้วย ๒๐ เมตรขึ้นไป พื้นที่ลำห้วยที่เป็นป่าห้ามทำ ถ้าทำอย่างต่ำ ๒๐ เมตรขึ้นไป ยกเว้นบริเวณพื้นที่ที่มันเป็นป่าไผ่ที่เข้ามาอยู่ใกล้ริมห้วย
๓. ห้ามทำไร่ในพื้นที่บนเขาที่มีต้นน้ำผุดที่ไหลออกมาเป็นห้วยโดยเด็ดขาด
๔. ห้ามทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขาหิน
๕. ห้ามนำพืชเศรษฐกิจ มาปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียน โดยเด็ดขาด พืชเศรษฐกิจ คือ พืชเชิงเดี่ยว เช่นมันสำปะหลัง ไม่ให้ปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียน
๖. ห้ามเปิดพื้นที่ทำไร่ที่ติดถนนและทางเดินเท้า ถ้าเป็นถนนให้ห่างจากถนนประมาณ ๑๐ เมตร ถ้าเป็นทางเดินเท้า ๑๐ เมตรขึ้นไป

ทั้งนี้ ข้อปฏิบัติและข้อตกลงดังกล่าวเป็นเพียงการป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ไร่หมุนเวียนเพื่อเปลี่ยนเป็นสวนถาวรเพิ่มเติม ส่วนในบางพื้นที่ที่มีการจับจองและปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตไปแล้วนั้นไม่สามารถนำกลับคืนมาเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวได้อีก

นอกจากการใช้พื้นที่เพื่อปลูกมันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์ ข้าวโพด ที่ยังคงปลูกต่อเนื่องทุกปี ยังพบว่าการปลูกไม้ผลเพื่อเป็นรายได้เสริมเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ทุเรียนซึ่งเป็นพันธุ์ดั้งเดิมที่ปลูกกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายประมาณ ๑๐-๒๐ คันในพื้นที่สวนรอบ ๆ บ้าน การปลูกพืชเชิงเดี่ยวจึงยังคงเป็นเป้าหมายส่วนใหญ่ของชาวบ้านทั้งที่มีพื้นที่ทำสวนและทุนเพียงพอและที่ไม่มีพื้นที่ทำสวนเพราะค่าต้องการรายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวทั้งค่าเล่าเรียนลูกในระดับปริญญาตรี ค่าเดินทางออกนอกหมู่บ้าน ค่าอาหารบ้างในบางครั้งก็อยากซื้อเนื้อหมู เนื้อไก่ หรือแม้แต่ค่าขนม เนื่องจากที่ผ่านมาการพัฒนาในหมู่บ้านเน้นด้านสาธารณูปโภคมากกว่าการพัฒนาอาชีพเพื่อเป็นรายได้ให้กับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งทำไร่ข้าวหมุนเวียนเป็นหลัก ไม่มีพื้นที่ทำสวนและไม่มีรายได้ที่แน่นอนโดยมากมาจากการรับจ้างในหมู่บ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น คายหญ้า ขุดมันสำปะหลัง หักข้าวโพด ลูกรือสร้างบ้าน ฯลฯ จึงใช้เพียงพื้นที่รอบ ๆ บ้านที่มีอยู่ไม่มากปลูกผักสวนครัว และเก็บผักจากใน

ไร่ข้าวและในป่าเป็นอาหารประจำวัน การมีพื้นที่ทำสวนอย่างน้อย ๑ ไร่จึงเป็นความหวังที่จะช่วยให้มีรายได้บ้างไม่มากนักน้อย ส่วนชาวบ้านที่มีพื้นที่สวนรอบ ๆ บ้านประมาณ ๑-๓ ไร่ก็ใช้พื้นที่ปลูกไม้หลากหลายประเภทหลากหลายชนิดไว้เพื่อการบริโภคและเหลือขาย แต่สำหรับชาวบ้านบางคนซึ่งมีทุนเพียงพอ มีพื้นที่เยอะทั้งบริเวณรอบ ๆ บ้าน และไกลจากบ้านออกไป จะพบว่าเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นหลัก ไม่เน้นการปลูกพืชหลากหลายรอบ ๆ บ้าน ด้วยเหตุผลที่ว่าไม่มีเวลาดูแล และต้องใช้ระยะเวลานานกว่าจะสร้างรายได้ให้กับครอบครัว การปลูกพืชเชิงเดี่ยวจึงทำได้ง่ายกว่าและได้เงินเร็วกว่า แต่แม้การปลูกพืชเชิงเดี่ยวจะทำได้ง่าย ได้เงินเร็ว แต่มีประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ซึ่งต้องมีการลงทุนทุกครั้งที่ปลูก มีค่าใช้จ่ายตลอดกระบวนการผลิต ทั้งค่าพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าแรง ค่าขนส่ง ฯลฯ รวมถึงความเสี่ยงในเรื่องราคาดตลาดที่ไม่มีความแน่นอนในแต่ละฤดูกาลผลิต อีกทั้งสภาพอากาศที่แปรปรวน โดยเฉพาะในช่วงที่ผ่านมา หนาวร้อนอากาศร้อนจัด หนาวฝน ๆ คกหนัก น้ำท่วม หนาวหนาว ๆ จัด มีลมแรง กลางคืนและเช้าอากาศเย็น ก่อนเที่ยงถึงบ่ายอากาศร้อนถึงร้อนจัดซึ่งอาจส่งผลให้ต้นไม้ปรับตัวไม่ทัน เกิดปัญหาโรคพืชและแมลงตามมา และที่สำคัญไม่มีประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ทั้งแหล่งอาหารหรือไม้ใช้สอยให้กับลูกหลานในอนาคต ซึ่งแตกต่างจากการปลูกพืชหลากหลายที่อาจใช้เวลาในการดูแลมากหน่อยแต่ไม่ต้องลงทุนมาก มีเพียงการลงทุนครั้งแรกได้ประโยชน์หลายอย่างทั้งเป็นไม้ใช้สอย เป็นแหล่งรายได้ให้ครอบครัว เป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร และยังช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ ดังเช่น ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในการปลูกป่า ๓ อย่างได้ประโยชน์ ๔ อย่าง โดยเน้นไม้พื้นดินเป็นหลัก กล่าวคือ

ป่า ๓ อย่าง หมายถึง ลักษณะไม้ ๓ อย่างที่เป็นชนิดไม้ที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกับวิถีชีวิตของชุมชน คือ

๑. ไม้ใช้สอยและเศรษฐกิจ เป็นชนิดไม้ที่ชุมชนนำไปใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน โรงเรือน เครื่องเรือน คอกสัตว์ เครื่องมือในการเกษตร เช่น เกรียน คันไถ ค้ำจอบ เสียม และมิด รวมทั้งไม้ที่สามารถนำมาทำเป็นเครื่องจักรสาน กระบุง ตะกร้า เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และเมื่อมีพัฒนาการทางฝีมือก็สามารถจัดทำเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน นำไปจำหน่ายเป็นรายได้ของชุมชน ซึ่งเรียกว่า เป็นไม้เศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ มะขามป้า ไม้ไร่ ไม้บง สัก ประดู่ กฤษณา กระดิน จั้ว ดินเบ็ด ปับ แดง ตะเคียน เป็นต้น
๒. ไม้พื้นเชื้อเพลิงของชุมชน ชุมชนในชนบทต้องใช้ไม้พื้นเพื่อการหุงต้มปรุงอาหาร สร้างความอบอุ่นในฤดูหนาว ไลุ่ง เหลือบ รื่น ไร ฯลฯ หากไม่มีการจัดการที่ดีไม้ธรรมชาติที่มีอยู่จะไม่เพียงพอในการใช้ประโยชน์ จึงต้องมีการวางแผนการปลูกไม้โตเร็วขึ้นทดแทนเพื่อให้ชุมชนมีไม้พื้นใช้ได้อย่างเพียงพอ ได้แก่ สะเดา ขี้เหล็ก ดินเบ็ด แดง มะขามป้อม มะม่วงป่า ลำไย เป็นต้น
๓. ไม้อาหารหรือไม้กินได้ ชุมชนดั้งเดิมเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ ทั้งการไล่ล่าสัตว์ป่าเป็นอาหาร รวมทั้งพืชสมุนไพร อุดมแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์จึงเป็นแหล่งอาหารเสริมสร้างสุขภาพ การปลูกไม้ที่สามารถให้หน่อ ใบ ดอก ผล ใช้เป็นอาหาร ได้ก็จะทำให้ชุมชนมีอาหารและสมุนไพร ในธรรมชาติเสริมสร้างสุขภาพให้มีความไม่ขาดแคลน

ได้แก่ บุก ชีเหล็ก ผักหวานป่า มะไฟ มะขามป้อม มะเดื่อ เพกา แคน สะเดา มะม่วงป่า หวาย
กระดิน กัลยง ลำไย มะระจีนก มะเฟือง ขนุน มะปราง ส้มป่อย เป็นต้น

ประโยชน์ ๔ ประการ คือ

๑. ประโยชน์ในการเป็นไม้ใช้สอย ในสภาพปัจจุบันป่าไม้ลดลงเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถ
ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ ดังนั้น เมื่อมีการปลูกไม้ที่มี
ความเหมาะสมและมีคุณสมบัติที่ดีเพื่อการใช้สอยและสามารถนำมาใช้เสริมสร้างอาชีพได้
โดยมีการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมและดูแลรักษาจะทำให้ชุมชนมีไม้ไว้ใช้สอยอย่างไม่ขาด
แคลน และจะไม่สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และหากมีการปลูกในปริมาณที่
มากพอ ชุมชนก็สามารถนำมาเสริมสร้างอาชีพเสริมรายได้ทำให้ชุมชนมีรายได้เสริมให้มี
ความอยู่ดีกินดีขึ้น
๒. ประโยชน์ในการเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือน เป็นพืชที่สามารถนำมาจำหน่ายได้ ซึ่งควร
ปลูกพืชหลากหลายชนิดเพื่อลดความเสี่ยงเรื่องราคาค่าและไม่แน่นอน
๓. ประโยชน์ในการเป็นอาหารและสมุนไพร รวมทั้งสัตว์แมลงที่ชุมชนสามารถเก็บหาได้จาก
ธรรมชาติจะเป็นอาหารที่มีคุณค่าปลอดสารพิษ อันเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยของคนใน
ชุมชน เป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งยังมีปริมาณเกินกว่าที่ต้องการแล้วยังสามารถใช้เป็น
สินค้าเสริมสร้างรายได้ อีกทางหนึ่ง
๔. ประโยชน์ในการช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อมีการปลูกไม้เจริญเติบโตเป็นพื้นที่ขยายมาก
เพิ่มขึ้น และมีการปลูกเสริมคุณค่าป่าด้วยพันธุ์ต่างๆ ทำให้เกิดความหลากหลายและเป็นการ
อนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งก่อให้เกิดการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร

๔.๓. หลักการ แนวคิด คุณค่าและความหมายของ “กลุซุ” และสถานภาพในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านโดยเขาวชนเพื่อไขข้อข้องใจกับคำว่า “กลุซุ” ว่าหมายถึง
อะไร มีลักษณะแบบ ไหน และอย่างไรจึงจะเรียกว่า “กลุซุ” ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย โดยสรุป
ดังนี้

- คาโปเกิง สังขสุวรรณ อายุ ๘๓ ปี “กลุซุ หมายถึง พื้นที่สำหรับปลูกพืชผัก เป็นพื้นที่บริเวณ
ไม่กว้างนัก สำหรับพืชที่ปลูกจะผสมผสานกัน เรียกพื้นที่นี้ว่าสวนผสม จะประกอบไปด้วย
พืชล้มลุกและพืชยืนต้น โดยหน้าบ้านจะนิยมปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม ตกแต่งหน้าบ้าน
ประดับประดา และนำดอกไม้บูชาพระ”
- คาแข่งลิโม่ง สังขवाल อายุ ๘๐ ปี “กลุซุ หมายถึง พื้นที่สำหรับทำกินที่มีขนาดกว้างหรือแคบก็
ได้ไว้สำหรับปลูกพืชผัก ผลไม้ พืชที่กินได้ มีสรรพคุณทางยาและอาหาร พืชที่มีอายุสั้นและอายุ
ยาวจะปลูกผสมผสานกัน โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้าน ปลูกดอกไม้เพื่อไว้
บูชาพระ, หลังบ้านปลูกผลไม้ พืชล้มลุก เช่น มะละกอ เพื่อเก็บไว้กิน ง่ายต่อการเก็บใกล้บ้าน,
บนบ้านปลูกสมุนไพรเพื่อไว้รักษาโรคใช้ธรรมชาติ ไม่ต้องไปโรงพยาบาล และข้างล่างบ้าน
ปลูกเครื่องครัว พวกตะไคร้ ชิง ข่า ไว้ทำกับข้าว”

- ยายทองเหมียง อายุ ๘๓ ปี “กลุซุ หมายถึง ในพื้นที่นั้นประกอบไปด้วยพืชที่มีอายุระยะสั้นหรือยาวก็ได้ พืชในพื้นที่นั้นอาจกินได้หรือไม่ได้ขึ้นอยู่กับให้นำไปใช้ประโยชน์ ปลูกเพื่อกิน ขาย หรือ เป็นไม้ประดับ ก็ขึ้นอยู่กับพื้นที่นั้นๆ โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้าน เพื่อบูชาพระ เพื่อประดับบ้าน เป็นส่วนประกอบภายนอกที่ทำให้ผู้มาเยือนรู้สึกดีไปด้วย, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้เพื่อเก็บไว้ใช้กินเอง และเพื่อให้ดูเป็นสัดส่วน, บนบ้านปลูกสมุนไพร เพื่อเป็นยารักษาโรค และเพื่อเป็นสิริมงคล เป็นยาสำคัญจึงต้องปลูกไว้ และข้างล่างบ้านปลูกเครื่องครัวเพื่อเก็บไว้กินใช้ เพราะต้องทำอาหาร จึงปลูกไว้ข้างล่างบ้านเพื่อเก็บกินง่าย”
- ยายจ่าเลื้อหนึ่ง อายุ ๘๘ ปี “กลุซุ หมายถึง พื้นดินหรือพื้นที่ทำมาหากิน ปลูกของกิน เครื่องครัว ผลไม้ต่าง ๆ อาจเป็นไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก ซึ่งอาจใช้กินหรือขายก็ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าของพื้นที่ที่จะปลูกพืชผักในพื้นที่นั้น โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้ เป็นการตกแต่งบ้านให้น่าอยู่ เพื่อความสวยงาม, บนบ้านปลูกสมุนไพร เป็นสิ่งสำคัญ ถ้าปลูกข้างล่างก็จะทำให้อัปมงคล, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้เพื่อความร่มรื่น และด้านล่างบ้านปลูกเครื่องครัว เพราะจะทำให้เก็บง่าย”
- ยายทั้งชาอัว อายุ ๘๕ ปี “กลุซุ หมายถึง พื้นที่สำหรับปลูกพืชผักไว้กิน จะใกล้บ้านหรือไกลบ้านก็ได้ เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ได้ มีสรรพคุณทางยาด้วย กินได้ด้วย จะเป็นพืชล้มลุก ผสมผสานพืชยืนต้น โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้ เป็นบริเวณที่ต้องปลูก ปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม นำไปบูชาพระ, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้ หลังบ้านเป็นบริเวณที่ไม่ค่อยมีคนผ่านก็ปลูกพืชล้มลุก เช่น มะละกอ, บนบ้านปลูกสมุนไพรใช้รักษาโรค เราต้องบูชา เพราะช่วยชีวิตเรา จึงต้องปลูกไว้บนบ้าน และข้างล่างบ้านปลูกเครื่องครัว ห้องครัวก็จะอยู่ข้างล่างบ้าน เพื่อง่ายต่อการเก็บมาทำกับข้าว”
- แม่เมะดิแสง ร่มโพรงาม อายุ ๕๘ ปี “กลุซุ หมายถึง ความมั่นคงอยู่รุ่มค่อรุ่ม โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม บูชาพระ, บนบ้านปลูกสมุนไพร เพื่อเป็นยารักษาโรคและไม่ต้องไปหาไกล, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้เพื่อความร่มรื่นและหากินง่าย และข้างล่างบ้านปลูกเครื่องครัวเพื่อเก็บง่ายในการกิน”
- แม่สะเรงจี ไทรสังขวลิต อายุ ๖๕ ปี “กลุซุ หมายถึง ปลูกต้นไม้ ปลูกสวนอาหารที่เรากินได้ ไม่ว่าจะเป็นไม้ผล ไม้ยืนต้นเพื่อความมั่นคง โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้ จะทำให้คนมาเยือนดูแล้วสะอาดตาและสวยงาม น่าอยู่ และมีวิชาชีพ ไม่ควรปลูกต้นไม้ใหญ่เพราะทำให้หน้าบ้านรก และไม่น่าอยู่ ไม่สวยงาม, บนบ้านปลูกสมุนไพรเปรียบเสมือนอาจารย์ เก็บไว้รักษาโรค และปลูกไว้ที่สูงเพื่อความศักดิ์สิทธิ์, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้เก็บไว้กินเพื่อความสะดวกในการเก็บกิน และข้างล่างบ้านปลูกเครื่องครัว เก็บกินได้ง่ายและสะดวก”
- น้ำแสงปวยรื่อง สังขสุวรรณ อายุ ๖๑ ปี “กลุซุ หมายถึง อาหารการกิน การพึ่งพา เสมือนเป็นอาชีพ มีวิชาชีพ ส่วนผลนำมากินได้ ในสวนสามารถปลูกพืชผักได้ทุกอย่าง โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม เก็บไว้ชื่นชม เป็นวิชาชีพเก็บ,

บนบ้านปลูกสมุนไพรเพื่อเป็นความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาโรค, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้ เพราะต้องการกินเพื่อความสะดวกในการเก็บกิน และข้างล่างบ้านปลูกเครื่องครัวเพื่อความสะดวกในการเก็บกิน”

- แม่มะหีช่วย สังขเพลินไพร อายุ ๖๑ ปี “กลุซุ หมายถึง เป็นพืชผักไม้ยืนต้นเพื่อเป็นการดำรงชีวิตให้อยู่อย่างยั่งยืนเพื่อลูกหลานสืบต่อไป โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม ไว้บูชาพระ, บนบ้านปลูกสมุนไพรต้องการใช้เพื่อเป็นยารักษาโรค, หลังบ้านปลูกพืชผักผลไม้เพื่อไว้กิน และข้างล่างบ้านเป็นทางเดิน”
- แม่หนองปี กันทรสุวรรณ อายุ ๖๑ ปี “กลุซุ หมายถึง เป็นสวนปลูกพืช โดยแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านออกเป็น หน้าบ้านปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม เอาไว้ทำบุญบูชาพระ, บนบ้านไม่ได้ปลูกอะไร, หลังบ้านไม่มี และข้างล่างบ้านปลูกเพื่อเก็บไว้กิน”

และจากการเก็บข้อมูลจากผู้รู้ทั้งที่บ้านสะเนพ่องและบ้านกองม่องทะ โดยพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากคำราชของหมู่บ้าน และนำมาสรุปข้อมูลได้ดังนี้

ชาวบ้านสะเนพ่องมีวิธีการดำเนินชีวิตโดยหลักตั้งแต่อดีตอยู่ ๓ ประเภทด้วยกัน คือวิธีทำไร่ข้าว (คิเชอะ) วิธีทำนาข้าว (ไซก) และวิธีทำสวนหลากหลาย (กลุซุ) ซึ่งวิธีทำไร่ข้าวคือส่วนหนึ่งของกลุ อันประกอบไปด้วยพันธุ์พืชหลากหลายชนิดที่มีอายุสั้น ไม่เกิน ๑ ปี ซึ่งเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วต้องลงมือปลูกใหม่ในปีต่อไป วิธีทำไร่ข้าวในอดีตให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ การทำไร่ข้าวในแต่ละปีต้องเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม เช่น ห้ามเลือกพื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ ดาน้ำ ที่เรียกว่า พื้นที่เคาะคูดอง คือ พื้นที่เหนือด่านน้ำหุด และในบริเวณพื้นที่ดินน้ำหุด, พื้นที่ที่ทองผล คือ พื้นที่ที่มีน้ำหุดออกมาเป็นจุด ๆ ในบริเวณนั้น ๆ, พื้นที่อ่องเกียไป้ว พื้นที่ภูเขาหรือเนินเขา ตรงกลางมีน้ำหุดออกมา ห้ามทำในบริเวณนั้น, พื้นที่ยาสิโซล่งวง เป็นพื้นที่ภูเขา มีร่องน้ำทั้งซ้ายและขวา ตรงกลาง ๒ ร่องน้ำบนยอดเขาห้ามทำ, พื้นที่บะเชอโผก เป็นพื้นที่ยอดเขา ห้ามทำ, พื้นที่ทัวหลาโซ้ว คือ พื้นที่ ๒ ผังลำห้วย ห้ามทำทั้ง ๒ ผังคิลาห้วย เป็นต้น นอกจากข้อห้ามในการเลือกพื้นที่แล้วยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ “กระ” อันหมายถึง คูกรณที่อยู่ล้อมรอบเรา เราทำไร่อยู่ตรงกลางทำให้มีลักษณะเหมือนถูกบีบคนที่อยู่ตรงกลางจะทำไร่ไม่มีความสุข สิ่งที่ทำให้เราถูกกระได้มีหลายลักษณะ เช่น กระน้ำ ทำไร่ตรงกลางลำห้วย ๒ สาย หรือสายเคียวแต่ล้อมรอบเรา, กระญาติพี่น้อง มีญาติหรือพี่น้องทำไร่ ไม่ไกลกันมาก คนที่ไม่ใช่ญาติหรือไม่ใช่พี่น้องห้ามเข้าไปทำไร่ตรงกลางญาติหรือพี่น้องนั้น ขณะเดียวกันพี่น้องถ้าทำไร่ใกล้กัน ต้องเรียงลำดับจากพี่ลงมาหาน้อง ถ้าน้องเข้าไปทำไร่ตรงกลางพี่สองคน น้องถูกกระได้เหมือนกัน การทำไร่ ๑ ผืนมีปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น พิธีกรรมการเลือกพื้นที่ การทำไร่ข้าวก่อนที่จะเลือกพื้นที่ใหม่ต้องขอเจ้าที่เจ้าทาง ขอพระแม่ธรณีทุกครั้ง ก่อนหยอดข้าวก็ต้องมีพิธีเคารพเจ้าที่เจ้าทาง พระแม่ธรณี พร้อมทั้งหยอดข้าวเก้ากอ ฯลฯ ในส่วนของไซก คือนาข้าวก็ต้องมีพิธีกรรมไหว้เจ้าที่เจ้าทาง พระแม่ธรณีเพื่อให้เพาะปลูกได้ผลดีเช่นกัน

ป่ามีหลายประเภทด้วยกัน เช่น ๑. ป่าเต็ง เป็นป่าคงคิบ ป่าคิบรั้น พืชส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้น พืชเตาต่าง ๆ และพืชล้มลุก ป่าเต็งยังแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ๑. ป่าเต็งมือ เป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่มาก มีไผ่น้อย และ ๒. ป่าเต็งท่า เป็นป่าที่มีแต่ต้นไม้ใหญ่อย่างเดียว เราจะพบเห็นป่าเต็งได้ทั่วไปในพื้นที่ราบ พื้นที่ริมห้วย พื้นที่เชิงเขา

พื้นที่ภูเขาหิน และพื้นที่บนเขา ซึ่งพันธุ์พืชที่ขึ้นตามป่าเต็งจะมีความแตกต่างกันบ้างตามลักษณะของพื้นที่ ๒. ป่าหะหรือเต็ง เป็นพื้นที่ลุ่ม มีน้ำขัง มีน้ำผุดในพื้นที่ บางพื้นที่มีน้ำขุ่นตลอดทั้งปีและบางพื้นที่มีน้ำขุ่นเฉพาะหน้าฝน พืชส่วนใหญ่เป็นพืชเถา พืชยืนต้นและมีต้นไม้ใหญ่อยู่บ้าง พื้นที่หะหรือเต็งพบได้ทั่วไปในพื้นที่ราบ พื้นที่เชิงเขา ๓. พื้นที่ป่าไผ่กล้า เป็นพื้นที่ป่าที่มีหินก้อนใหญ่อยู่กันกระจัดกระจายในพื้นที่ราบ พื้นที่เขาที่เป็นภูเขาหิน บางจุดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นป่าคงคิบ บางจุดเป็นป่าโปร่ง และบางจุดเป็นป่าแห้งแล้งในหน้าร้อน แต่เมื่อถึงหน้าฝนพืชต่าง ๆ จะขึ้นมาใหม่ซึ่งจะอยู่บนเขาที่เป็นเขาหิน ๔. ป่าวากล่า เป็นป่าไผ่ มีอยู่ทั่วไปทั้งในพื้นที่ราบ พื้นที่ขึ้น พื้นที่บนเขาและพื้นที่เชิงเขา ในบางจุดเป็นคงคิบไผ่ล้วน ๆ มีไม้ใหญ่อยู่บ้าง ป่าไผ่ส่วนใหญ่เป็นป่าโปร่งที่เหมาะสมสำหรับทำไร่ข้าว ๕. ป่าที่หน่าย เป็นป่าริมห้วยที่มีทั้งป่าคงคิบ ป่าคิบขึ้น ป่าโปร่ง และป่าหิน

จากการศึกษาหลักการและแนวคิด “กลุซุ” ในภูมิปัญญาดั้งเดิม มีผู้รู้หลายท่านได้อธิบายไว้อย่างหลากหลาย เช่น กลุซุ คือ พื้นที่ที่เอาพันธุ์พืชต่าง ๆ ทั้งอาหารและสมุนไพรมาปลูกไว้ในพื้นที่เดียวกันเพื่อความมั่นคงทางอาหารและยาในยามที่ต้องการ ในอดีตแต่ดั้งเดิมกลุซุคือป่า ป่าคือกลุซุที่ชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยตั้งแต่แรกเริ่มที่ยังไม่มีการจับจองพื้นที่ แต่เมื่อมีการตั้งหลักแหล่งถาวร อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้านก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่ สวนหรือกลุซุในบ้านจึงเริ่มเกิดขึ้น อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านสะเนพ่อง (ปัจจุบันมรณภาพแล้ว) ได้เล่านิทานให้ฟังว่า “กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีเชอชว้า (พระเจ้าแผ่นดิน) พระองค์หนึ่งมีจิตหึงชำน เบื่อโลก มีอารมณ์หงุดหงิด ไม่อยากคุยกับใครแม้กระทั่งพระมเหสี แต่ด้วยความเป็นห่วงของพระมเหสีจึงทูลถามพระเจ้าแผ่นดินว่า “เราไปหาหรือพระฤคิโหมเพื่อท่านจะช่วยเราได้” จากนั้นทั้งสองพระองค์จึงไปหาพระฤคิ พระมเหสีทูลต่อพระฤคิว่า “ที่บางครั้งมี เหตุที่จะถามท่านว่า พระสวามีของข้าพเจ้ามีอารมณ์หงุดหงิด ไม่อยากพูดคุยกับใคร เบื่อโลก เบื่อชีวิตนั้น เหตุเกิดจากอะไร” พระฤคิเอาไม้กระดานตรวจชะชีวิตพระเจ้าแผ่นดินแล้วบอกว่า “พระองค์มีชะตาขาด อาจถึงตายได้ในไม่ช้านี้ ท่านต้องสร้างบุญ สร้างกุศล” เมื่อพระเจ้าแผ่นดินได้ฟังดังนั้นจึงคิดขึ้นมาว่าในเมื่อเราจะตายแล้ว เราจะทำสวนป่าตามพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้คนยากคน และสัตว์ได้กิน จากนั้นทั้งสองพระองค์จึงขอลาพระฤคิ พระเจ้าแผ่นดินกลับมาถึงวัง สั่งให้ข้าราชการบริพารทั้งหลายไปหาพันธุ์พืช พันธุ์ผลไม้เอามาเพาะและดูแล พืชโตใหญ่ พระองค์จึงแจกจ่ายให้ข้าราชการบริพารและประชาชนทั่วไปเอาไปปลูกตามสวน ตามป่า และพระองค์ก็ปลูกด้วย พืชพันธุ์ผลไม้ต่าง ๆ ออกดอกออกผลให้ได้เก็บกิน นักบวชผ่านไปก็ได้กินนกและสัตว์ทั้งหลายผ่านไปก็ได้กิน อยู่มาวันหนึ่งพระองค์ก็สงสัยตัวเองว่าทำไมจึงยังมีชีวิตอยู่มาได้หลายปี ทั้งที่พระฤคิเคยบอกไว้ว่าพระองค์ชะตาขาด อยู่ได้ไม่นาน พระเจ้าแผ่นดินจึงชวนพระมเหสีและผู้ติดตามไปหาพระฤคิ ไปถึงศาลา กราบไหว้ท่านและถามว่า “ตั้งแต่เมื่อครั้งก่อนที่ข้าพเจ้ามาหาท่าน จนมาถึงตอนนี้ ผ่านมาหลายปีแล้ว ทำไมข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่” พระฤคิเอาไม้กระดานมาตรวจแล้วตรัสกับพระเจ้าแผ่นดินว่า “เมื่อพระองค์กลับไป ได้ทำสวนป่าตามพื้นที่ต่าง ๆ ปลูกต้นไม้ ปลูกสัตว์ ปลูกผลไม้และพืชผักต่าง ๆ พืชนักบวชได้กิน ได้สวดมนต์ภาวนาให้พระองค์ สัตว์ทั้งหลายที่ได้กินเป็นการสร้างบุญ มีกุศลแก่ท่าน และท่านมีกาวนาธรรมที่ดี เพราะทศกรรมที่มีอยู่ไม่อาจเข้าถึงท่านได้” พอได้ฟังดังนั้น พระองค์สวาทพระทัย และได้สร้างคุณความดีจนถึงอายุขัย ได้ไปอยู่ยังชั้นดาวดึงส์

กลุซุจึงเป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานที่เหลือกินภายในครอบครัว การมีเมตตาแบ่งปันกันกินได้ การสร้างกาวนากุศลที่คนมีบุญได้กิน และเป็นการสร้างแหล่งอาหารให้คนและสัตว์อื่น ๆ การสร้างทานในกลุซุไม่

เพียงแค่นั่งและสวดได้กินเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการทำงานในงานประเพณี เช่น การทำบุญเรือถวายผลไม้ และพิธีหักในช่วงกลางพรรษาถวายให้กับพระ ประเพณีออกพรรษาถวายให้พระ ให้พระแม่ธรณีบนบกและให้คนที่ผ่านไปผ่านมาได้กิน ให้พระแม่คงคาในน้ำและให้สัตว์ต่าง ๆ ที่อยู่ในน้ำได้กิน

ลุงต๋วยโพธิ์ อธิบายให้ฟังว่า “คนทุกคนในสังคม สิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ คือ อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เรียกกันว่า ปัจจัยสี่ที่อยู่ในอภิวาระ เป็นองค์ประกอบในสังคมโลกที่ต้องพึ่งปรารณา แม้แต่พระพุทธเจ้าที่ออกบวชมาหลายปียังไม่ได้บรรลุนิพพาน สุดท้ายพระองค์ต้องเสวยข้าวเพื่อให้เกิดสมาธิบรรลุนิพพานได้ บรรพบุรุษบอกว่า ข้าวอยู่ในไร่ ในนา ส่วนพืชผักผลไม้อยู่ในป่าและในสวน และมีพืชผักบางส่วนของปลูกในไร่ข้าว พืชผักส่วนใหญ่ในไร่ข้าวเป็นพืชอายุสั้นที่ใช้กินในปีเดียวและต้องปลูกใหม่ในปีต่อไป ในส่วนของกลุซุ เป็นพื้นที่ที่ปลูกพืชผักผลไม้ทั้งระยะสั้นและระยะยาวไว้กินในครอบครัว กลุซุ เป็นการย่อส่วนพื้นที่ป่ามาไว้ใกล้บ้าน เอาพืชผักผลไม้และยาสมุนไพรในป่าแต่ละพื้นที่มาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อง่ายและสะดวกในการหากิน”

กลุซุเป็นการประหยักรายจ่ายที่เราไม่ต้องซื้อกิน มีกินเองตามสวนข้างบ้าน ตามไร่ และที่เหลือยังเอามาเป็นรายได้ ลุงเนตัง อธิบายไว้ว่า “ข้าวอยู่ในนา อยู่ในไร่ ถั่ว หอย ปู ปลาอยู่ในน้ำ ส่วนอาหาร พืชผักผลไม้อยู่ในป่าและอยู่ในกลุซุ โดยธรรมชาติของคนเราเมื่อหิวก็อยากกิน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็อยากหาขานารักษาเพื่อให้หาย คน ๆ หนึ่งไม่ต่างจากโลกใบหนึ่งที่ต้องการอาหาร ต้องการหายใจ รับรู้การสัมผัสที่ให้เห็นรูปธรรมและนามธรรมที่เป็นจิตวิญญาณ โลกหายใจจากอากาศที่เป็นธรรมชาติ คนได้รับลมหายใจจากอากาศเช่นเดียวกับโลก ดังนั้นท่าหน้าที่ในการฟอกอากาศให้มีความบริสุทธิ์ คลายความชื้น ความร่มเย็นให้โลก ให้คน เรียกว่า “เวอะละอะด่งเมียดตา” คือวัตรธรรมชาติดีที่ได้รับรองแสง กรองฝุ่นละอองที่เป็นอาหารจากการหายใจเข้า เรียกว่า “เผาะสะ” และคลายความชื้น ความร่มเย็นความบริสุทธิ์ให้โลก ให้คน เรียกว่า “เออะสะ” กลุซุ เป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้เรา เรามีพืชผักอาหารและยาได้กิน ให้โลกคือโลกมีความอบอุ่น ความบริสุทธิ์ ความร่มเย็น บรรพบุรุษบอกลูกหลานว่า กินคุณต้องรู้คุณ กินบุญต้องรู้บุญ รู้สิ่งที่เราต้องพึ่งพาอาศัย มีสิ่งที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม คือ วัฒนธรรม”

ลุงต๋วยโพธิ์ และนำหม่องโฮ อธิบายไว้ว่า “กลุซุ คือ ส่วนหนึ่งของการปฎิบัติตามเบื้องตันในการหาเก็บหากินที่ใกล้บ้าน ได้ใช้พืชผักและผลไม้ในการรักษาโดยวิธีกินสมุนไพรให้ครบตลอด ๑๒ เดือน การทำกลุซุ ต้องมีความอดทน เพราะเราต้องหมั่นดูแลรักษาในช่วงเริ่มแรกที่ปลูก ต้องปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่จะปลูก ต้องหมั่นดูแลอย่าไม่ให้คลุมพืชผลไม้ พอโตขึ้นการดูแลก็น้อยลง แล้วเราก็ต้องดูแลสัตว์ที่มากินหนอนแมลงซึ่งช่วยกำจัดศัตรูพืชให้” ในขณะที่ลุงอาเนนทำสวนผลไม้ อธิบายไว้ว่า “กลุซุ คือ การเอาอาหารแต่ละประเภทมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อง่ายต่อการหาหากินและเราไม่ต้องเข้าไปหาในป่า” ป้าสะแรงจิ อธิบายไว้ว่า “กลุซุ เป็นแหล่งอาศัยของนก กระรอก และเทพ (รุกชะจือ) ไม้ที่อยู่ในป่าหรือไม้ที่เราเอามาปลูก พอโตขึ้นวัดได้ ๓ คืบ เทพที่ดูแลต้นไม้ก็เข้ามาสถิตอยู่ ถ้าเราจะใช้ต้นไม้ต้นนั้น เราต้องขออนุญาตเทพ ให้ท่านไปอยู่ที่อื่นก่อนเราจึงใช้ได้ เราอยู่กับกลุซุ เรา

อยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เราต้องเข้าใจ เราต้องดูแล ถ้าทำได้ทุกวันพระคอนเข้า เอาข้าวที่หุงเสร็จรวมกับแกงกับน้ำเอาไปหว่านในสวน ในป่า เป็นมงคลที่ดีมาก”

ทั้งนี้ กลุขเป็นส่วนหนึ่งของบ้าน ซึ่งตามตำราดั้งเดิมของบรรพบุรุษได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของบ้านที่ช่วยเสริมโชคชะดาราตี (โง่ยโสอะไร) ให้กับผู้อยู่อาศัย องค์ประกอบของบ้านที่ช่วยเสริมโชคชะดาราตีให้กับเจ้าของบ้าน ประกอบด้วย บริเวณหน้าบ้าน ปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม เป็นมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว ในวันพระ งานบุญ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ต้องใช้ดอกไม้ก็จะเอาดอกไม้หน้าบ้านไปบูชาในพิธีนั้น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล บนหัวนอน ปลูกพืชสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อเอาไว้ใช้ในยามจำเป็น พืชสมุนไพร เป็นพืชที่มีคุณสูงกว่าพืชชนิดอื่นจึงควรอยู่สูงเช่นบนหัวนอน หลังบ้าน เป็นพืชผักผลไม้ที่มีอายุยืนเพื่อมีไว้กินใกล้บ้าน ห้าครัว ควรปลูกพืชที่เป็นเครื่องครัวต่าง ๆ เช่นตะไคร้ ผักชี ข่า หรือพืชทั่วไปที่มีอายุยืน แต่ก็มีเชื่อว่า ห้ามปลูกพืชหรือผลไม้อย่างใดอย่างหนึ่งล้อมรอบบ้าน ในลักษณะที่บ้านอยู่ตรงกลางเหมือนถูกบีบซึ่งเป็น “กระ” หากปลูกต้นไม้ในลักษณะนั้น คนที่อยู่ในบ้านจะไม่มีความสุข

โดยสรุปจากข้อมูลในเบื้องต้นจะพบว่า “กลุข” คือป่าขนาดเล็กที่อยู่ในชุมชน อยู่ในบ้านเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร ให้กับครอบครัว หรือแบ่งปันให้คนในชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานที่เหลือกินภายในครอบครัว และลดการใช้ประโยชน์จากป่า กลุขเป็นการย่อยส่วนจากป่าผืนใหญ่ที่มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิดกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่ริมห้วย พื้นที่ราบ ฯลฯ ลงมาอยู่ในพื้นที่สวนหลังบ้านประมาณ ๑-๒ ไร่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับป่าผืนใหญ่ ซึ่งสังคมพืชภายในป่าจะมีการจัดชั้นในแนวตั้ง (Vertical stratification) ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยของแสงที่มีผลทำให้เกิดความเหมาะสมต่อรูปแบบชีวิตที่แตกต่างกัน การแบ่งชั้นเรือนยอด คือ ๑) เรือนยอดชั้นบน หรือชั้นไม้เด่น (Dominant) ไม้จำพวกนี้จะมีเรือนยอดสูงกว่าระดับของพุ่มเรือนยอดของพืชอื่นทั้งหมด เพราะฉะนั้นเรือนยอดของพืชจะได้รับแสงเต็มที่ทั้งด้านบนและด้านข้าง ไม้พวกนี้จะโต กว่าไม้ในบริเวณเดียวกันและมีเรือนยอดเจริญดี ๒) เรือนยอดชั้นรอง หรือชั้นไม้รอง (Co-dominant) ไม้จำพวกนี้จะเป็นไม้ที่มีเรือนยอดอยู่ในระดับเดียวกับระดับของยอดไม้ทั้งป่า เพราะฉะนั้นแสงจะได้รับมากทางด้านบนของเรือนยอด ส่วนด้านข้างของเรือนยอดจะไม่ได้รับแสงหรือรับได้น้อยมาก ตัวเรือนยอดเองก็มักจะมีขนาดปานกลาง และมีเรือนยอดไม้ต้นอื่นเบียดเสียดอยู่ข้างๆ ๓) เรือนยอดชั้นกลาง หรือชั้นไม้กลาง (Intermediate) ไม้กลุขนั้นจะมีเรือนยอดอยู่ต่ำกว่าระดับเรือนยอดของไม้ทั้งบริเวณ แต่อาจมีส่วนใดส่วนหนึ่งของเรือนยอดได้รับแสงโดยตรงจากข้างบนบ้างเล็กน้อย แต่ข้างๆ เรือนยอดนั้นไม่ได้รับแสงเลย โดยปกติแล้ว “ไม้กลุข” จะมีเรือนยอดเล็กและถูกเบียดจากข้างๆ หรือรอบๆ มาก และ ๔) เรือนยอดชั้นล่าง หรือไม้ล่าง (Over-topped) ไม้ล่างเป็นไม้ที่มีเรือนยอดต่ำกว่าระดับเรือนยอดของไม้ ทั้งบริเวณเรือนยอดจะไม่ได้รับแสงโดยตรงเลย ไม่ว่าจะทางบนหรือรอบๆ เรือนยอด ด้วยเหตุนี้ กลุขจึงมีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ พันธุ์พืชนานาชนิดที่น่ามารวมกันไว้ในสวนหลังบ้านเพื่อสะดวกต่อการเก็บมาเป็นอาหารและยา และหยิบใช้ตามการใช้ประโยชน์ของไม้แต่ละประเภท แต่ละชนิด เช่น เป็นไม้ใช้สอย ใช้สร้างบ้าน ใช้ทำเครื่องมือเป็นค้ำมิมัด ค้ำจอบ ใช้ทำเครื่องจักสาน ใช้ทำไม้ฟืน ช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมถึงช่วยเสริมโชคชะดาราตี (โง่ยโสอะไร) ให้กับผู้อยู่อาศัยตามความเชื่อของบรรพบุรุษ

อย่างไรก็ตาม หาก “กลุ่” หมายถึง ป่าผืนเล็ก ๆ ที่อยู่ส่วนจากป่าผืนใหญ่มาไว้หลังบ้านซึ่งพร้อมไปไม้ นานาชนิด นานาประ โยชน์ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น จะพบว่าเราสามารถพบเห็นได้ในทุกบ้านซึ่งจะมีความ หลากหลายมากบ้าง น้อยบ้างตามแต่จะมีพื้นที่ที่มากน้อย ถ้ามีพื้นที่มากก็ปลูกไม้ได้หลากหลายชนิด โดยเฉพาะ ไม้ที่มีลำต้นสูง เช่น มะพร้าว หมากรูด ขนุน ทุเรียน ฯลฯ แต่หากมีพื้นที่น้อยก็ปลูกไม้อาหารเป็นหลักเพราะมีชั้น เรือนยอดในระดับกลางและล่างที่สามารถเก็บกินได้สะดวก ทั้งนี้ จากการสำรวจและเก็บข้อมูลสถานภาพกลุ่ที่มี อยู่จริงในปัจจุบันในแต่ละครัวเรือน โดยใช้แบบสำรวจ (บทที่ ๓) จำนวน ๑๒๒ ครัวเรือน (บ้านที่มีคนอยู่ ณ เวลาที่เก็บข้อมูล) โดยกลุ่มเยาวชน พบว่า ในทุกบ้านเน้นการปลูกพืชอาหารเป็นหลัก (ดังตารางข้างล่าง)

ชื่อ	จำนวนครัวเรือน	ชื่อ	จำนวนครัวเรือน
เลคองคูล (ผักเหลียง, ผักมันหมู)	๔๖	ทีหรี (น้ำเต้า)	๕
เป็ญงู้งไก่ล่า (ลูกมะนาว)	๗๓	บอง (หน่อไม้)	๑๓
ชะเงงา (พริก)	๕๔	ทุมะล่งกุง (ดอกกระเจียว)	๒
หว่างยี่ (คะโล้ว)	๑๐๑	โลเค่ (ผักทอง)	๓๕
แอ่งไช้ (ต้นข่า)	๘๕	กะโคหวาย (มะเขือเทศ)	๑๕
มะกรอก (มะกรูด)	๔๕	สะโนชา (ลูกเนียง)	๔๐
โจ่ง (บุกบ้าน)	๑๕	ไผงา (ลูกมะกอก)	๑๗
เง่งปุง (กระเจียน)	๕๕	(สะคอ)	๑
หย่องคาเซ (มะเขือพวง)	๓๕	เผลลู่ (ไพล)	๓๐
หย่อง (มะเขือ)	๓๐	พะคะนั (ผักขีฝรั่ง, ผักขีใบเลื่อย)	๑๐๓
หม่องโซลง (มะขาม)	๗๑	ดอกเผือก, งวงเผือก	๕๖
ยาบ่อง (ขมิ้น)	๘๘	เคว	๖
เซอะล่อ (กระชาย)	๕๕	เซฮั่ว	๔
ไก่อูดู (ผักกูด)	๑๒	กูต่อง	๖
หังองกู่ (ผักหนาม)	๖	งองชุน่า	๑๕
เก๋อบ่องไก่ (มันสำปะหลัง)	๓๓	สะตู้	๒๑
พือลา (ใบพลู)	๘๑	เกวจี่ (มะละกอ)	๘๔
ลี (หมาก)	๕๘	ชมพู่	๑๕
(ใบชะพลู)	๓๐	หน้าหล่า (ตับปะรด)	๕๕
(ใบขี้เหล็ก)	๘	โพ่วจู (เงาะ)	๘๑
วองล่า (ผักกุ่ม)	๒	หน่วย (ขนุน)	๘๑
เซลูล่า (ผักหวานบ้าน)	๒๕	โผล่ (มะพร้าว)	๕๖
ไวกะโผล่ (กะเพรา)	๑๐๔	ซุ (มะม่วง)	๕๕
ทลายโค้ง (เพกา)	๑๒	โคกุง (มะเฟือง)	๕
กูชา (มะเดื่อ)	๑	เหลียวก่า (ฝรั่ง)	๕๓
ทุ่เซ่ (ชะอม)	๓๕	ดูเหล่ (ทุเรียน)	๗๖

สะจู้ (มะจั่ว)	๑๓	พูเซ่ซื่อ (มะม่วงหิมพานต์)	๕๘
เพ็งไซ (ส้มป่อย)	๕๒	สะกู่ย (กล้วย)	๕๕
ชะพลู (ลูกส่าน)	๒	กู่ (ระกำ)	๔๘
บุบเลอ (ดอกดิน)	๑๒	กวะ (มังคุดป่า)	๘๘
ไกว (พริกไทย)	๑๑	ข้อง (มะปราง)	๒๓
สะอู (มะไฟ)	๕	แดงกวา	๒
กาแฟ	๔๑	มังคุด	๔
กระถิน	๒	ลำไย	๒
ส้มโอ	๑๒	อ้อย	๓
กระท้อน	๓	คันแคะ (บองบา)	๒
มะไฟ	๑	ส้ม	๒
มะระ	๔	แมงลัก	๑๐
คำลิ่ง	๑	น่อง	๑
คันแคะ (บองบา)	๒	ถั่ว	๓
ส้ม	๒	ลิ้นจี่	๑
แมงลัก	๑๐	พริก	๑
น่อง	๑	ส้มโอ	๑๒
ถั่ว	๓	กระท้อน	๓
ลิ้นจี่	๑	มะไฟ	๑
พริก	๑	มะระ	๔
ละมุด (มินธุชา)	๑	คำลิ่ง	๑
น้อยหน่า	๑	ลองกอง	๑
บือกลี	๒		

๔.๔. การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “กลุซุ”

การที่มนุษย์เราจะมีสุขภาพกายและสุขภาพใจที่ดีได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับเรามีปัจจัยพื้นฐานในชีวิต หรือปัจจัย ๔ ก่อน คือ อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของคนที่สำคัญ หากเราไม่มีปัจจัย ๔ พร้อมแล้ว เราได้กินอิ่ม หลับสบายก็จะพร้อมในการปฏิบัติความดี ให้บรรพบุรุษการึกตามความตั้งใจเพื่อนำพาไปสู่ความสงบและความสุขของคนเองและผู้อื่นได้ แต่หากยามใดที่ท้องเรายังหิว เราจะไม่สามารถกระทำการกิจที่ตั้งใจให้บรรพบุรุษได้ ดังเช่นพระศาสดาที่ทรงมานร่างกายด้วยการอดอาหารยาวนานถึงหกเดือนเพื่อให้มองเห็นธรรมแต่ไม่เป็นผลดังตั้งใจไว้ สุดท้ายพระองค์ต้องกลับมาพึ่งอาหารให้พอเพียง คือ ไม่อึดมากเกินไปและไม่หิวมากเกินไป เป็นทางสายกลางจึงจะบรรพบุรุษมาธิแห่งธรรม

จากการพูดคุยกับเจ้าอาวาสและผู้อาวุโสได้ให้ความรู้ในเรื่องของกลุ่กว่า “กลุ่ เป็นปัจจัยพื้นฐานของชีวิตและครอบครัวที่สร้างอาหารและยาทั้งในเบื้องต้นและเมืองปลาย บรรพบุรุษได้กล่าวไว้ว่า “การถือผีต้องมีผักเป็นตัวแทน ก็เหมือนการกินข้าวที่ต้องมีผักเป็นสิ่งที่คู่กัน” แต่อาหารการกินทุกวันนี้มีให้เลือกหลากหลาย แดกต่างไปจากเดิมมาก แม้ในวิถีชีวิตของชาวบ้านยังคงมีข้าวและผักเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพ แต่เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าอาหารจากภายนอกที่มีร้านค้าในหมู่บ้านนำพาเข้ามาแทบจะกลายเป็นปัจจัยหลักที่ขาดไม่ได้ในหลาย ๆ ครอบครัวเช่นกัน โดยเฉพาะครอบครัวที่พอมีเงินไว้ซื้อหา ทั้งเนื้อหมู เนื้อไก่ เนื้อปลา ไข่ไก่ ปลากระป๋อง เป็นต้น เวลาที่เราไปนั่งคุยนั่งเล่นที่บ้านหลังไหนก็ตาม พอถึงเวลาใกล้เที่ยงก็มักจะได้ยินคำปรารภจากคนในครอบครัวโดยเฉพาะแม่บ้านอยู่บ่อย ๆ ว่า “วันนี้จะกินอะไรดี คิดไม่ออก กินผักก็เบื่อ ไปซื้อหมูที่ร้านค้าดีกว่า” หรือไม่กี่ “วันนี้ซื้อหมู เมื่อวานซื้อปลาและปลากระป๋อง แล้ววันพรุ่งนี้จะกินอะไรก็ไม่รู้ คงต้องซื้อกระดูกหมูมาต้ม เพราะราคาถูกหน่อย” หรือแม่แต่ระหว่างทางที่เรากำลังไปซื้อกับข้าวในร้านค้า เจอแม่บ้านที่กำลังจะไปหาผักที่ริมห้วย “วัน ๆ กินแต่ผักกับผัก อยากรับประทานก็ไม่มีเงินซื้อ ผักก็หายากขึ้น คนก็เยอะขึ้น” ทุกเสียง ทุกคำพูดที่ได้ยินได้ฟัง ส่วนแต่เกี่ยวกับเรื่องปากท้องแทบทั้งสิ้น อาหารการกินจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่ทุกครอบครัวให้ความสำคัญ เพราะเมื่อ “อิ่มแล้ว จิตสงบ จึงจะทำความดีได้”

วิถีทำกินของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นผ่านไปที่ยุค ก็สมัย ยังคงปลูกข้าวเป็นหลักซึ่งมีทั้งข้าวไร่และข้าวนา โดยวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านแต่ดั้งเดิมปลูกข้าวไร่หรือทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก เพราะชาวบ้านอยู่กับป่า วิธีการทำไร่ข้าวจึงเป็นองค์ความรู้ที่คิดค้นมาและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การทำไร่ข้าวไม่ต้องลงทุนอะไรมาก มีเพียงมีดพาดตัด ขวานกับแรงกาย แรงใจ ความอดทน และที่ต้องไม่ลืมคือความไม่ประมาท เพราะการทำไร่ข้าวต้องมีการบุกเบิก คัด ฟัน และเผากอไม้เพื่อไม่ให้ปกคลุมพื้นที่ที่เราเลือกและขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาแล้วจะทำกินปลูกข้าวสักปีหนึ่ง คนทำไร่ข้าวจะเลือกพื้นที่ป่าไม้ซึ่งมีไม้ใหญ่น้อยเพราะบุกเบิกได้ง่ายกว่า และบุกเบิกเท่าที่พอไหวหรือปลูกข้าวพอกิน การทำไร่ข้าวต้องใช้ระยะเวลาเกือบปีกว่าจะได้ข้าวกิน คนทำไร่อาจต้องใช้เวลาหลายวัน หรือหลายสัปดาห์ในแต่ละเดือนตั้งแต่เริ่มกระบวนการผลิต แต่ในไร่ข้าวไม่ได้มีเพียงข้าวไร่บริโภค แต่มีพืชผักอีกหลากหลายชนิดให้เก็บกินตลอดระยะเวลาที่ใช้ชีวิตอยู่ในไร่ เช่น พริก, แดง, ถั่ว, พักทอง, หอมกะเทียม, ข้าวโพด, เผือก, มัน, งาคั่ว เป็นต้น ไร่ข้าวจึงเป็นกลุ่ระยะสั้นสำหรับครอบครัวที่มีทั้งข้าวและพืชอาหาร ในที่ดินผืนเดียว ส่วนการปลูกข้าวนาแม้ไม่ใช่วัฒนธรรมดั้งเดิมแต่ก็มีนาหลายผืนในหมู่บ้าน การทำนามีทั้งที่ไร่และรอไถแต่ปัจจุบันการทำไร่นามีน้อยลง และคาดว่าในอนาคตจะเหลือการไถรอไถเพียงอย่างเดียว เพราะการทำไร่ไถ-คราดต้องใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะเสร็จ อีกทั้งคนมักกลัวไถนามีไม่กี่คนจึงต้องใช้ค่าจ้างอย่างมากในการจ่ายให้กับคนฝึกวัวเพราะต้องใช้เวลาพอสมควรกว่าวัวจะไถ-คราดเป็นการไถรอไถจึงเป็นที่นิยมมากขึ้นซึ่งคนที่ไถของรอไถจะมีรายได้จากการรับจ้างไถนาให้กับคนอื่นด้วย การทำนาจึงต้องมีทุนในช่วงเตรียมพื้นที่พอสมควรต่างจากการทำไร่ที่ใช้แรงกายของคนในครอบครัว แต่การทำนาจะได้ผลผลิตมากกว่า แต่ปลูกพืชผักไม่ได้ คนทำนาจึงต้องมีพื้นที่ไว้ทำกลุ่เพื่อปลูกพืชผักผลไม้ จึงมีคำเปรียบเทียบกับว่า “ข้าวในนาสามารถเลี้ยงคนได้ทั้งเมือง แต่ข้าวในไร่เลี้ยงได้เพียงคนในครอบครัว”

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นเช่นเดียวกัน เพราะท้องถิ่นไม่ได้ปิดตัวอยู่ในป่า แต่มีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกและรับเอาวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เข้ามานับตั้งแต่มีการประกาศเขตรักษา

พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และมรดกโลก มีความพยายามผลักดันให้ชาวบ้านออกจากป่า เป็นเหตุให้ท้องถิ่นต้องหาแนวร่วมและเปิดรับความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อให้ชาวกะเหรี่ยงยังคงอยู่อาศัยและทำมาหากินในถิ่นเกิดได้ต่อไป ความยุ่งยากใจที่กลายเป็นเรื่องให้ชาวบ้านในทุกครัวเรือนต้องขบคิดหาทางออก คือ ปัญหาการขายรายจ่ายที่ไม่สมดุลกัน ซึ่งในหลายครอบครัวมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ทำงานรับจ้าง ไม่มีรายได้แน่นอน หาเช้ากินค่ำ ขายข้าวบ้างในยามจำเป็นที่ต้องใช้เงิน รายได้ที่ได้รับมาในแต่ละครั้งหมดไปกับอาหาร การกินที่ต้องซื้อ เช่น น้ำมันพืช ผงชูรส เกลือ เนื้อหมูเนื้อปลาในบางครั้ง รวมถึงขนม ค่าใช้จ่ายในด้านอื่น ๆ เช่น การศึกษา เด็ก ๆ สามารถเรียนจบชั้น ป.๖ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ จากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในหมู่บ้าน และมีโอกาสเรียนต่อจนจบระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเช่นกันที่โรงเรียนบ้านกอม่มองทะ หรือเลือกเรียนต่อจนจบระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ที่โรงเรียนสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน แต่หากต้องการเรียนต่อใน อ.สังขละบุรี ก็มีโรงเรียนอุดมสิทธิศึกษาที่เสียค่าเทอมไม่มาก แต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในส่วนอื่น เช่น ค่าอาหารการกินนอกโรงเรียน ค่าวัสดุอุปกรณ์ในการเรียน หรือค่าเรียนเสริมในวิชาใด ๆ วิชาหนึ่ง ฯลฯ ซึ่งเยาวชนจำนวนไม่น้อยต้องหารายได้พิเศษในช่วงปิดเทอม แต่หากต้องการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น เรียนวิชาชีพพยาบาล หรือเรียนต่อในระดับปริญญาตรีซึ่งค่าใช้จ่ายในส่วนนี้จะสูงมาก ทางออกที่ทำได้ เช่น ปลูกพืชเศรษฐกิจ, กู้เงินจาก กยศ. พ่อหรือพี่ออกไปทำงานข้างนอกเพื่อส่งลูกหรือน้องเรียน เป็นต้น มีเยาวชนบางคนที่สามารถสอบคัดเลือกเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้แต่ครอบครัวไม่มีเงินส่งเรียนจึงต้องสละสิทธิ์ และเลือกเรียนในสถาบันที่เสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่า นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลเอกชนกรณีโรงพยาบาลของรัฐไม่สามารถรักษาได้ และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เยาวชนในหมู่บ้านหลายคนเมื่อเรียนจบโรงเรียนในหมู่บ้าน ไม่ได้เรียนต่อก็จะออกไปทำงานข้างนอกส่วนใหญ่เป็นโรงงานที่ไม่จำกัดวุฒิ ส่งเงินกลับมาบ้านบ้างบางครั้งบางคราว แต่ก็มีความไม่แน่นอนที่ทำงานได้ไม่นานก็กลับมาอยู่บ้าน แต่สำหรับครอบครัวที่มีรายได้ประจำ เช่น ผู้นำท้องถิ่น ก็จะมีปัญหาในเรื่องเหล่านี้น้อยกว่า และน่าจะมีปัญหาน้อยมากสำหรับครอบครัวที่นอกจากจะมีรายได้ประจำแล้วยังสามารถกู้ยืมได้อีก เช่น กฐ ๓๕๐. อย่างไรก็ตาม แม้ชาวบ้านจะมีข้าว มีผักกิน ลูกหลานมีที่เรียนหนังสือฟรี ไปโรงพยาบาลของรัฐก็รักษาฟรี แต่การมีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อให้พอใช้ พอเก็บก็ยังเป็นสิ่งจำเป็น

เวลาที่พูดคุยกันไม่ว่าจะในทีมวิจัยหรือคนอื่น ๆ เรื่องสถานการณ์ปัจจุบัน ชีวิตความเป็นอยู่ อาหารการกิน ทุกคนจะคิดเห็นตรงกันว่า สถานการณ์มันเปลี่ยน โลกก็เปลี่ยน จิตใจคนก็เปลี่ยน ความต้องการในวัดอุดมเขอะ อยากได้อะไรก็มี เห็นคนอื่นเขามีได้ เราก็อยากมีด้วย ขวนขวายดิ้นรนเพื่อให้ได้มา อยากที่จะหาคนปฏิเสธคนในหมู่บ้านทุกวันนี้ก็เพิ่มมากขึ้น เรามีครอบครัว เราก็ต้องการมีลูกไว้ดูแลในยามแก่เฒ่า แต่พอคนมากขึ้น ความต้องการอาหารก็มากขึ้นตามไปด้วย ทุกวันนี้จะหาปลาในห้วยก็แทบจะไม่พอกิน เพราะต่างคนก็ต่างลงห้วยหาปลา ไม่มีเงินซื้อกิน ไม่เว้นแม้แค่พืชผักที่เกี่ยหาได้ง่าย ไม่ต้องไปไกล ก็หาได้ยากขึ้น จะหาไกล ๆ ก็ไม่พอกิน ต้องเดินไปหาไกลขึ้น บางครั้งก็พอกิน บางครั้งก็ไม่พอ ทุกคนต่างพูดถึงแต่ปัญหาแต่ไม่มีใครพูดถึงทางออกเพราะคนในหมู่บ้านมองว่าเป็นเรื่องของผู้นำท้องถิ่นที่ต้องดูแล ช่วยเหลือ หาทางออก แก้ไขปัญหาปากท้องให้กับพวกเขา แต่ที่ผ่านมานำพื้นที่ให้ความสำคัญกับการทำถนน ทำประปามากกว่า การสร้างรายได้พัฒนาอาชีพยังไม่มี การส่งเสริมอย่างจริงจัง การแก้ปัญหาปากท้อง ชาวบ้านจึงลงมือทำเอง เช่น การปลูกผักพื้นบ้านระยะสั้นเพื่อบริโภค และปลูกผักตลาด เช่น ผักกวางตุ้ง ผักบุ้ง ใ้บบริ โกล แ่งปิ่น และเหลือขายซึ่งมีอยู่

เจริญเติบโตทำให้ไม้ที่เติบโตช้ากว่าตายได้ ไม้ยืนต้นเหล่านี้จะอยู่ตัวได้ดีต้องใช้เวลานานอย่างน้อย ๕ ปีขึ้นไป จึงจะลงปลูกพืชเถาเพื่อให้เป็นไม้ที่เลื้อย เช่น จอจุน่า, ทุลดา, เฟ้งไซไซ, ไควี (พริกไทย) ทือลา (พุด) เป็นต้น ส่วนพืชอาหารและยาชนิดอื่นที่ลงปลูกครั้งเดียวก็สามารถขยายพันธุ์ได้ไปเรื่อย ๆ เช่น เลคองคู (ผักมันหมู) ปลูกได้ต้นกล้วยเพื่ออาศัยความชื้น, บวบลิง (ดอกดิน) ปลูกได้ทั่วไป มีร่มเงา หรือไม่มีร่มเงาก็ได้ ออกดอกหน้าแล้ง หน้าฝน กลายเป็นต้น, ชำบ้อง (ขมิ้น) ไม้เลื้อยหรือ ปลูกได้ทั่วไป มีร่มเงา หรือไม่มีร่มเงาก็ได้ เก็บกินได้ตลอดทั้งปี, เอ๋ยชัยดี (ข่า) ปลูกได้ทั่วไป แต่ถ้าดินมีความชื้นตลอดสามารถเก็บกินได้ตลอดทั้งปี, ทุหม่ (เผือกกินดอก กินใบ กินรากขาว) ชอบที่ชื้นเก็บกินได้ตลอดทั้งปี, โจ้ว (บุกบ้าน) ปลูกได้ทั่วไป มีร่มเงา หรือไม่มีร่มเงาก็ได้ แต่ชอบที่ชื้น แต่หากต้องการให้ได้หัวบุกขนาดใหญ่ ต้องขุดหลุมกว้าง ๆ เพื่อให้สามารถขยายหัวบุกได้ดี, โจ้ปีทีดู เป็นไม้เลื้อย ปลูกในที่ร่ม และที่ชื้นเท่านั้น เพราะถิ่นที่อยู่เดิมเป็นป่าชื้น, กะ (ชะมวง), สะพุด (ลูกถ่าน) ปลูกริมหัวข่อยกับน้ำได้เป็นเวลานาน รากชิดหน้าดินได้ดี เป็นต้น เมื่อพืชอาหารเหล่านี้เจริญเติบโตได้ดีแล้วจึงเริ่มปลูกไม้โดยเว้นระยะปลูกให้ห่างกันพอสมควรเพื่อไม่ให้กอไม้ขยายใหญ่จนคลุมพืชอาหารชนิดอื่น จะเห็นได้ว่า ไม้หรือพืชที่อยู่ในป่าส่วนใหญ่ชอบพืชที่มีร่มและมีแสงรำไรเข้าถึงบ้างก็เพียงพอแล้วคือการเจริญเติบโตและขยายพันธุ์

สำหรับการปลูกพืชระยะสั้นหรือพืชในไร่ข้าวเราต้องปรับพื้นที่ไม่ให้เป็นที่ร่ม พื้นที่ต้องมีแสงแดดส่องถึง และควรทำหน้าดินให้มีสภาพเป็นดินที่มีปุ๋ยก่อน โดยเอาหญ้าแห้งวางไว้ในบริเวณที่จะปลูกแล้วจุดไฟเผาเพื่อให้ดินพอสุก หลังจากนั้นจึงไปขยเมล็ดลงไป หรือทำแปลงผักโดยเอาดินที่อยู่ได้เศษ ไม้ ใบไม้ ที่ทับถมกันจนเน่าเปื่อยเอามาคลุกรวมกับดินที่เตรียมแปลงไว้เพื่อปรับหน้าดิน หรือพรวนดินก็ได้ พืชอาหาร ในไร่ข้าวส่วนใหญ่ไม่ชอบอยู่ที่ร่ม เป็นพืชที่ต้องการแสงแดดและน้ำ จึงปลูกในฤดูฝนหรือก่อนจะเข้าฤดูหนาว ขอให้ฝนตกลงมาบ้างก็สามารถปลูกได้แล้ว แต่หากจะปลูกหน้าแล้งก็ต้องขยันรดน้ำทุกวัน นอกจากไม้หรือพืชอาหารชนิดต่าง ๆ ในป่าและในไร่ข้าวที่นำมาปลูกในพื้นที่ทดลองของโครงการกฤษฎีแล้ว ยังได้นำพืชที่ไม่ใช่ของท้องถิ่นมาทดลองปลูกด้วยเพื่อปลูกเสริมให้เกิดความหลากหลาย และช่วยลดรายจ่าย ซึ่งมีทั้งที่เก็บพันธุ์มาเพาะและปลูกเอง มีคนจากข้างนอกให้ต้นกล้ามา เช่น จำปาละ ลำไย ลองกอง มะนาว มะม่วง ฯลฯ ซื้อมาปลูกเสริม เช่น มังคุด มะปรางหวาน มะม่วง สะตอ ผักหวานป่า ทุเรียนหมอนทอง ทับทิม ชมพู่ทับทิมจันทร์ เป็นต้น โดยก่อนซื้อมาปลูกเสริมได้ซักถามจากชาวบ้านที่เลขที่เกษตร ได้ให้ข้อมูลว่า พืชข้างนอกส่วนใหญ่ไม่ชอบที่ชื้นมาก มังคุดชอบอยู่ที่ชื้น ผักหวานป่าชอบอยู่ที่เชิงเขาที่มีความชื้น ทำให้พืชอาหารส่วนใหญ่สามารถเจริญเติบโตได้ดี ยกเว้นทุเรียนหมอนทอง และทับทิม โดยทุเรียนหมอนทองทดลองปลูกในสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกัน เช่น ดินแรกปลูกในที่ชื้น หรือที่ชุ่มน้ำ ฝนตกน้ำขัง ดินที่สองปลูกในที่โล่ง แสงแดดส่องถึง และดินที่สามปลูกในที่ร่ม พบว่าตาย ๒ ต้นเหลือ ๑ ต้น ๒ ต้นที่ตายมาจากน้ำท่วมขัง และหนอนกินราก แต่ดินที่เหลือเจริญเติบโตได้ขึ้นเนื่องจากดินไม้ชนิดอื่นคลุม

อย่างไรก็ตาม จากการทดลองปลูกพืชอาหารชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่กฤษฎี พบว่า สภาพพื้นที่ที่สามารถปลูกพืชอาหารชนิดต่าง ๆ ได้ดีจะเป็นพื้นที่ราบที่มีความชื้น แสงแดดส่องถึง การปลูกพืชต้องมีความหลากหลาย มีหลายระดับชั้น ดังนั้น ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เป็นชั้นสูงสุดที่ใช้สำหรับปลูกสร้างบ้าน เป็นไม้หอมเพื่ออนาคต เช่น ไม้แดง, ไม้อินทนิล, ไม้ประดู่ ฯลฯ ไม้ยืนต้นขนาดกลางลงมา เป็นชั้นรอง เป็นพืชอาหารและยา เช่น มะเดื่อ, สะพุด (ลูกถ่าน) กะ (ชะมวง) นวย (ขุนุน), มะขามป้อม, มะขาม, มะม่วงหิมพานต์, หนาม, มะพร้าว, ขี้เหล็ก, ไทโลไค่ง (เพกา) ฯลฯ ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เช่น ส้มป่อย, ชะอม, ผักมันหมู, ผักกุ่ม, มะนาว, มะกรูด ฯลฯ พืชอาหาร

ประเภทไม้เลื้อย เช่น จอห์นน่า, พุดซ้อน, พริกไทย, ใบพลู, เพ็ญชัย, ใจปื้ที่ดู, ถั้ว (น้ำเต้า) ฯลฯ พืชอาหารและยาประเภทกินหัวใต้ดิน เช่น เอชชั้ว (ข่า), ข่าบ้อง (ขมิ้น), โหมกเคอหรือ, เหง้า, โหมก, ขะน้าทัง ฯลฯ พืชอาหารประเภทกินดอก เช่น บุนนิง (ดอกคิน), พุหม่อหรือโค้ว, เอชชั้ว (ข่า) เผลอ (ไพล), ปะกะโค, นองมูร่า, พุ (ว่าน) ฯลฯ พืชอาหารและยาขนาดเล็กประเภทกินใบ กินยอด เช่น แสงซ้องอี, จอเงอ (ผักคราด) ผักหนาม ผักกูด ฯลฯ ซึ่งนอกจากประโยชน์ทางด้านอาหารและยาแล้ว ยังสามารถใช้ไม้ทำฟืนได้อีกด้วย เช่น มะขามป้อม, ขี้เหล็ก, ดินเป็ด เป็นต้น (ความหลากหลายในพื้นที่ต้นแบบกลุ่ม การใช้ประโยชน์ สรรพคุณทางยาของพืชแต่ละชนิดอยู่ในภาคผนวก)

การย้ายป่ามาไว้ใกล้ตัวได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงทำให้เราได้กินพืชผักที่ปลูกกินเองปราศจากสารพิษปนเปื้อน ช่วยลดรายจ่าย สร้างรายได้ เช่น ถ้าเราปลูกมะนาวไว้ ๑๐ ต้น มะนาวลูกละ ๑ บาท ๑ ต้นขายได้อย่างน้อย ๕๐๐ บาท ปลูกมะพร้าวไว้ ๑๐ ต้น มะพร้าวลูกละ ๕ บาท ๑ ต้น ขายรอบหนึ่งได้อย่างน้อย ๑๐๐ บาท เงาะ ๑ ต้นขายได้หลายกิโล ๑ ละ ๑๐ บาท ผักมันหมูเริ่มต้นปลูกไว้ ๕ ต้น มัดละ ๑๐ บาท ต่อไปเมื่อผักมันหมูขยายพันธุ์เพิ่มขึ้นก็จะมีรายได้อีกหลายสิบบาท อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารายได้จากการขายพืชอาหาร ในกลุ่มจะไม่ได้มากมายเป็นกอบเป็นกำเหมือนปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่หากมองในมุมกลับกัน เราไม่ต้องเสี่ยงกับราคาลดลงที่ไม่แน่นอน เราไม่ต้องหาเงินมาลงทุน ไม่ต้องกู้ยืมเงินให้เป็นหนี้ที่ทำให้เกิดทุกข์ เราปลูกไม้ อย่างละ ๕ ต้น ๑๐ ต้น ๒๐ ต้น เวลาที่ราคาลดลง เราก็ได้มาก เวลาที่ราคาลดลงต่ำ เราขายได้น้อย แต่ไม่เสียหายมาก เพราะเราไม่ได้ปลูกเป็นส่วนเชิงเดี่ยว ต่างจากคนที่ทำส่วนเชิงเดี่ยวซึ่งมีความเสี่ยงตลอดเวลาเพราะปลูกตามราคาลด พืชชนิดไหนราคาดีก็จะลงทุนปลูกพืชชนิดนั้นอย่างเดียวก่อน เช่น พริกทองราคาดีก็ปลูกแค่พริกทอง หวังไว้ว่าเมื่อถึงเวลาขายจะได้ราคาตามนั้น แต่พอราคาลด เมื่อถึงเวลาขายกลับไม่ได้อย่างที่หวัง จะเก็บไว้กินเองก็มากเกินไป จำใจต้องขายเพื่อไม่ให้ทุนคืนโดยไม่ต้องหวังกำไร เป็นัจธรรมของคนปลูกพืชเชิงเดี่ยว เมื่อมีการปลูกมาก ตลาดรับซื้อมีน้อย หรือรับซื้อเพียงพอแล้ว ราคาก็จะตก

ในส่วนของการใช้ประโยชน์ทางอ้อม พืชอาหารหลายชนิดเป็นสมุนไพรที่มีผลในการป้องกันและรักษาสุขภาพร่างกายของเราให้แข็งแรง ห่างจากอาการเจ็บป่วย ในการกินพืชอาหารแต่ละชนิดเราจะได้รับสารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลด้านอาหารเพื่อสุขภาพ พบว่า สารอาหารในผักและผลไม้มีดังนี้ ผักใบเขียวให้คลอโรฟิลล์ ช่วยลดการเกิดความเสี่ยงของจอประสาทตา, ผัก ผลไม้สีเหลือง ส้ม เช่น พริกทอง ขนุน ข้าวโพด มะม่วง มะละกอสุก สับปะรด มีเบต้า-แคโรทีน, ฟลาโวนอยด์, วิตามินซี ช่วยดูแลรักษาสุขภาพหัวใจ หลอดเลือด และระบบภูมิคุ้มกันในร่างกาย และลดโอกาสการเกิดมะเร็ง กระตุ้นการกำจัดเซลล์มะเร็งของร่างกาย, ผัก ผลไม้สีแดง เช่น แดงโม มะเขือเทศ ขมิ้นแดง ดอกกระเจียว มีไลโคปีน ช่วยลดการเกิดมะเร็งต่อมลูกหมาก และลดปริมาณไขมันแอลดีแอลในเลือด นอกจากนี้ยังช่วยดูแลสุขภาพหัวใจ หลอดเลือดและระบบทางเดินปัสสาวะ ลดความเสี่ยงจากการเกิดมะเร็ง, ผัก ผลไม้สีม่วงแดง เช่น หอมแดง ข้าวเหนียวดำ ข้าวแดง มันม่วง เผือก มีสารแอนโทไซยานิน ช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นให้ผนังหลอดเลือด ช่วยชะลอการเกิดการอุดตันในเส้นเลือด และโรคหลอดเลือดหัวใจแข็งตัว, ผัก ผลไม้สีขาว เช่น ฝรั่ง เงาะ งาม่า ข่า จึง มีประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน เช่น ฝรั่ง มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ ช่วยชะลอความเสียหายของเซลล์และอวัยวะในร่างกาย จึงและข่ามีฤทธิ์ด้านการอักเสบ ช่วยดูแลความดันเลือด และป้องกันโรคหัวใจหลอดเลือดอุดตัน เป็นต้น อีกทั้งยังมีสรรพคุณทางยา อาทิ ขมิ้นชัน มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา ลดการอักเสบ บรรเทาอาการปวดท้อง ท้องอืด แน่นจุกเสียด ใช้สมาน

ผลในกระเพาะอาหาร ทำความสะอาดลำไส้ รักษาโรคกระเพาะอาหาร, ขมิ้นขาว แก้โรคผิวหนังผื่นคัน ลดการอักเสบ รักษาท้องอืดเพื่อ ธาตุพิการ อาหารไม่ย่อย กระเพาะอาหารอ่อนแอ รักษาแผลในกระเพาะอาหาร แก้ท้องร่วง แก้บิด, ขี้เหล็ก ตำรายาไทยใช้ดอกเป็นยานอนหลับ ลดความดันโลหิต ดอกตูมและใบอ่อนเป็นยาระบาย ใบแก้ระดูขาว แก่นัว ขับปัสสาวะ, กระชาย ใช้ขับลม ช่วยย่อย แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียดแน่น แก้อาการปวดมวนในท้อง ขับระดูขาว ขับปัสสาวะ บำรุงหัวใจ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าการทำ “กลุซุ” จะใช้ระยะเวลาานกว่าจะช่วยลดรายจ่าย สร้างรายได้ และหลายคนอาจมองว่าชุมชนอยู่ในป่า สามารถพึ่งพิงป่าได้ตลอด แต่เราจะรู้อนาคตได้อย่างไรว่า ป่าจะเป็นที่พึ่งให้เราได้ตลอดหากว่าป่าถูกใช้ประโยชน์มากเกินไปจนเกิดความจำเป็น เพราะปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น หลายสิบคน หลายสิบลครอบครัวทุกคนในหมู่บ้านเองและคนนอกที่เข้ามาอาศัยอย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์จากป่าก็ย่อมมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ทุกคนต่างพึ่งพา ทุกคนต่างพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่เคยช่วยกันดูแล ช่วยกันรักษา ช่วยกันฟื้นฟู หรือปลูกทดแทน เพราะต่างก็คิดว่าทรัพยากรมีมาก แต่เมื่อทรัพยากรเริ่มน้อยลง หาเก็บหากินได้ยากขึ้น จะไปหาซื้ออาหารในร้านค้าก็ไม่มีเงิน ความทุกข์เริ่มเกิดขึ้น มีแต่ข้าว แต่ไม่มีผัก ไม่มีอาหารอย่างอื่น แต่หากเราทุกคนร่วมกันสร้าง “กลุซุ” ของครอบครัว ไม่ต้องถึงขนาดให้เป็นป่าผืนหนึ่งที่ต้องมีครบทุกอย่างทั้งไม้ใช้สอย ไม้ทำฟืน ไม้อาหารหรือไม้ผล ขอเพียงมีพืชอาหารและยาให้หลากหลาย ใช้พื้นที่รอบ ๆ บ้านไม่ว่าจะมากหรือน้อยให้เกิดประโยชน์สูงสุดมีทั้งพืชบนดิน ใต้ดิน เพียงเท่านี้เราก็จะมีตลาดส่วนตัวที่ไม่ต้องเสียเงินซื้อ และหากเหลือกินยังสามารถเก็บขาย หรือแบ่งปันให้กับคนอื่น เป็นการให้ทาน สร้างบุญ สร้างกุศล แดมด้วยสุขภาพแข็งแรง ไม่มีสารพิษตกค้างในร่างกาย อีกทั้งยังช่วยให้ปายังคงมีอาหารและยาให้เราได้เก็บกินในยามที่ด้อยพึ่งพา เพราะชีวิตคนเราจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อ “กินอิ่ม นอนหลับ”

๔.๕. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

พืชผักในกลุซุมีอยู่มากมายหลายอย่างทั้งกินสด ลวก ต้ม ผัด เป็นผักจิ้มกับน้ำพริก พริกตำต่าง ๆ แต่มีหลายคนไม่รู้ว่าจะพืชผักเหล่านั้นสามารถนำมาทำเป็นอาหาร หรือขนมได้หลากหลาย เป็นอาหารพื้นบ้านที่หากินได้ยากเพราะคนที่ทำเป็นคือกลุ่มแม่บ้านที่อายุ ๔๐-๕๐ ปีขึ้นไป และไม่ใช่ทุกคนจะทำเป็น ทำได้ เพราะองค์ความรู้ด้านอาหารเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ต้องได้รับการถ่ายทอดมาแต่รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ซึ่งปัจจุบันแม่บ้านรุ่นใหม่ หรือเด็กสาวสมัยใหม่แทบไม่เคยรู้จักและไม่เคยได้กิน การรวบรวมองค์ความรู้ด้านอาหารพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาและถ่ายทอด เพราะหากมีกลุซุแล้วแต่เอาพืชผักที่มีอยู่มาทำอาหารไม่เป็น ได้แต่กินสด ลวก ต้ม ผัด คุณค่าของกลุซุก็จะลดน้อยลง อาหารพื้นบ้านก็จะค่อย ๆ สูญหายไปเพราะขาดคนถ่ายทอดและสืบทอด

ภาคผนวก

အိုမိ ခိုချိုဝါင်
လက္ခဏာ ကောအိုမုဟိုသိုဝိုင်အင်လုံဗျိုက်ဖိုင်လုံကျော့ဖိုင်
အိုဂုံတာ အိုသးဟိုအင်သေ့ အင်ဖိုင်အင်သိုဝိုင် တာင်အင်ဆုံဟေ့ထီသေသေ့ထွာလုဟ်

ပုဆွေစိစ (မးဝံးဂ်မိမာန်)

လိက်ဇာ ပေါင်သ် နီင်လိင်တီရပ် မဲးစပ်တီရပ်မာန် ပလုဂ်လိင်သွာ ဝဲကလုကလုကလု ၂ ချံး ကိစ ဟံးဟံး နီင်
ကံးကံး
ဇာကလုက ကလုက ကိစကိစ ကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ ကိစကိစ
အိုမိ ခေံသိုဝ်းသော
လက္ခဏာ ကောအိုထီမေ့ထင်လုံအိုလင်ယုဂ်ခိုက်ကံးကော
အိုဂုံတာ ဟိုသိုဝ်းအင်အိုသော့အိုသးအင်သိုဝ်းထင်သေ့ထွာလုဟ် အိုသော့ခေံဟိုအင်ပါကောဆုံသော့အင်သေ့
မေ့အိုကံးဟိုအင်မေ့အိုဟေ့ မာဟိုဂ်ထင်ဟိုအိုမေ့ဟေ့ ဟေ့ထင်အင်သွာအင်မေ့အိုထီ
လုံအိုထီကံး ဟိုအင်ဟေ့ဟိုဟိုအိုအင်ထီကံး

ပု (မးဝံးဂ်)

ลักษณะ	เป็นต้นไม้ใหญ่ มีหลายชนิด เช่น ขี้เคาะ ขี้โคกยะ ขี้ชนะนาโจก ขี้ดงบ่อง ขี้เซ็ง ฯลฯ ออกดอกออกผล ก่อนเข้าหน้าฝน
สรรพคุณ	ขี้เหล่านี้เป็นขี้บ้าน ปลูกในสวน ผลอ่อน ผลแก่และผลสุกกินได้ ขอดอ่อนเอากินเป็นผักสดได้ เปลือก เอามาเผาไฟให้ร้อนเอามาทาบริเวณที่โดนขมบู้ง แก้คันได้
ชื่อ	ล่อ
ลက္ခဏာ	ကော့ဝိုဝိုဝိုလှော် ဝိုမ္ပျော်လော့ဝိုဝိုဝိုဝို လော့ဝိုဝို လော့ဝိုဝို လော့ဝိုဝို လော့ဝိုဝို
ဘုံတံတံ	လော့ဝိုဝိုဝိုဝို ကော့လော့ဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝို ဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝို ဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝို ဝိုဝိုဝိုဝို ဝိုဝိုဝိုဝို ဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝိုဝို

အပင်

ลักษณะ	เป็นต้นไม้ใหญ่ ขึ้นตามริมทาง ออกดอกในหน้าหนาวและก่อนหน้าฝน
สรรพคุณ	ขอดอ่อนกินเป็นผักจิ้ม
ชื่อ	ล่อ
ลက္ခဏာ	ကော့ဝိုဝိုဝိုလှော်မုထင်လုံထီတောင်
ဘုံတံတံ	ဟိုဝိုဝိုကော့လော့ဝိုဝို

အပင်

ลักษณะ	เป็นเถา เวลาปลูกต้องทำซุ้มหรือหลักเพื่อให้พันขึ้นไปข้างบน เป็นผักที่ปลูกกันในไร่หรือในสวน ครัวเรือน ปลูกได้ทุกฤดู แต่ต้องรดน้ำสม่ำเสมอหากปลูกปลูกหน้าแล้ง
สรรพคุณ	ลูกนำมาแกง คั้น หรือเผา กินเป็นผักจิ้ม
หมายเหตุ	คนมีลูกอ่อนห้ามกิน เพราะเด็กที่กินนมจะมีอาการแพ้ได้
အိုမ	နီဝီသး
လက္ခဏာ	ကေအိုမူ ကေအိုမူဟိုဝိုင်အင်လုံဗိုက်ဖိုင် ဟိုဝိုင်အင်လုံကျော့ ဟိုင်ထိက်သီသော်ဆော်
အိုဝံတာ	လုံအိုသာဇာ်ဟိုအင်ပါကေဆိုင်ဗွီထီ အင်သော်အင်ဖိုင်သော်ဆော် ဟိုအင်ဗျာဟ်မိုခိုင်ထင်အင်ဆေမော်သော်ဆော် ခကအိုဟာဆာအင်လှ်
ဟုတ်ဆိုအိုသာ	လုံဟိုဗွဲမူယုာအိုဇေဟ်မော် ဇာ်အင်ခိုင်အေ ခွဇေဟ်သာ မှာဗွင်ဆိုဗော့ထင်လံင်ခေါ်သော် ဇေဟ်အင်နုဂိုက်အိုမောဝ်ဇာ်ဇာ်ခါ

ကြော် (ไม้แดง)

ลักษณะ	เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เนื้อแข็ง ขึ้นในป่าโปร่ง
สรรพคุณ	เนื้อไม้นำมาสร้างบ้าน ผักใช้คั้นกินแก้บิด ท้องร่วง หรือชုดเปลือกเอามาผสมลาบกินได้
အိုမိ	ဗွာင်
လက္ခဏာ	ဗွာင်.ကေသိုင်အိုယုးဗွဲ
အိုဝံတာ	ဟိုတောင်ဟိုင်ထိုင် ဆေဟိုင်ခိုင်သေသော် ထွာလှ် လုံအိုသးခိုင်ဇာ် ဟိုအင်ဗွီအင်ဟေ့ ဟိုဟုဂိုက်ဟုဖုံဇာင် လုံအိုဘါဇာ် ခွးနော်အင်ဆေဆိုင်ယေဇာ်သော်ဆော်

ลักษณะ	เป็นผลไม้น้ำขึ้นต้น ปลูกในสวน มี ๒ ชนิด คือ มะเฟืองเปรี้ยวและมะเฟืองหวาน ออกผลช่วงหนาว ก่อน เข้าฝน และเข้าฝน
สรรพคุณ	เปลือกใช้ทำเป็นยาแก้ปวดฟัน ถูกกินเป็นผลไม้
အိုမိ	ခါင်ခံင်
လက္ခဏာ	ကေသိင်အိုထီ ဟိုဒေသိုင်နော် လုံကျောစိုင် အိုသးတို အိုရဲဆောင်ကါစေစေ ခါင်ခံင် တိုအိုနီမိ လုံအိုလုံမိတို အိုသးအိုရဲခိုင်ခါ
အိုကုံတာ	ဟိုအင်ဗျီအင် ဟော်ဆိုဆာဆီသင် ခးလီဟော် မေခိုင် မှာဟေထင်ဟိုမေအိုဝ

ภาพ

ลักษณะ	ออกช่วงแรกเป็นต้น โตขึ้นเป็นเถามีหนามรอบ ขอดเอานอกหน้าฝน
สรรพคุณ	มีผลเล็ก สัตว์ชอบกิน คนกินแล้วก็ได้ แก่นข้างในเถาเอามาทำแกงกินได้ ส่วนใบ หนามและรากเอามาต้มอาบน้ำ หรืออบตัวแก้ชักเสบในร่างกาย รากเอามาต้มกิน เป็นยารักษาโรค “เซอราเอ่อ” เอามา ปลูกใกล้บ้านเพื่อสะดวกกับการเก็บ
အိုမိ	ခေဇုတ်
လက္ခဏာ	အိုဥပေမှထင်သင်ချောင်ဆော်လှော် မှုထင်ထပ်ထင်တိုကေအိုမူ ထင် လုံထီကောင်သေ အိုလင်ယူအိုက် ဗျိုက်လှော်
အိုကုံတာ	အိုသးဟိုအင်သော်အိုဥစင်ဟိုအင်ဖိုင်အင်သော် အိုဆူအိုလှး ဟိုဟေထင်အင်ဗျီအင်လူအို ထီ လုံခွဲခေပ်ဟိုအုံထင်သာဟော်အိုညောတ် အိုဝီဟိုအင်ဗျီအင်ဟော်ဆိုဆာဆိုလှးအိုခိုင် ဟေထင်သိုင်စုဇေဟိုင်အေလျောတ်သုံထင်ဟိုအင်ဗျူခးယျော်

ငွေ့ချီ (မိန့်ဟနာ)

ลักษณะ	ขึ้นเป็นกอตามริมห้วย หรือที่ขึ้น ถ้าต้นมีหนามเล็ก ๆ ออกยอดตลอดทั้งปี
สรรพคุณ	ยอดอ่อนกินเป็นผักจิ้ม ทั้งกินสด คั้น ตาก แหง ผัด หรือคองเก็บไว้กิน การกินยอดอ่อนจะช่วยล้างพิษ ในร่างกายที่เกิดจากอาหาร
အိုမိ	ဟွေ့ချီ
လက္ခဏာ	လုံအိုလင်အပ်လုံကံးအိုကံး အပ်လုံထီနာ အိုလင်လင်ကြောအိုဝေအိုထင်ဝေအို မိုက်ကံး ကေအိုအိုထင်
အိုဂုဏ်	အိုအိုအပ်အပ်ကေအိုအိုအပ် အပ်အိုအပ်အပ်အိုအပ် မှာအပ်အပ်အပ်အပ် အပ်အပ်အပ်အပ်အပ်အပ်

ငွေ့ခေ (မိန့်ဟနာ)

ลักษณะ	เป็นพืชล้มลุก ต้นพุ่มเตี้ย ปลูกในพื้นที่โปร่ง ในไร่ข้าวหรือในสวน
สรรพคุณ	ใช้เป็นผักจิ้ม มีรสเผ็ดซ่า ส่วนรากใช้เป็นยาแก้ปวดฟัน
အိုမိ	ဟွေ့ခေ
လက္ခဏာ	ကေအိုအိုအိုထင်အိုကံးအိုအေ အိုအပ်အိုအပ်အိုအပ်အိုအပ် အိုအပ်အိုအပ်အိုအပ်အိုအပ် အိုအပ်အိုအပ်အိုအပ်အိုအပ်

ဒိုက်နီတာ အင်ပွီပကေဆုံညောင် ဒိုက်နီအင်မောင်ဟေ့ဟုံမေ့ဆာ မှဟိုင်းထင်ဟုံမေ့

အစပျော့

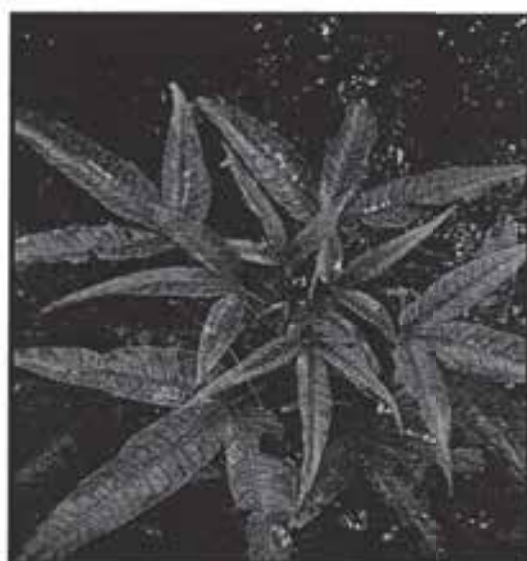
ลักษณะ เป็นเถาใหญ่ ขึ้นเลื้อยพันตามต้นไม้ ขึ้นตามป่าดิบชื้นทั่วไป เถาและใบมีกลิ่นหอมฉุน ออกยอดช่วง
หน้าหนาวและก่อนเข้าฝนจนถึงฝนตก

สรรพคุณ ยอดอ่อนนำมากินสด หรือแกง แต่หากกินมากเกินไปจะทำให้ระคายท้อง ปวดบิดได้ และง่วงซึม
ဒိုက်နီ ဟုံဆော့ဟုံတာ

လက္ခဏာ ကေသိင်ဗွီဒိုက်မူထင်ဇာင်လုံသိင်ဒိုက်မူဆော့ဟုံဆော့လုံမူထင်လုံဒိုက်
လင်ဒိုက်ဗျိုက်ခံဆော့လုံ လုံမိုင်းလဟးချိုင်းဖိုင်သေထင်ဝေသုတ္တာလုံ
ဒိုက်မူဆော့ဇာင်ဒိုက်နီတိုင်းမိုင်း

ဒိုက်နီတာ လုံဒိုက်ဆော့ဇာင်တိုက်ဟုံအဝေ အသိင်ထင်သော် ဘင်ဖိုင်ထင်သော် ဟုံအင်အေအာ
မဲဗွင်ဟုံမိုင်း ဟုံအင်လုံမိုက်ဇာ် အင်မဲဒိုက်ညောင်ကေ

အစပျော့ (မိန့်ကုံ)

ลักษณะ เป็นต้น ขึ้นตามริมห้วยและที่ราบ ที่ขึ้น ออกยอดและดอกก่อนเข้าฝน

สรรพคุณ ยอดอ่อนและดอกเหมาคองกิน ดอกเปลือกจากลำต้นเอามาต้มน้ำไฟให้อุ่น ๆ แล้วนำมาพอกบริเวณข้อ

၂၀၁၆

အမည်	အိမ်ပျက်စား ဝတ်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု

၂၀၁၇

အမည်	အိမ်ပျက်စား ဝတ်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု
အသုံးပြု	အိမ်ပျက်စားအသုံးပြု

ဇေယျာ

- အဓိက
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ

ဇေယျာ (ဇေယျာ)

- အဓိက
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ
 ဇေယျာ

လုံအိုသးယွာထင်ကျ် အိုထီလင်ဃာင် အင်ခော့ဃွဲနုင်အိုသး အော့နုင်အိုသးဘါ
အင်လူဃာင် အင်ဃွဲအင်အိုထီ ဟ်အင်ဟေင်ဟ်အန်ဖိုင်ယူ

ရေစီခံ

- ဇီဝဗေဒ ပါးစပ်လေးပါးတို့ကို ဖော်ပြပါသည်။
- ဗေဒနာဆိုင်ရာ အချက်အလက်များကို ဖော်ပြပါသည်။
- အသုံးပြုမှု အကျဉ်းချုပ်ကို ဖော်ပြပါသည်။
- အသုံးပြုမှု အကျဉ်းချုပ်ကို ဖော်ပြပါသည်။

အသုံးပြုမှု (အကျဉ်းချုပ်)

- ဇီဝဗေဒ ပါးစပ်လေးပါးတို့ကို ဖော်ပြပါသည်။
- ဗေဒနာဆိုင်ရာ အချက်အလက်များကို ဖော်ပြပါသည်။
- အသုံးပြုမှု အကျဉ်းချုပ်ကို ဖော်ပြပါသည်။
- အသုံးပြုမှု အကျဉ်းချုပ်ကို ဖော်ပြပါသည်။

ချွေ

ลักษณะ เป็นพืชล้มลุก หน้าผ่นขึ้น หน้าแดงตาย เหง้ามี ๒ ชนิด คือ เหง้าและเหง้าเหง้า เหง้ามีหัวใต้ดิน ต้นเล็ก ใบเขียว ต้นโผล่ขึ้นมาจากดินประมาณ ๒ นิ้วเท่านั้น หัวใต้ดินมีสีขาวอมเหลืองนิด ๆ มีกลิ่นหอม ส่วนเหง้าเหง้า มีหัวใต้ดินสีดำ ต้นสูงประมาณ ๑ คืบ ใบเขียว หัวใต้ดินมีกลิ่นหอมน้อยกว่าเหง้า เหง้าขึ้นได้ทั่วไปในที่ร่มไม้ แต่ไม่ชอบที่ชุ่มน้ำ

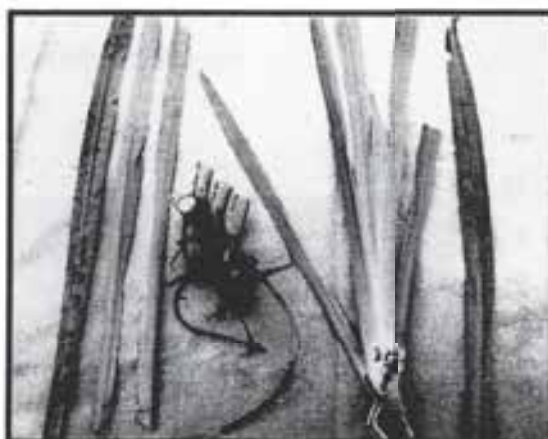
สรรพคุณ หัวใต้ดินของเหง้าและเหง้าเหง้า เอามาฝนผสมน้ำดื่ม แก้ลมและเลือดในร่างกายนที่ไม่สมดุล แก้อาการแพ้ยา แพ้อากาศ แพ้ของเมา แพ้อาหาร ใบเอามากินสดกับพริกแกงได้ เหง้าเป็นตัวยาดีกว่าเหง้าเหง้า เหง้าเป็นตัวยาที่ต้องเอามาผสมกับยาตัวยาอื่นๆ

အိုဝ် အိုဝ်

လက္ခဏာ အိုဝ်ယပ်အိုဝ်ချောအား အိုဝ်မဲ့အိုဝ်သိုဝ် အိုဝ်ဘွာ အိုဝ်ဝပ် ထံယပ်မိုလပ်ကျ
အိုဝ်ဘွာအိုဝ်ဖူးလူးမဲ့လုပ်ကော်လုပ်အားဝပ်
အိုဝ်မိကျအိုဝ်နီကျိုဝ်မိုဝ် လုပ်ယပ်ခါအိုလူးလင်ဘွာအိုဝ်ပေဝ်အိုလူး
ယေဝ်

အိုဝ်တော ဟုံသိုဝ်လုပ်လုပ်လုပ်ခေါဟုံသိုလုပ်ခါအိုလုပ်ခါအိုလုပ်လုပ်အိုအားဝပ်ဝပ်ဟုံသိုအိုဖူးလူး
အိုဝ်ဖူးလူး အိုဝ်မိကေသီ ဟုံအိုဝ်ကေသီကျမူးဆး ကေသီကျာမှာဟုံဝပ်ထံဟုံသို
အိုဝ်ကေသီဟုံ လုပ်မူးမှာသိုဝ်သေသီအိုဟုံဟုံအားဆီအိုလုပ်လုပ်
လုပ်အိုအားဝပ်ဝပ်ဟုံသိုအိုဖူးလူး

ชะนาอิจ

- ลักษณะ ขั้วเป็นกอใบที่ขึ้นแฉะ หรือมีน้ำขัง ปูดกลีบตามบ้าน เป็นหัวเดี่ยวไปตามใต้ดิน
- สรรพคุณ เป็นยา เอาหัวมาฝนแก้ไข้ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ และแก้แพ้ด้วย
- ชื่ออื่น
- ลวกูต
- ชื่ออื่นๆ

ช้องหลิ

- ลักษณะ เป็นต้นขึ้นตามริมห้วย ใบยาว มีร่องลึกจากโคนถึงปลาย ขอบใบมีหนามคม
- สรรพคุณ ใบเอามาต้มน้ำดื่ม แก้ไข้ในท้องอ่อนเอามาทำแกง ต้นเอามาต้มน้ำดื่มเป็นท่อนเก็บไว้ที่ขึ้นให้เห็ดขึ้น รากอ่อนเอามาทำเป็นยาของเป็นอาหุวัณณะ
- ชื่ออื่น
- ลวกูต
- ชื่ออื่นๆ

ဒိုဂိုနီတာ ဒိုလူးတို ဟိုထောင်ခွပ်ဆင်လေလူး ဒိုချူခင်ဟိုအင်ဝေ ဒိုထိုယွာတာဟ်ဃိုဝိုင်ထင်
ဒိုဝီခင်တိုအင်သီဟိုသာယွာအင်

အေးအေး (ဟိုဂ)

ลักษณะ เป็นพืชล้มลุก ปลูกตามบ้าน ตามไร่ ปลูกได้ตลอดทั้งปี แต่หมั่นรดน้ำในช่วงหน้าแล้ง
สรรพคุณ นอกจากเป็นอาหารที่มีรสเผ็ดร้อนแล้ว เมล็ดแก่ใช้ทำเป็นยาทวารคุด แก้อาการร้อนชื้น ใบพริกนำมาตำ
ใช้ประคบแก้ปวด
အိုဝိုင် ဆိုဟွေး
လက္ခဏာ ကောအိုထိုဘောခေါအ်လင် ဟိုသိုအင်လုံဟိုထိုထိုကောအ်ဖိုင်လုံဃိုကိုင်ဖိုင်သေသေထွာလုံ
အိုဂိုတာ ဒိုလူးခင်ဟိုဟိုကိုင်ခွဲ ကိုဂုလင်ဟိုဝိုင်ထင် ဒိုဝေထိုင်ယွာ ဒိုသးကောသီအ်ခေါအ်
ဆိုဟွေးအ်ထင်ချောကိုအ်ချော

အေးအေး

ลักษณะ เป็นต้น ไม้ใหญ่มาก ใบคล้ายมะม่วงแต่ใบใหญ่กว่าและยาวกว่า ยอดอ่อนใบขาว ยอดแก่ใบเขียว ขึ้น

ဇရာဖုလ	ໄດ້ທົ່ວໄປຕາມພື້ນທີ່ປ່າໄມ້ທົ່ວໄປ ແຕ່ໄມ້ຊອບທີ່ຊຸ່ມນ້ຳ ທີ່ຮຸ່ງທີ່ມີຄວາມແດ້ງ ອອກຍອດໜ້າຝນ ຍອດອ່ອນຕົ້ມໝາກນ້ຳແລະກິນເປັນຝັກຈົມ ດ້າເປັນຝັກຊ່ວຍແກ້ປ່ວດ ແກ້ອັກເສບ ແມ່ລູກອ່ອນກິນຊ່ວຍ ໄມ້ໄດ້ເກີດອາການຂ້າໃນ ເອາເປຣີອກມາດ້າໃຫ້ນ້ຳອອກ ແລ້ວເອາເປຣີອກມາລຸນໄຟໃຫ້ອຸ່ນ ໆ ພອກແກ້ປ່ວດຂ້ອມື່ອ ຂ້ອເຫ້ ແລະປະກອບໃນຕົວຍາຫລາຍຢ່າງ
ຮັກສິດ	ວິດິຮຸກເອົາ
ລက္ສະນະ	ເກດວິດິຮັກສິດໄຊວາດ ລຸ່ຮັກສິດຮັກສິດຊຸ່ ເອົາຮັກສິດຮັກສິດ ອຸ່ລຸ່ຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຊຸ່ ເອົາຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຊຸ່ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຊຸ່
ຮັກສິດ	ລຸ່ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ

ແຂງຂ່ວງ

ລັກສະນະ	ເປັນຕົ້ນໄມ້ໂອ່ງ ຈື່ນໄດ້ທົ່ວໄປ ຊອບອຸ່ມໃນທີ່ຮຸ່ງ ໄມ້ຮ້ອນຫລາຍ ສ່ວນໂອ່ງຈື່ນໄມ້ໂອ່ງ ອອກຍອດອ່ອນໃນທ່ວງ ໜາວ ຕ່ອນເຂົ້າຝນ ແລະໜ້າຝນ
ဇရာဖုလ	ຍອດອ່ອນນ້ຳມາກິນຜັກເອາມາລຸນໄຟໃຫ້ພອກກອບກິນກັບພຣິກ ມີຮຸ່ງ ຊ່ວຍຈັບລຸມ
ຮັກສິດ	ວິດິສັດຮັກສິດ
ລက္ສະນະ	ເກດວິດິຮັກສິດ ພັດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ
ຮັກສິດ	ລຸ່ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ ຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດຮັກສິດ

မေ့လျော့ (မိန့်ဟောင်း)

ลักษณะ	เป็นต้น ขอบที่ขึ้น ที่รวม เมื่อโตเต็มที่ จะออกดอกตลอดทั้งปี
สรรพคุณ	ยอดอ่อนกินสด ต้มดื่ม หรือผัด
ชื่ออื่น	သိင်္ဂလ္လုစေတီ
လက္ခဏာ	ကောသိင်္ဂလ္လုစေတီခိုက်ကပ်အောက် မှုထင်အုံလင်လုံမိင်လုံခိုက် ဗျိုက် အုံအုံလင်ဟူသေ ဆုံခိုက်အုံအုံသေသေလုံစေ သိင်္ဂလ္လုစေတီယပ်ကုံသေအုံခိုက်သေအုံခိုက် လုံအုံခိုက်ကပ်သုံသုံထင် လုံဟိုက်ထင်ကွေ့ဖိုင်သေ
အုပ်စုက	အေးသောင်လုံအုံသေအုံခိုက် ဟုံအုံသေ အုံသေအုံသေအုံသေ ကျပ်ထင်သေအုံသေလုံ

ဖေ့ဖေဖေ (ခါး)

ลักษณะ	ขึ้นเป็นกอใหญ่ มีเหง้าอยู่ใต้ดิน เหง้าและใบมีรสเผ็ดร้อนข่า มีเหง้าตลอดทั้งปี หน่ออ่อนขึ้นในหน้าฝน ชอบขึ้นในป่าไผ่ ปลูกในสวนครัวก็ได้
สรรพคุณ	เอามาตำผสมกับน้ำมันมะพร้าวทาแก้ปวดเมื่อยตามข้อ แก้กะดุนหัว ใต้ดินใช้เป็นเครื่องเทศ ขับลมในลำไส้ แก้ปวดมวนในท้อง เป็นยาขับลมในหญิงหลังคลอดบุตร
ชื่ออื่น	အိန်ဆာင်
လက္ခဏာ	အိန်ဆာင်မိ အုံလုံလင်သုံသုံသေ

ໄຫໄຂ່ (ເຫກ)

- ลักษณะ** เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ขึ้นตามป่าโปร่งทั่วไป และปลูกในสวน ออกผลช่วงปลายฝนจนถึงต้นฤดูหนาว
สรรพคุณ กินเนื้อข้างในฝัก ฝักอ่อนเอามาคองได้ หรือเอามาหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ คลุกกับเกลือป่นน้ำออกให้หาย ขมพอกกับไข่ นำเปลือกมาคองน้ำกินแก้ปวดเมื่อย แก้ก้อนใน แก้อักเสบได้
အိုမိဒ် ထွဋ်ခွန်
လက္ခဏာ ကေသိင်အိုထီမေထင်ပိုင်လှ် မိုမိလှ်ကွါ လိုအိုလင်သုတ်မှထင်
 သော်ထွာလှ် မိုမိလှ်ကွါ လိုကျော့ဖိုင်ပိုင်ထီသေမေထင်သော်ထွာလှ်
အိုကုံဘာ အိုသးစင်ပိုအင်ဝေ မှာဆာင်အင် အိုသးဇ်ပိုဖိုက်ဖိုက်အိုထီဇးဇ်ဖိုက်ဖိုက်ခွေထီလှ်
 ကျပ်ထင်ခွေဆင်ခို ပိုအင်သော်ထွာလှ် လိုအိုဘာတို ပိုစူအင်အိုထီဇ်
 ပေ့ဝ်ခိုဗွီကိုင်ကွါအိုခွေအိုညော့ပ်

ຫຼຸດກ່າຍ

- ลักษณะ** เป็นเถา ขึ้นตามป่าดิบแล้ง หรือปลูกในสวน มีลูกติดกันสองลูก ออกลูกในช่วงหนาวและก่อนฝน
สรรพคุณ คัมกินลูกอ่อนและขยดอ่อน ถ่านเถาและรากคัมขคน้ำเป็นยาบำรุงกำลัง
အိုမိဒ် ခေံလော့ခို
လက္ခဏာ ကေအိုမှု ထင်စာင်သိင် စာင်ထင်အိုမှာ မေထင်ပိုင်လှ်မိုမိလှ်ကွါသေ

အင်ကကော့ဟ်လုံမိင်ခေတ်

ပွဲင်တဲဟ်

- ဂီၤစး
 ဝုၤတဲ
 ဝုၤမိင်
 လကွာ
 ဝုၤတဲ
 ဝုၤတဲ
- ပါၤတဲမိၤတဲဝုၤတဲ
 ပါၤတဲမိၤတဲဝုၤတဲ
 ဝုၤတဲမိၤတဲဝုၤတဲ
 ဝုၤတဲမိၤတဲဝုၤတဲ
 ဝုၤတဲမိၤတဲဝုၤတဲ
 ဝုၤတဲမိၤတဲဝုၤတဲ

ပုၤတဲ (ပုၤတဲ)

ลักษณะ	เป็นเถาเลื้อย ขึ้นตามริมรั้ว เลื้อยพันตามท่อนไม้ คั่น ไม้ทั่วไป แดกยอดอ่อนตลอดทั้งปี ออกลูกก่อนเข้าฝนจนถึงหน้าฝน
สรรพคุณ	ยอดอ่อนเอามาแกงส้มซดน้ำ ตุกเอามาแกงหรือผัด ทั้งเถา ยอด ลูก และราก เอามาต้มกินแก้อาการคกขาวในผู้หญิงได้
အိုမိဒ်	ဓာတ်အိတ်
လက္ခဏာ	ကောအိုမူမေထင်လိုထီတာင်အိုလင်အိုက်ဗိုက်ခေါတ်လုပ် အိုမူထင်ဓာတ်သိင်ထင်ဓာတ်ဆုံပျော့သေ
အိုဂုဏ်တာ	ဟို အင်အိုချော့ခင် အင်ဗွီထင်အင်ဖိုင်ထင် အိုသးခင်တုံသီဟိုအင်စေသောအိုချော့ခင်ဆော်လုပ် အိုမူအိုလူးအိုဝီ အင်ဗွီအင် ဟေဟိုဖုံမူဟာအိုလန်ဟေအာ

ປິ່ງ (มะตูม)

ลักษณะ	เป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ปลูกในสวน ออกลูกก่อนเข้าฝนจนถึงหน้าฝน
สรรพคุณ	กินลูกสุกได้ มีรสหวานอมฝาด ลูกอ่อนนำมาหั่นตากแห้ง ต้มใส่น้ำตาลเป็นเครื่องดื่ม บำรุงเลือด แก้ร้อนใน เปลือกเป็นยาได้แก้ท้องอืด ท้องเสีย
အိုမိဒ်	သဗ္ဗီ
လက္ခဏာ	ကောသိင်အိုထီဖါချော့ဟ် ဟိုသိုင်အင်လိုကျော့ဖိုင်
အိုဂုဏ်တာ	ဟိုအင်စေ အိုချော့ခင် အိုသးခင်တုံ ဗုဂ်လင်လိုစူးလိုစူး အင်လူဗျာင် အင်ဗွီဖိုင်လင်ချော့ဆိုင် အိုထီဟာဟေဝ်ထင်ဟိုသို ဟေဝ်အန်ဖိုင်ယူ လိုအိုဘါတုံဟေဝ်ဟိုဟုဗု ဟုဖုံထင်သေ

ပေါ့ဟီ

- ลักษณะ** เป็นต้น กิ่งยาว มีหนามตามกิ่ง ใบมีรสข่า ลูกใหญ่ เปลือกหนา มีรสเปรี้ยว แตกขอล่อนตลอดทั้งปี
ออกดอกก่อนเข้าฝนและหนาว
- สรรพคุณ** ใบอ่อนนำมากินสด หรือย่างไฟกินเป็นผักจิ้ม ช่วยลดกรดในกระเพาะ
- အိုဝ်** ဓြာ
- လက္ခဏာ** ကောသိင်အိုထီ၊ ဟုံသိုင်အင်လုံကျောအိုဖိုင်
- အိုပုံတာ** အိုလူးရုံပုဖိုင် အိုသာအို ရုံဆာင် အိုလူးတုံဟုံအင်လုံအင်ဆူမုတ် အင်ဆူမေပ်
ဟေ့ပ်လီဟေ့ပ်ကျာ

ပေါ့ပွဲင်ဂိုခဲ (မະကာ)

- ลักษณะ** เป็นต้น มีหนามตามกิ่ง ลูกมีรสเปรี้ยว ออกดอกหน้าหนาวและหน้าฝน
- สรรพคุณ** กินใบสด หรือเอามาเผาไฟให้กรอบ กินกับข้าวแกงเผ็ดต้มได้ เอาทั้งมาคั้นอบตัวแก้ฮักเสบ หรือต้ม
เปลือกแก้หน้ามีคตาตายได้ ลูกเป็นยาแก้ร้อนใน เอามาปั่นใส่พริกตำ หรือใส่แกงที่ต้องการรสเปรี้ยว
- အိုဝ်** ပွဲင်ကွိုင်သး
- လက္ခဏာ** ကောသိင်အိုထီ၊ ဟုံသိုင်လုံကျောအိုဖိုင်ဟုံထီကံးသေ
- အိုပုံတာ** အိုလူးဟုံအင်လုံထင်ဆူမေပ်ဟုံအင်ဟေ့ပ်လီကျာ
အိုသးဟုံအင်ခါလင်အာဆုံဟေ့ပ်ထိုင်ဖိုင်သေသုံတူလုတ်

เพชรา (ใบพลู)

- ลักษณะ** เป็นเถา อยู่ใต้อา ชื่นเองในพื้นที่ชื้น และเอามาปลูกในสวน ออกใบตลอดทั้งปี
- สรรพคุณ** ใบเป็นยา ใช้แก้เจ็บคอ แก้ไอ แก้หวัด ลดไข้ ใบแก่ ใช้กินกับหมาก
- วิธีใช้** ชูดู:
- लगुत** การทำยาแก้เจ็บคอและไอ: นำใบสดมาล้างน้ำให้สะอาด แล้วหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ลงในน้ำร้อน 1 ลิตร ต้มประมาณ 10 นาที กรองเอาแต่น้ำดื่ม 3-4 ครั้งต่อวัน
- วิธีทำยา** ยาแก้ไอ: นำใบสดมาล้างน้ำให้สะอาด แล้วหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ลงในน้ำร้อน 1 ลิตร ต้มประมาณ 10 นาที กรองเอาแต่น้ำดื่ม 3-4 ครั้งต่อวัน

เพชรา (ต้นปอ)

- ลักษณะ** เป็นต้นที่มีกิ่งยาวเลื้อยไปเรื่อย ๆ หากไม่มีการตัดแต่ง ตามกิ่งมีหนาม ชื่นตามป่าดิบแล้งทั่วไป ป่าไผ่มี
- สรรพคุณ** ชื่นบ้าง แดกยอดหน้าหนาวและหน้าฝน และออกดอกก่อนเข้าฝน
- วิธีใช้** เอาใบมาตำหรือบดผสมกับขมิ้นห่อ ใบคองย่างไฟให้พออุ่นแล้วเอามาพอกบาดแผล หรือแผลอักเสบ มีน้ำหนองจะช่วยบรรเทาปวด ยอดอ่อนนำมาแกงใส่ไข่หรือต้ม แก้วร้อนใน ขับปัสสาวะ ถูกแสบใช้สระผมได้

အိုမိင်	ဖိုင်ဆောင်
လက္ခဏာ	ကောအိုမူမေထင်လိုမိင်လူးကျါ လိုအိုလင်သူခောလှ် အိုအိုအိုလင်ချိုင် ဆိုင်ဝါခိုင် မိင်လူးပုးကျါထင်ဝေသော်ထွာလှ်
အိုဂုံတာ	အိုလူးဟိုအင်ခန်ဒေယျာခင်မီ အင်ခိုင်ခေါင်လှ် ဖိုင်ဟိုဖိုင်လင်မိင်ဆိုင်ထင် ဟေ့အိုညောဟ် ခေါင်ဗျိုင် ဆာအာင်စုခါ အိုလူးခင် ဟိုအင်ဖိုင်အင်သိုင်ထီဆောင် လိုအိုသးအို အင်ထင်မှာနော်အိုထီအင်ဗျူခေါင် မှာဟေ့ထင်ဟိုခေါင်သူ

ໄท (มะกอก)

ลักษณะ	เป็นต้นไม้ขนาดใหญ่มาก เป็นไม้เนื้ออ่อน ขึ้นทั่วไปในป่าโปร่ง แยกยอดหน้าหนาวและหน้าฝน ออกดอก ก่อนเข้าฝน เก็บลูกแก่ช่วงหน้าฝน
สรรพคุณ	ผลเอามาทำแกงเพิ่มรสเปรี้ยว หรือเอามาตำกับพริกได้ ใบเอามากินสดเป็นผักจิ้มได้เช่นกัน
အိုမိင်	ဖိုင်
လက္ခဏာ	ကောသိုင်အိုထီဖိုင်ခေါ်ထွာလှ် ထင်အိုလင်လိုမိင်လူးပုးကျါ အိုလင်သူခေါ်အိုလှ် မိင်လူးပုးကျါ သေအိုထင်ဝေသော်ဗျိုင် ဗျိုင်လှ် ကောသိုင်အိုထီခေါ်အိုယုးစူ
အိုဂုံတာ	အိုသားဟိုအင်ဖိုင်အင်သိုင်ထီဆောင် ဖိုင်လင်အင်လိုအိုဟေ့ခန်ဖိုင်သေသော် အိုခေါ်အိုခင် အိုယောခင် ဟိုအင်ပါကောအိုခေါ်

ทุ (ว่าน)

ลักษณะ	ขึ้นเป็นกอตามริมห้วยและป่าโปร่งทั่วไป มีหลายประเภท เช่น พุโท่ว, พุจ้งไค้, พุคะตู ฯลฯ เป็นพืช ล้มลุกออกหน้าฝน ออกดอกปลายฝน
สรรพคุณ	กินหน่ออ่อน กินดอก กินต้น เอามาต้ม แกง ผัด
ชื่ออื่น	เซ้ง
ลက္ขณ	๑. หน่ออยู่ตรงหัวหรือปลาย ๒. หน่ออ่อน ๓. หน่อโต ๔. หน่อเล็ก ๕. หน่อ เล็ก (เซ้ง) ๖. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๗. หน่อเล็ก ๆ ๘. หน่อเล็ก ๆ ๙. หน่อเล็ก ๆ ๑๐. หน่อเล็ก ๆ
ชื่ออื่นๆ	หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๑. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๒. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๓. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๔. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๕. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๖. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๗. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๘. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๙. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๑๐. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ

โพธิ์แก้ว

ลักษณะ	เป็นต้นไม้ขนาดกลาง ขึ้นในที่ป่าโปร่งทั่วไป
สรรพคุณ	ใบเป็นยาเอาหน่อมาต้มน้ำอาบสำหรับเด็กอ่อนที่เกิดอาการแพ้จากการกินนมแม่ที่กินอาหารผิด
ชื่ออื่น	ขมิ้นเครือ
ลက္ขณ	๑. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๒. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๓. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๔. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๕. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๖. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๗. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๘. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๙. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๑๐. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ
ชื่ออื่นๆ	๑. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๒. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๓. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๔. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๕. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๖. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๗. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๘. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๙. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ ๑๐. หน่อเล็กหรือหน่อเล็ก ๆ

หน่อโพธิ์

ลักษณะ	เป็นพืชล้มลุก ขึ้นเป็นกอ มีหัวใต้ดิน ปลูกได้ทั้งในไร่และในสวน ขึ้นได้ทั่วไป ออกหัวปลายฝน
สรรพคุณ	หัวอ่อนต้มกินได้ หรือเอาหัวมาหั่นคำให้ละเอียด แช่ว้ากับเอาน้ำมาเคี่ยวทำขนมสาธูได้
အိမ်	မုန်ရုန်
လက္ခဏာ	ကောအိမ်အိမ်အိမ် ဟိုသိုင်းအင်လုံကျော့ဖိုင်ဗျိုက်ဖိုင်သွေထွာလုပ်
အိမ်ကုတော	အိမ်အိမ် အင်ဗျိုအင်သွေ တောင်အင်ကော့ဟ်အိမ်အိမ်သွေသး အင်သွေ

หมิงกู่ (มิ่งกุด)

ลักษณะ	เป็นผลไม้มียืนค้ำ ปลูกในสวน ออกลูกก่อนเข้าฝน
สรรพคุณ	เปลือกเป็นยาขับ แก้วร้อนใน บำรุงเลือด ผลกินเป็นผลไม้ มีรสหวาน
အိမ်	ခိကော့ဟ်
လက္ခဏာ	ကော့သိုင်းအိမ် ဟိုသိုင်းနုလုံကျော့ဖိုင်
အိမ်ကုတော	အိမ်ခိ ကော့သိုင်းအိမ်အိမ် ကော့သိုင်း မှာဟေ့ထင်ဟိုသို လုံအိမ်သးတုံ ဟိုအင်ခိကော့သိုင်းသး

หลองกำ (ฝรั่ง)

ลักษณะ	เป็นไม้มียืนค้ำ ปลูกในสวน ออกลูกก่อนฝน
สรรพคุณ	ใบเป็นยาแก้ท้องร่วงเป็นบิด ผลกินได้ แต่ถ้ากินมาก ทำให้ปวดท้อง ท้องผูก

ลักษณะ	ขึ้นเป็นกอ ปลูกในไร่ข้าว ในสวนครัว ออกต้นตลอดทั้งปี แต่หากหัวใต้ดินโผล่พ้นหน้าดินต้องปลูกใหม่ หากปล่อยทิ้งไว้ กอตะไคร้จะตายและไม่สามารถปลูกใหม่ได้อีก
สรรพคุณ	คำเป็นเครื่องแกง เครื่องเทศ ใช้ประกอบอาหาร เช่น แกงจืด คัมข่า ใบตะไคร้ใช้ห่อขนมทำให้มีกลิ่นหอม ใช้เป็นยารักษาโรคกระเพาะ โดยเอาต้นจำนวนเท่าอาชูผู้ที่เป็นโรคกระเพาะมาหั่นเป็นแว่นนำไปตากแดดให้แห้งแล้วคัมกินน้ำวันละสามเวลา ราก/เหง้าเป็นยาฝน แก้ความดัน ประสานเลือด
อัญมณี	อณเดว
ลက္ขณ	อณเดว อัญมณี อัญมณี อัญมณี อัญมณี
อัญมณี	อณเดว อัญมณี อัญมณี อัญมณี อัญมณี

ใบกะโหล่ง (กะเพรา)

ลักษณะ	เป็นต้น ปลูกในไร่ข้าวหรือในสวนครัว แยกยอดหน้าฝน
สรรพคุณ	ใช้เป็นเครื่องแกงปรุงอาหาร ช่วยดับกลิ่นคาว เป็นยาร้อน ขับลมในกระเพาะอาหาร หรือเอาใบตากแห้งใช้ชงเป็นน้ำดื่มก็ได้ เด็กท้องอืด เค็ดเอาใบมาบดแล้วทาที่บริเวณท้องช่วยขับลมได้ดี
อัญมณี	อณเดว
ลက္ขณ	อณเดว อัญมณี อัญมณี อัญมณี อัญมณี
อัญมณี	อณเดว อัญมณี อัญมณี อัญมณี อัญมณี

ဓားခွံ (မိန့်မိန့်)

ลักษณะ	เป็นกอพุ่มเตี้ย ปลูกในสวนที่หน้าดินมีความชื้น แดกยอตลอดปี
สรรพคุณ	เป็นยาร้อน และทำเป็นเครื่องแกงเผ็ด
အိုမိဝ်	ယုာယုာ
လက္ခဏာ	ကောအိုဖုမုထင်လုံဖးလုံဖး ဟုံသိုဝ်လုံဟုံဝ်ထီ လုံဆုံလင် လင်ထီ လုံအိုလင်သူ တုံအတ်ဝေမိုက်အေတ် ဟုံသိုဝ်မိုဝ်အေတ်အိုလင်အေတ်ဟုံတုံဟုံသိုဝ်သုံ
အိုဝံတာ	အိုဇောအ်ကေသီခေါ် ဟုံအင် ဖံင်အင်သိုဝ်ဆုံတိုင်ဗျာတ်ပါကေ ဆုံတိုင်မိုဝ်

ဓားပုဇွန် (ခွက်ခွက်)

ลักษณะ	เป็นไม้ยืนต้น ขึ้นตามป่าโปร่งทั่วไป โดยเฉพาะริมน้ำ ออกลูกหน้าหนาวถึงต้นฝน
สรรพคุณ	นำลูกมาแกงส้ม เปลือกและรากนำมาต้มอาบแก้พิษจากแมลงกัดต่อย ช่วยล้างพิษที่ตกค้างในร่างกาย
အိုမိဝ်	သာဇွန်
လက္ခဏာ	ကေသီဝ်အိုထီထီဟုံမိုက်တုံအေတ် မုထင်အိုလင်လုံအိုအးမတ်လုံထီ တောင်
အိုဝံတာ	ဟုံအင်ဝေအိုသး အင်ဖံင်အင်သိုဝ်ထီဆောင် လုံအိုဝ်အိုဘါ ဟုံအင်သွီအင်လူအိုထီ ဟေတ်ကေသီ အင်သီဝ်ယုာဆုံအိုကင်ထွီဗျာတ်သေဟေတ်ထွာလှဟ

ချော အင်ဖံင်အင်ငသေင်ပါကေသိုင်သေင် မှာဟေင်မှာအးထင်ဟ်မူယှာဖေါင်ပေဟ်အိုန်ထီ
 အိုဍူအိုဍုံအင်သေင်ထွာလှ်သာ ကွီ အိုအးမိင်ကုလှ် ၁ ဓန်လန် ၂ သာကွီဗွာ ၃
 သာကွီဗီလှာ ၄ သာကွီခွါ ၅ ယုင်ကု ၆ ခါတင် ၆ ဖြဲဍွဲ ၇ ဖြဲ
 ဣဇျာန် ၈ ဖြဲကွာ ၉ သာကွီထံင် ၁၀ သာကွီကွာန်မေ ၁၁ သာကွီမိ ၁၂ ယုးဆာင်
 ၁၃ ယုးဝင် ၁၄ ယုးဗျာင် ၁၅ ဘိဗွာ စူနု သာကွီကုဟ်အင်သေင်လှ်ကင်အင်အိုဗဟ်
 လှ်ကင်အင်အိုဍူ စးချန်လှောသာအေတ်

ตะไคร้ (กระชาย)

ลักษณะ	เป็นพืชล้มลุกตามธรรมชาติ ขึ้นทั่วไปในป่าไผ่ เป็นพืชหัวลงดิน หน้าแดงใบคันจะแห้ง พอหน้าฝนจะ แตกหน่อขึ้นมาใหม่ แต่หากนำมาปลูกในสวน หมั่นรดน้ำ จะแตกหน่อเรื่อย ๆ
สรรพคุณ	คั้นและหัวอ่อนกินแก้ปวดข้อมือ ข้อเท้า กินเป็นผักหรือเอาหัวมาทำน้ำยาขมนจีน
အိုမိင်	ဩတ်
လက္ခဏာ	ကေအိုဗုမေထင်လှ်း လှ်း လှ်မိင်လှ်းဂွါ ကေဖေါအ်အဟ်ဍုအိုဗီလှ်ဟ် ခေါဟ်ဖင်လှ်း လှ်ဆိုင်ခါ အိုထီလင်ဗျာင် ကေချောထင်ထာင်လှ်အိုခါဆိုင်လင်ခံာ်
အိုဂုံတာ	အိုဍူအိုဗီလှ်အိုဇင် ကု ဟ်အင်အာင်ထင်ဍုမေဟေင် ဟ်စူဆိုင်ခင်ဆိုင်ကေ အိုဗီအိုဗီဟ်တာင်ထင်ခွိုင် ထီ(တုန်ထွိုင်ထီ)

ลักษณะ	เป็นพืชล้มลุก มีหนามตามลำต้น ออกดอกเป็นพวง รอบที่ราบ ริมห้วยที่มีความชื้นจึงออกดอกได้ตลอดทั้งปี
สรรพคุณ	เอาลูกมาใส่ในแกง กินสด หรือตาก กับพริกตำ หรือตำกับพริก
အိုမိင်	လင်္ကာသိင်သား
လက္ခဏာ	ကောအိုထိုင် အိုယိုက်ထပ်ခိုက်နပ်အေတ် အုသားအပ်လုံဆုလုံဆု အိုလင်အပ်ခိုက်လုံထိနာင်
အိုဂုံတာ	အိုသားအပ်ဇန်သော် အပ်ဗွီသော်

มะကွေး (มะကွေ)

ลักษณะ	เป็นต้น มีหนามตามลำต้น เป็นพืชที่ปลูกอยู่ในสวน ขึ้นได้ทั่วไป ยกเว้นที่น้ำขังและที่แห้งมาก ไม่มีใบป่า
สรรพคุณ	ใบมีกลิ่นหอมเอามาใส่แกงดับกลิ่นคาว ผลแก่เอามาสระหม น้ํามันที่เปลือกเอามาทาแก้ปวดข้อได้
အိုမိင်	မကြဲ
လက္ခဏာ	ကောအိုထိုင်ချောင်ခိုက်ဇာင်အေက် အပ်ချေအိုဆု သိုအ်လုံကျောင်ဖိုင်
အိုဂုံတာ	စိနော်အိုသားထီအင်ဗွတ္တအေတ် အိုသားဖိစိနော်အိုလူယိုင်ဟေတ်ဆုံကောအ် အိုလားချေအိုသားဖိ ဖိုင်လင်လုံသိုင်ဆုံဘိဆုံယုာက္ခာသိုက်လင်မာဆုံတိုင်သိင်

ပျံ့ဖျော် (ဖးဖျော်)

ลักษณะ เป็นเถาคล้ายใบพญ แต่เถาไม่ยาวมาก ชอบขึ้นที่ชื้น ตามริมห้วย หนองน้ำ
สรรพคุณ ใบอ่อนนำมาทำแกงกะปေး และแกงหอย ให้อกกลิ่นหอม
အိုဝ်း ပူလိင်
လက္ခဏာ ကောအိုမူစာစေ့လားသော် အိုလင်အဝ်မိုက်အိုလင်အိုက်ဆူဂိုက် လိုထီနောင်
အိုကုံတာ အိုလားစင်အင်ဖန်သိုဝ်တာင်ကုပ်လှေသိုဝ်ခွာ်မာဖွင်သိုဝ်တိုဝ်မိုဝ်ထင်

စိ (หมาก)

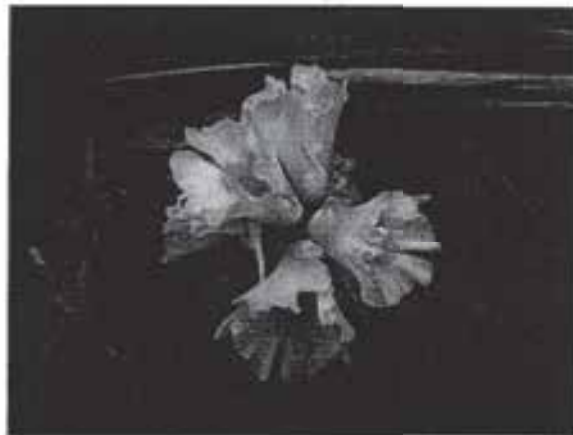
ลักษณะ เป็นคั่นสูง ออกลูกเป็นพวง ไม่มีก้าง มีใบยาวออกสามยอด เป็นที่ขสาน ออกลูกตลอดปี
สรรพคุณ ใบแก่ที่ร่วงลงพื้น นำมาลอกเปลือกออกเอาใยมาปั่นยาสูบ ลูกแก่เอามากินกับพญ ยอดแกนในคั่นเอามาทำแกง บางคนมีความเชื่อว่ากินลูกอ่อนซึ่งมีรสฝาดช่วยรักษามะเร็งระยะแรกได้
အိုဝ်း သော်
လက္ခဏာ အိုဝိုဝ်ဖထပ်အိုဝင်အင်အောက် အိုသားအင်လိုဆုလိုဆု သိုဝ်အင်လိုကျော်ဖိုဝ်
အိုကုံတာ သော်လာယှာအောအ်နော်အိုလာထူအင်မော် အိုသားယှာဟိုအင်လှေလား
 အိုချူစင်ဟိုအင် ဖန်အင်သော် ဓာကိုဟှာနုအင်ဝေသုအိုသားစင်ဟော်သီဆိုဆာမိုဝ်မိုဝ်

พู่ช่ง (ชะอม)

- ลักษณะ** เป็นต้น มีกิ่งยาวเลื้อยไปเรื่อย ๆ หากไม่มีการตัดแต่ง ชอบขึ้นที่ชื้น เก็บยอดช่วงหน้าฝนเป็นส่วนใหญ่ หน้าแล้งมีน้อย
- สรรพคุณ** เอายอดมาคั้นกินกับพริกตำ น้ำพริก ทำแกง ทอดไข่ แต่คนป่วยห้ามกินจะทำให้ร่างกายอักเสบได้
- ชื่ออื่น** เชาวัดดิ
- लगुण** केरुअुईअरुअुअु अुअुअुअुअुअु अुअुअुअुअुअुअुअु अुअुअुअुअुअुअुअु
- अुअुअु** अुअुअुअुअुअुअुअु अुअुअुअुअुअुअुअु अुअुअुअुअुअुअुअु

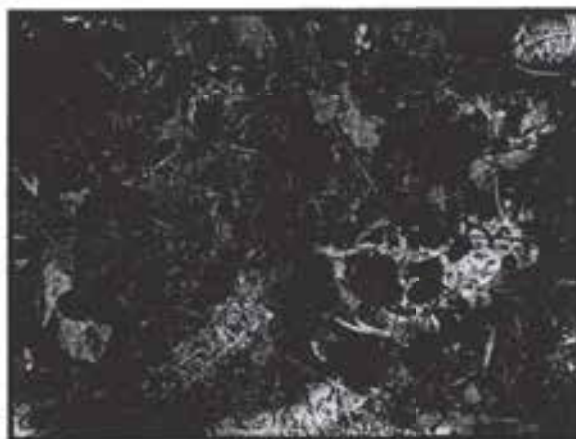
บุบผิง (ดอกคิน)

- ลักษณะ** เป็นพืชล้มลุกประเภทว่าน กินดอก ออกดอกหน้าแล้งในช่วงปลายเดือนมีนาคมจนถึงเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นดอกจะออกน้อยลง และกลายเป็นต้นเมื่อเข้าหน้าฝน
- สรรพคุณ** เอาดอกมาทำแกงส้ม แกงกะปาะ คั้นจืด หรือผัด
- ชื่ออื่น** เชาวัดดิ
- लगुण** केरुअुअुअुअुअुअु अुअुअुअुअुअुअुअु अुअुअुअुअुअुअुअु

- လက္ခဏာ မေထင်လုံဖုလုံဖု ဒုလ္လဘဇထဟ် ဒုလ္လဘအဝ်ဒေဒုဆူ
 ဓနိဒုလ္လဘထိုက်ဒုလ္လဘထင်မာနနဝ်ဒုဒ္ဓိ အေဟုန်ဃုလင်လုံဃုဂိုက်ဖိုင် လုက္ခာဝ်ဖိုင်
 ဒုလ္လဘာ ပကောဆုင်တိုင်ဖိုင် ဖိုင်လင်လုံသိုင်ဖိုင် သိုင်ဆုလ္လဘ

စွဲးဇာဏိ

- ဇာဏိ ပါးသိမ် မီးလုံ မီးလုံ နေထိုင်ပါးသိမ်ပါးသိမ် ပါးသိမ်ပါးသိမ်
 ဇာဏိ ပါးသိမ် မီးလုံ မီးလုံ နေထိုင်ပါးသိမ်ပါးသိမ် ပါးသိမ်ပါးသိမ်
 ဒုလ္လဘာ ကောဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ
 ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ
 ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ

ဟွံစွဲးဇာဏိ (မးသွံ)

- ဇာဏိ ပါးသိမ် မီးလုံ မီးလုံ နေထိုင်ပါးသိမ်ပါးသိမ် ပါးသိမ်ပါးသိမ်
 ဇာဏိ ပါးသိမ် မီးလုံ မီးလုံ နေထိုင်ပါးသိမ်ပါးသိမ် ပါးသိမ်ပါးသိမ်
 ဒုလ္လဘာ ကောဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ
 ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ ဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာဒုလ္လဘာ

ဒိုင်းမိုင်း	ယင်းခါ
လက္ခဏာ	ကောဒိုင်းထိုင်မတ်မတ်ယင်းခါသိင် ပေဟ်နာင်ယင်းခါသိင်လုံစေ ဒိုင်းသာထင်လုံဆုလုံဆု ဒိုင်းသားပေဟ် ချေဒိုင်းခါ ဒိုင်းလင်အင်မိုက်ဆိုင်လင်ယုူခေါင်လဟ် ဟေ့ဂ်သီနောင်စွာ ဟုံအင်မေင်လုံဒိုင်းခါးကပ်
ဒိုင်းတံတား	ဟုံအင်းသိင်အင်းဒိုင်းသား ဟေ့ဂ်သီနောင်စွာ ဟုံအင်မေင်လုံဒိုင်းခါးကပ်

หนองมูล

ลักษณะ	เป็นต้นขนาดเล็ก ออกดอกเป็นช่อตรงยอด ออกดอกหน้าฝน
สรรพคุณ	เอาดอกมาปิ้งไฟให้พอกรอบ หรือเอาดอกมาห่อกับใบขมิ้นแล้วนำมาปิ้งกิน หรือเอาใบอ่อนมาปิ้งไฟให้ พอกรอบกินเป็นผัก ดอกและใบอ่อนกินช่วยขับลมในท้อง
ဒိုင်းမိုင်း	ကပ်မောင်ရာ
လက္ခဏာ	ကောဒိုင်းထိုင်ပေဟ်ခေါင်လဟ် ဒိုင်းဟ်ထင်လုံဆုလုံဒိုင်းခါးခါး ဒိုင်းဟ်ထင်လုံဆိုင်လင်ခေါင်
ဒိုင်းတံတား	ဒိုင်းဟ်ကပ်လေင်အင်ချေမေ်အင် အင်ခိုင်အင် ဒိုင်းလားခင်လေင်အင်ချေမေ်သေင်ခေါင် ဟုံအင် ဟေ့ဂ်လီဟေ့ဂ်ကျာ အင်ပကောဆိုင်ချေ

ဒုတိယ ဖိတ်တိုရီ
 လက္ခဏာ ကောဇုပုထိုးလုံနု ဖိတ်အပ်ဟုင်အောင်ဖင်လှ သိုင်အင်ဒုလင်ဖိတ်ဟုင်အောင်လှ
 ဒုတိယ အိုင်အင်ဟုင်အောင်လှ ဟုင်ကုာ ဒုတိယဟုင်အောင်အင်သေင်အောင်

ပုံစံ (မပရာဂ)

ဇီဝဗေဒ ပြောင်းလဲမှု ဖြစ်ပေါ်နေသော အချက်အလက်များကို ဖော်ပြရန် ဖိတ်အပ်ဟုင်အောင်ဖင်လှ သိုင်အင်ဒုလင်ဖိတ်ဟုင်အောင်လှ
 ဒုတိယ အိုင်အင်ဟုင်အောင်လှ ဟုင်ကုာ ဒုတိယဟုင်အောင်အင်သေင်အောင်

ဇီဝဗေဒ ပြောင်းလဲမှု ဖြစ်ပေါ်နေသော အချက်အလက်များကို ဖော်ပြရန် ဖိတ်အပ်ဟုင်အောင်ဖင်လှ သိုင်အင်ဒုလင်ဖိတ်ဟုင်အောင်လှ
 ဒုတိယ အိုင်အင်ဟုင်အောင်လှ ဟုင်ကုာ ဒုတိယဟုင်အောင်အင်သေင်အောင်

ဇီဝဗေဒ ပြောင်းလဲမှု ဖြစ်ပေါ်နေသော အချက်အလက်များကို ဖော်ပြရန် ဖိတ်အပ်ဟုင်အောင်ဖင်လှ သိုင်အင်ဒုလင်ဖိတ်ဟုင်အောင်လှ
 ဒုတိယ အိုင်အင်ဟုင်အောင်လှ ဟုင်ကုာ ဒုတိယဟုင်အောင်အင်သေင်အောင်

หล้า (มะขามป้อม)

- ลักษณะ** เป็นต้นไม้ใหญ่ ขึ้นอยู่ตามเนินเขา ที่ราบ ไม่ชอบขึ้นในที่ชื้นแฉะและที่แห้งมาก ใบเล็ก ดอกเปรี๊ยะ ออกดอก
ช่วงหน้าแล้ง
- สรรพคุณ** กินลูกสด คอง หรือเชื่อม เวลากินลงคอคั้นน้ำตามทำให้ชุ่มคอและมีรสหวาน เอาเมล็ดมาคั่วให้ละเอียด
ชงกินกับน้ำร้อนแก้โรคหอบได้
- อัญมณี** ๗
- ลက္ขณ** อัญมณีอัญมณี อัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณี อัญมณีอัญมณี อัญมณีอัญมณี
อัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณี
- อัญมณี** อัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณี อัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณี
อัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณีอัญมณี

บ๊อง

- ลักษณะ** เป็นต้นไม้ใหญ่ ออกดอก ออกผลในช่วงหน้าแล้งแล้วตาย หน้าฝนจึงออกใหม่
- สรรพคุณ** เอาผลอ่อนมากินสดหรือคั้น กินเป็นผักจิ้ม
- อัญมณี** ๗

รายชื่อทีมวิจัย

<p>๑. นายสุนทร พุ่มไพรวัดย์
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ</p> <p>วิธีทำกิน</p> <p>ตำแหน่ง</p> <p>ประสบการณ์เกี่ยวข้องการวิจัย</p>	หัวหน้าโครงการ บ้านเลขที่ ๖/๑ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ทำไร่หมุนเวียน ปลูกผักสวนครัว ปลูกมะม่วงหิมพานต์ ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจักสาน - เกษร่วมงานวิจัยของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช ฯ - นักวิจัย โครงการปรับใช้ภูมิปัญญาลือกาเวาะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่กิน ฯ บ้านสะเนพ่อง
<p>๒. นายโต ไทรนิทัศน์
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ</p> <p>วิธีทำกิน</p> <p>ตำแหน่ง</p> <p>ประสบการณ์เกี่ยวข้องการวิจัย</p>	นักวิจัย บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ทำนา เลี้ยงสัตว์ ทำสวนมะม่วงหิมพานต์ปลูกแซมกับมะพร้าว - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำนา - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ ฝึกวัวใช้งาน เช่น ไถนา เทียมแกวียน ฯลฯ - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับบทเพลง ศิลปะ ดนตรี การแสดง นักวิจัย โครงการปรับใช้ภูมิปัญญาลือกาเวาะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่กิน ฯ บ้านสะเนพ่อง
<p>๓. นายชาติ สังขชาวด
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ</p> <p>วิธีทำกิน</p> <p>ตำแหน่ง</p>	นักวิจัย บ้านเลขที่ ๒๔ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ทำไร่หมุนเวียน ปลูกผักสวนครัว ทำสวนหมากปลูกแซมกับมะพร้าว และทุเรียน - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียน - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคเด็ก เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นไข้ คัดร้อน อาหารเป็นพิษ ฯลฯ - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าไม้ ดินไม้ การหาเก็บหากินอาหารและสมุนไพรในป่า - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเดินป่า - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างบ้าน ขึงข้าว

- ประสบการณ์เกี่ยวข้องการวิจัย นักวิจัยโครงการปรับใช้ภูมิปัญญาเลือกภาวะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกกิน ๑ บ้านสะเนพ่อง
๔. นายปี ไทรนิทัศน์
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ
วิถีทำกิน
ตำแหน่ง
ประสบการณ์เกี่ยวข้องการวิจัย
- นักวิจัย
บ้านเลขที่ ๑๕/๒ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
ทำนา รับจ้างสร้างบ้าน
- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำนา
นักวิจัยโครงการปรับใช้ภูมิปัญญาเลือกภาวะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกกิน ๑ บ้านสะเนพ่อง
๕. นายสุวรรณ สังขธิ
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ
วิถีทำกิน
ตำแหน่ง
ประสบการณ์เกี่ยวข้องการวิจัย
- นักวิจัย
บ้านเลขที่ ๓๓/๑ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
ทำไร่หมุนเวียน
- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเดินป่า
- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียน
- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพร ป่าไม้
นักวิจัยโครงการปรับใช้ภูมิปัญญาเลือกภาวะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกกิน ๑ บ้านสะเนพ่อง
๖. นายมีอ่อง กิ่งก้องพนา
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ
วิถีทำกิน
ตำแหน่ง
ประสบการณ์เกี่ยวข้องการวิจัย
- นักวิจัย
บ้านเลขที่ ๑๕/๑ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
ทำไร่หมุนเวียน ทำสวนกาแฟปลูกแซมกับมะพร้าวและหมาก
- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียน
- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพร ป่าไม้
นักวิจัยโครงการปรับใช้ภูมิปัญญาเลือกภาวะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกกิน ๑ บ้านสะเนพ่อง
๗. นายไป่เก็ง สังขสุวรรณ
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ
วิถีทำกิน
- นักวิจัย
บ้านเลขที่ ๖ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
ทำไร่หมุนเวียน ทำสวนกาแฟปลูกแซมกับมะพร้าว หมาก และทุเรียน

ตำแหน่ง		- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำนา ทำไร่หมุนเวียน - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคเด็ก เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นไข้ คัดร้อน อาหารเป็นพิษ ฯลฯ - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าไม้ ดันไม้ การหาเก็บหากินอาหารและสมุนไพรในป่า - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเดินป่า
ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องการวิจัย		นักวิจัยโครงการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่ทำอยู่กิน ฯ บ้านสะเนพ่อง
๘. นางสาว	สังขคำเนนการ	นักวิจัย
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ		บ้านเลขที่ ๓๓ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
วิธีทำกิน		ทำนา ทำสวน ปลูกกล้วย เงาะ ทุเรียน คะเนียง มะพร้าว มะม่วง มะนาว กาแฟ มะม่วง ะยอม ฯลฯ
ตำแหน่ง		- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำอาหาร การถนอมอาหาร - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการหาเก็บหากินอาหารและสมุนไพร - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคเด็ก เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นไข้ คัดร้อน อาหารเป็นพิษ ฯลฯ
๙. นางเอ็งมิวโพ	นวลคำดีแท้	นักวิจัย
ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ		ไม่มีบ้านเลขที่ หมู่ที่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
วิธีทำกิน		ทำไร่หมุนเวียน
ตำแหน่ง		- ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำอาหาร การถนอมอาหาร - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการหาเก็บหากินอาหารและสมุนไพร - ผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรค เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นไข้ คัดร้อน อาหารเป็นพิษ ปวดเมื่อยตามร่างกาย ฯลฯ